

EGERVÁR
TÖRTÉNETE.

—*—

JRTA

BALOGH JÁNOS,

magy. kir. honvéd-főhadnagy.

—*—

EGER.

SZOLCSÁNYI GYULA BIZOMÁNYA.

1881.

Eger, 1881. Érsek-lyceumi nyomda.

ELŐSZÓ.

Jelen munkácskámnál célom volt: Egervára történetéből minden idevágó adatok alapján, egy oly összhangzó egészet alkotni, mely a vár multját mintegy megvilágítottan tárja az olvasó elé, és nemzeti létünk multjának egy töredékes lapját lehetőleg kiegészíteni.

E célból semmi — tőlem kitelhető — áldozatot vagy fáradságot sem kiméltem, minek folytán sokféle adat és forrásnak jutottam — használat végett — birtokába.

Ez ügyben a kihez csak fordultam, mindenki a legnagyobb készséggel engedett át mindent, még a legföltettebben őrzött családi ereklyéket is, a miért az illetők itt ujjalag fogadják őszinte köszönetemet.

De hol is lehetne máshol, mint itt Egerben annyi érdekes adatot lelni?!

Hazánk kevés városának lakosai viseltetnek szülőhelyök iránt oly lelkesült előszeretettel mint a derék egriek!

Elsőtől az utolsóig mind ereklyeként hiven őriz a város vagy a vár multjára vonatkozó legcsekélyebb adatot is akár szóban akár írásban. Már hogy az mind megtörtént-e vagy nem? ha kérdéses is? nem az ő hibájok; a mint „vették“ ugy „adják“ a legnagyobb készséggel, sőt mondhatni a büszkeségnek egy nemével, a mi kétségkívül igen dicséretes.

Arra, hogy, kik, mikor és mi célból építették Egervárát? mindez ideig a legbuzgóbb utánjárás és kutatás útján sem sikerült bebizonyított történeti adatot lelhetnem.

Vannak ugyan egyes régi kézirati töredékek, melyek szerint Egervára „Candanum“ név alatt a régi Jászság és később a várkunok fővára volt; mások szerint Kr. sz. u. a III. században az idegen földről bejött „hittérítő“ központi gyűl-, tartózkodási és kiindulási helye volt. Vannak kik a Rhodope-hegy mellett lakott Ágriánusok által építettnek mondják; ismét mások nevét onnan vélik származni, hogy hajdan, a míg a várat övező magaslatokon a szőlő megnem honosított, az éger-faroppant nagy mennyiségben tenyészett, minélfogva a vár úgyszólván, teljesen körül volt véve, mintegy erdőben volt, s így lett, égerfa-erdei, égererdei, és végre egri vár; olyanok is vannak, kik ugyancsak e nevet az Egür vizétől, mely azon dombnak vagy sziklának, melyen a vár áll, az oldalát mossa — származtatják.

Mindezek azonban inkább sejtegetések, gyanitgatások, mint bebizonyított valóságok.

Az ide vágó adat-hiánynak egyik okát abban is vélem feltalálni, hogy dicső honalkotó eleink között kevesen lehettek olyanok, kik hasonló dolgokkal foglalkoztak vagy törődtek volna, és ha szigoruan vesszük, úgy még akkor e várnak legalább reánk nézve történetileg alig is lehetett szerepe, következőkép multja sem; de ha akadt volna is a ki megörökítse bárcsak akkori állapotát is, hol állott volna meg azóta amaz „ereklye“? lett légyen az kő- vagy cseréplap, avagy pergamen!

Hová lett dicső Mátyásunk világhírű remek könyvtára, gyűjteménye?! pedig mennyivel később keletkezett ez amannál! A muzeumok pedig hol voltak még akkor?! és ki tudja: részesültek volna-e azok gyűjteményei legalább a „Corvinák“-kal hasonló sorsban is?!

Ha a várost, mely közvetlen a vár alatt terül, és azt, hogy annak sorsa mindig szoros összefüggésben volt a váréval, figyelembe vesszük s tekintjük az emberiségben eredettől fogva meglevő dicsőség- és tudvágyat is, alig képzelhető hogy később ne akadt volna valaki, ki a várról valamit —, a mi reánk nézve igen érdekes lenne — ne irt volna; de ha a multakat tekintjük, úgy ne azon csodálkozzunk, hogy adataink nincsenek a vár eredetéről, hanem azon, hogy e nemzeti büszkeségünk legalább ily állapotban is reánk maradhatott; mert ha a gyászos emlékü 1241-iki tatárjárást, vagy a Huszsziták művét 1442-ben, vagy ha Dózsa vezérét Barnabást 1514-ben nem vesszük figyelembe se, a mely alkalmakkor a vár a várossal együtt teljesen kiraboltatott, elhamvasztatott és földig leromboltatott, — csak gondoljuk meg hogy ha valaki valamit őseitől örökölve, vagy olyat a mit ő maga készített, hosszú éveken át joggal használt és azt egyszerre egy, reá nézve egészen idegen minden jog és igazság ellenére tőle elvonná, vagy abból őt kiüzné, bizony száz közül alig akadna egy, a ki „azt“ és „ahhoz“ tartozandókat épen és rendben engedné vagy adná át az elvevő vagy elfoglalónak; hanem biz azt részint boszúból, részint irigységből, — mert kiben nem ébredne fel hasonló körülmények közt az egyik vagy másik? — a körülményekhez képest iparkodnék legalább részben használhatlanná tenni, hogy ha már ő nem használhatja, egyelőre amaz sem használhassa.

Pedig ilyen „valami“ hányszor volt Egervára?! melynek ha nem is mindig, de többször hasonló sorsa jutott.

Miután a földön mi sem új, ennél fogva nyájas olvasóimnak szintén csak olyat nyujthatok, a mit már igen jeles tollak sokszor és sokféleképen leírtak ugyan, de teljesen kimerítőleg még eddig — természetesen adatok hiányánál fogva — nem; valamint ez hasonló okoknál fogva nekem sem sikerült teljesen, a mennyiben a legrégebb adat-forrásom csak Kr. u. 700-beli, a mikor pedig már Egervára fennállott.

A fenti okoknál fogva indítatva érzem magamat adatforrásaim megnevezésére. Ezek a következők:

Pál deák a Longobardok írója, — a névtelen jegyző, — Catapranus író deákja, Baltazar vagy Boldizsár, Prokop, Péter Pál, — Verancsics igazabban Veranc A., Kéri Ferenc jezsuita, Pátfalvi Márk, Bonifini. Az a híres tudós, igazságos Mátyásunk kedvenc történésze, ki a régi görög és szláv írók után megírta hazánk történetét, továbbá Nadányi, Bél Mátyás, Gyöngyösi J., Dugonics A., Gorove L., Ipolyi A., Thaly Kálmán, és Ballássy ide vágó műveik, legvégül Gyárfás székfoglalója, melyet a várbeli gazdászati kezelésre vonatkozó adatok tesznek, rendkívül érdekessé, mivel ezzel, oly részletes és kimerítően foglalkozik, mint előtte senki más. A fent elsorolt igen nagy számu adatforrásaim után következettve, egy nagyobb szabásu mű volna várható, és talán az is lenne, ha azok csak negyedrészt annyit is foglalkoznának a várral, mint a várossal; de sajnos, majdnem valamennyien csak úgy melleleg, futólagosan érintik megbecsülhetlen műveikben a várat és ezek is majd mind ugyan azt beszélnek, úgyszólván ismétlik egymást, a mi különben nagyon természetes.

Igy tehát nem csoda, hogy jelen munkácskám a fentiek folytán szinte hiányos leend; azonban az ide vágó adatokat igyekeztem a vár multjának felderítésére lehetőleg felhasználni.

Mégis egyet írhatok olyat is, a melyet adatforrásaim érdeműs szerzői kevesen, s azok is csak igen csekély mérvben és csak is az újabb időkben történeteket érintették, — ez a várnak koronkénti építkezése és annak rendszere, melyhez fő adatforrásaimat ötödfél évi, ha nem is mindig személyesen eszközölt, de mindig személyes jelenlétben foganatosított, ásás és kutatásaimból, nyertem, mely célra szolgálatmentes szabad időm legnagyobb részét kizárólagosan áldoztam és szenteltem. E kutatási munkálataim a következők voltak: különböző befallazások kibontása, lyukak, üregek beomlása betömésének elhá-

ritása, az óriási vastag falak áttörése, átfúrása, a föld felett és alatti különböző építkezések faja- és anyagnemeinek pontos megfigyelése, az összes falazat alapjai szigorú megvizsgálása és a vár alól különböző irányban kiágazó, földalatti tévelyek, alagutak, csúszható, mászható és némiképp járhatóvá (hol hogy lehetett) tételéből, melynek alapján jegyezgetett észleleteimet összeállítva használom jelenleg a fentiekkel együtt adatként, — még pedig kerülve minden szóvirágot, regényes színezetet és idegen műkifejezéseket, a történeti valóságot, hű egyszerűségben akként iparkodtam ecsetelni, hogy azt bárki is könnyen megérthesse.

Kutatás és tudványaimnak, reám nézve, gyakran majdnem szomorú kimenetelei voltak. Így egyszer a többek között, midőn a vár nyugati oldalfalában Reinc Rudolf ur kertje felett az ugynevezett „halottak útját“ bontottam, a mely alulról erősen be volt jó magasan rakva, a betöltésre használt épület és kőtöredék reám szakadt; hogy a lehullott kődarabok tönkre nem tettek, csak annak köszönhetem, hogy a hely a hol dolgoztam, mely az egész falvastagságon keresztül, fölülről lefelé rézsutosan vonul, csak 80 cm. széles és 60 cm. magas, s így részint a térfogat kicsisége, részint pedig mivel a lezuhanó tömeg nem függélyesen esett reám, aránylag a súly nem volt olyan mint különben lett volna, — és még azon óvatosságomnak, miszerint valahányszor e fajta lerándulásokra indultam, sohasem mulasztám el fővegembe egy-egy lepedőt vagy más ilyesmit helyezni, gondolván, hogy ha reám esik is valami, nem lesz oly sérelmes, mint annélkül lenne. Az említett balesetnél nagy hasznát vettem előrelátásomnak, mert a mint omlani kezdett, nem volt időm menekülni; ott ért a „közápor“ s alig volt annyi időm, hogy vésőmet a nyílásban keresztbe megfeszíthettem, részint azért, hogy rajta magamat fentarthassam, (mivel azt gondoltam, hogy csak néhány darabka kő fog lehullani, azért nem tartottam érdemesnek lemenni, mert roppant fárad-

ságos volt a feljuthatás), részint pedig azért is, hogy a leomló kövek elől a véső alá bujhassak; de nem úgy történt a mint számítottam, mert biz ott nagymennyiségű kőtörmelék omlott le és engem egy kő a többek közt úgy talált, hogy rögtön elaléltam; — hogy meddig lehettem önkivületi állapotban, nem tudom, azonban eszméltre jöttem még ott benn; — hogy meg nem fulladtam, olyképen vélem megfejtethni, hogy az üreg nem volt tömör földdel betöltve, csak épület- és nagyobb fajta kődarabokkal, melyek a leomláskor nem tömörültek annyira, hogy a levegőt kizárták volna teljesen, s így nagy gyéren mégis szivhattam azt; így tehát az volt a fő baj, hogy a kisebb darabok, a melyek mellettem lefértek, mind lehullottak alá, mivel engem a véső tartott, és a kijárást teljesen betöltötték, elzárták, magam is úgy körül lettem véve, hogy mozdulni sem bírtam. Helyzetem iszonyú volt; minden pillanatban az ájulás kerülgetett, hol izzadtam, hol irtóztatóan fáztam, szemeim hűnyva voltak, mégis minduntalan nagy tüzes karikákat és fehér sárga világosságot láttam, hogy mi mindent össze-vissza gondoltam, most bajosan tudnám elsorolni, arra mégis emlékezem, hogy a mint magamhoz jöttem, első gondolatom volt magamat állapotomról tájékozni, tehát hogy hol vagyok és mi történt velem? ezután hogy miként szabadulhatnék meg borzasztó helyzetemből? és hogy vajjon kiszabadulok-e? Jelt semmi módon sem tudtam vagy bírtam magamról adni, rettenetes volt helyzetem és azok voltak gondolataim is: pl. ugyan ideje korán fognak-e még keresni? és ki birom-e addig? mert hogy keresni fognak, azt hittem, mivel felső ruhámat a századirodában hagytam, a hol azt is megmondtam hogy hová megyek.

Merengéseim közben (borzasztó merengések! de mért ne merengtem volna mikor oly rettenetesen rá értem!) egyszerre csak süllyedni kezdett alattam az omladék, lassan-lassan megmozdult az egész és süllyedt velem együtt alább-alább; örvend-

tem a sülyedésnek, mert tudtam hogy szabadulásomhoz juttat, csakhogy eközben, kicsiben mult, hogy elevenen megem öröltetem, mivel a kövek nem csusztak simán lefelé, hanem szüntelen forogtak mint a gabnaszemek a garadban. Végre hallottam a mentők beszédét és ekkor már helyzetemhez képest örültem, hogy élethalál közt levő éltem fáklyája nem ily borzasztó körülmény s illetve a sors mérte csapástól oltatik ki. A vést sejtő szabadítóim a kőhulladékot kétségbeejtő érzelmek közt siettek kivájni; nagyon hitték, hogy csak hideg hullát fognak azok közt találni, de még éltemet menték meg. Derék szabadítóim előttem örökre feledhetlenek és ugyan a következők: Permay és Reinc urak segédekkel, Potyoró Pál ur vezetése alatt, kiket az Isten sokáig tartson és áldjon nemes fáradságukért; a főérdem azonban Potyoró Pál urat illeti. Minthogy 10 percnyi pihenés után végre nagy keservesen feltápászkodtam, de csak akkor éreztem hogy minden tagjaim iszonyuan fájnak; ugy össze voltam törve, hogy alig vánszoroghattam; másnap pedig oly lázba estem hogy két hétig feküdtem utánna. Megemlítettök vélem még hogy délután $\frac{1}{4}$ 3 órakor mentem be és mintegy másfél órát dolgoztam, a mikor a leszakadás történt, midőn pedig kiszabadítottam, 7 óra sötét este volt. (Történt ez télen, januárius első felében 1877-ben.)

Derék mentőim még mind élnek, kik valahányszor vélem találkoznak, sohsem mulasztják el megkérdeni hogy: á sok-e még? mivel akkor megfogadtam, miszerint a vár titkait kutatni többé nem fogom, csakhogy most ez egyszer még megmenekülhettem szerencsésen.

Igen ám! csakhogy könnyebb volt azt kimondanom mint megtartani; mert van egy megfoghatatlan titkos delejes erő, a mely vonz ellenálhatlanul a biztos veszélybe; annyiban azonban mégis megtartottam fogadásomat, hogy egyedül többé nem ástam, hanem a mint nagyon szerény tárcám engedte,

fogadtam olyan sáncbéli munka nélküli csontkereső suhancokat hármat, négyet, már a mint lehetett; nem mentem inkább mulatságokba, a mit ezekre szántam: a munkásoknak adtam, és így sokszor megtörtént hogy míg mások javában vig cimborák és bájos hölgyek körében mulattak, addig én munkás hadammal mélyen a föld alatt jéghideg, sár-, víz és oly büzhödt levegőben, a melyben sem gyertya sem fáklya nem égett, csak a tüzoltó lámpa állta még a hogy ugy a sarat. E lámpa, egy csákány, egy nagy kalapács, négy különböző véső, két ásó, egy kapa és egy két méter hosszú 4 □ centiméter vastag vasruddal együtt a Neszvadba-féle ház alatti üregek egyikében van, a hol egy régi roppant vastag és erős befalazás áttörésekor a mily nagy lett a nyílás, oly vastag sugárban ömlött be a víz reánk; alig menekülhattünk magunk is; a fenti szerszámokról pedig ijedtünkben elfeledkeztünk s így mind ott maradtak, a hol vannak és lesznek talán örökké.

Még egyet nem hallgathatok el. Ugyanis 1879 őszén, midőn özv. Fülöpné asszony udvara fölötti üregben, két hétig dolgozva mintegy 150 kocsi földet kihánytunk; annak helyére ugyan annyi, miután oszlopokkal nem támogattuk alá, — fölülről leszakadt, oly sebességgel, hogy a kiszorított levegő bennünket pehelyként dobott a lyuk szájába, a mely ha nagyobb lett volna azon bizonyosan kiszórt volna; ez alkalommal észleletem alapján meggyőződtem hogy itt az 1801-iki szomorú eset újra nagyobb mérvben fog ismétlődni, azonban nem akarnék az eseményeknek eleibök vágni, és nehogy unalmassá váljak, vagy hogy valaki kérkedéssel vádolhasson, a többi hasonló eseteket elhallgatom; az egriek ugy is tudják, a vidékiek pedig nehezen érthetnék meg, mert ahhoz a várnak legalább fölül, illetőleg kívülrőli megfigyelése, vagy annak madártávlati alap és különféle keresztmetszeti rajza szükségeltetik. Ilyen rajzokat, mellékletül, vázlatban már el is készítettem; de mivel

azoknak előállítására Egerben gépek hiányában lehetetlen, más városbani elkészítők pedig különösen e mű nélkül annyira költségessé válnék, hogy munkám egyes példányai ára tetemesen fokozódnék, továbbá, mivel ez alkalommal egyik főhajom, hogy jelen szerény példányaimat olcsón mindenki megszerezhesse, a rajzok további kidolgozását abban hagytam.

Buzgalmam által különféle vélemények és gyanúsítgatásokra szolgáltatottam okot. Valahányszor társaságokban jelentem meg, mindig kivoltam téve a kérdés és vállatási ostromnak, hogy meddig haladtam már és mit találtam? meg van-e már Dobó Katica kelengyéje? hát az a vas fazok ¹⁾ arany, meg az a káci ²⁾ ezüst? és az a sok drágakő, meg még a jó ég tudná mi mindenféle drágaságok; mert hej! borzasztó annak száma a mi ott vagyon! szokják mondani és azt erősen hiszik is. — Eleinte mégis csak érdeklődő komolysággal folyt az ostrom, de később a mint évekig tartó, szerintök haszontalan fáradozásaimat látták, leplezetlen gunyorosságba csaptak át. — Ők meg nem foghatják, lehetetlenségnek tartják, hogy valaki más mint kincs keresési célból képes legyen évekig ernyedetlenül dolgozni, fáradozni, és hogy van olyan, a kinek egy-egy régi elrozsdásodott fegyverdarab, edény, oszlop vagy faltöredék, nagyobb örömet szerez, mint nekik az oly sokszor emlegetett kincs. Akár hányan vannak kikkel el nem lehetne a valódi okot hitetni; sőt olyanok is akadnak, a kik határozottan állítják, miszerint óriási kincset leltem, csak hogy, itt, még nem merek hozzá nyulni, hanem ha egyszer Egerből elmentem, sze-degetem csak elő, és váltogatom be apródonként.

Tudom, hogy ha fentí soraimat olvassák, az ő kincsökre

¹⁾ „Vasfazok“ alatt az egriek üstöt és kazánt értenek.

²⁾ „káci“ alatt pedig, dacára kicsinyítő ragjának, legalább is 100 hectoliteres kádat, melyben a vörös bort vagyis, szerintök feketét készítik, több napokig törkölyön a forrásnak átengedve.

vonatkozólag, rögtön elő rántják kedvenc közmondásukat, azt mondja: hogy „a bolondnak a fapéz is jó!”

Zsebre raktam az élceket, miket nem ritkán hallanom kellett, gondolva hogy: majd megtérnek ha egyszer kézzel foghatólag meggyőzhetem őket. Ime tehát uraim! itt a kincs, mit valósággal kerestem, de korántsem azon mesés, melyről az élcelődők álmodoznak; hanem jelen zsenge munkácskámban vélem azt birni, melyet kitartó kutatásaim s a fent említett adatforrások szorgalmas tanulmányozása után úgy önöknek, mint az egész magyar közönségnek ezennel van szerencsém bemutatni.

Nem akarom a jó egrieket magamra haragítani, mert leszámítva ezt a kis gúnyoros csipdesési hajlamukat, oly nemes szívü emberek ők, valamennyien! hogy párjukat kell keresni széles e hazában!

Végül, hogy ha a sokszor említett adatforrásaim nyomán a régi és új anyagokból avatatlan tollammal, ha nem is valami nagyobb szabású és pompás munkát, de legalább meglehetőset sikerült összeállítanom, s ha a nagyérdemü olvasó közönség várakozásának csak részben is megfelelhettem: összes fáradozásaim — kincsek nélkül is — dúsán lesznek jutalmazva.

Kelt Eger, 188°/₁-iki téli évadban,

Balogh János,

magy. kir. honvéd-főhadnagy.

I.

Egervár ősi fekvése és alkatrészei.

Az ős idők folyamának régmúlt s messze borongó ködfátyolán egyet lebbentve, előttünk terül — szűkebb értelemben véve — Egervára hajdankori környéke: az északtól déli irányban vonuló Egerpatak völgye itteni legszűkebb részével, s ennek kelet és nyugoti partjait közvetlen képező magaslatokkal, melyek a IV-ed korhoz tartozó III-ik szakaszt képező homokhömpölyagyag és márgából alakult lerakódásokból állanak.

Ezen magaslatok sűrű cser és tölgy erdőkkel, a völgy pedig ihar-, gyertyán, de főleg égerfa berkekkel borítvák egész a patak széleig, mely 4 □ mértföld területen levő 70 kisebb-nagyobb forrás és időnként még hóolvadás s nagyobb esőzések alkalmakor a hegyekről, valamint a medrében levő megszámlálhatatlan forrásokból is nyeri vizét, melynek szélessége 200—400 méter; sok benne a vízi állat és növényzet, melynél a főszerepet a sás és rengeteg nád játsza.

A balpart — tehát a keleti — egy helyen mintegy sarkantyút képezve bekönyöklük a völgybe, illetőleg a vízbe, mintegy annak lefolyását meggátlandó a hol a völgy 280, a víz pedig 150 méternyire össze szorul, de a sarkantyún alól egyszerre kitágul s fokozatosan a síkságba megy át.

E sarkantyú vagy bekönyöklés az Almagyar kiágazása, mely a víz által agyag iszappal behordott (96 könyök) 30 méter magas darázskódombból áll, melynek meredek oldalát és lábát északnyugat- és délről a víz mossa.

Erre építették tehát hajdan Egervárát, hogy kik? és mi célból? az egyelőre még, vagy talán örökre is, titok marad; talán mint annyi sok más úgy ezt is a Pannonok vagy Romaiak építették, azonban még a legvalószínűbb hogy a gepidák műve, mert 770-ben Pál diák, a longobardok történet írója

mint a Gepidák egykori királya Kunimund tulajdonát említi, melyet a várkunok vagyis az avarok, miután a gepidákat Baján Khagan alatt meghódították, 560—601-ig nagy erősséggé alakították át, hihetőleg „földvár“-at csináltak itt is, t. i. az Almagyaron, mint több helyen a hol megfordultak, s ez állott 20 könyökni magas, két-három igen mély árokkal körülvett földhányásból, melynek csupán egy bejárata volt és a melyet vizek és hegyek határoltak.

Az is kétségen kívüli, hogy 892-ben, midőn Arnulf német császár segítséget kért Szvatopluk ellen Árpádtól, a ki akkor seregével a Mátra alatt táborozott, és a ki Arnulf kérelmére Huba, Szoard, Kadocsa es Bors vezérek alatt csakugyan küldött is nagy sereget, mialatt törzshadával előbbeni állásából Zalán fékentartása végett Egervára környékére huzódott, a hol serege tábort ütött, ő maga pedig törzskarával az önként meghódolt várban ütötte fel főhadí szállását és kísérte figyelemmel Zalán mozdulatait. Árpád innen később, midőn a segítségül küldött vezéreitől győzelmi híreket kapott, Poroszló és Szihalom vidékére vonult, miután a várban saját csapataiból őrséget hagyott vissza.

Mindezekből világosan láthatni, hogy Egervára, — hanem is az, a melynek falai most is fenn állanak, — hazánk legrégibb emlékei közé tartozik.

A vár ős falai mind, úgynevezett ágyakban darázköböl a domb tetejére mint egy korona, vannak építve. Az anyagot a vártól északra 300 lépésre levő széles és hosszant nyuló darázkő halomból nyerték ; e kövek minden egyes darabja óriási nagyságú, és minden darab egymásba illő erős és mély rovatokkal van ellátva, a mely körülmény lehetővé tette, hogy az építkezésnél semmi ragaszfélét sem használtak, minélfogva azt következtethetni, hogy a szilárdsági fősulyt az egyensúlyban vélték feltalálhatni, és hogy ezen építkezés eleinte csak ideiglenes használatra volt szánva.

A szeglet és sarok-kövek különös hosszúak ; bámulatos az is, hogy miután a falakat már felrakták, csak azután eszközöltek rajtok és bennök bizonyos munkálatokat, diszitési faragványokat, szükséges mélyedéseket, férhelyeket stb.

A legcsodálatosabbak a földalatti tévelyek, alagutak, me-

lyek négyes sorjával vannak egymás mellett és felett; van reá eset, hogy ezek építése, illetőleg kivágásánál, kifogytak az alapszik lákból és minden habozás nélkül a falakban haladtak tovább a megkezdett irányban. Ezt világosan láthatni a rakott kövek összeeresztésénél, a hol minden vakolat vagy ragasz hiányzik, de azért rendkívüli erős, mert tudjuk hogy a darázkő egymáshoz mily erősen tapad.

Ezen földalatti tévelyek legalsó sorai ($12\frac{1}{2}$ — $28\frac{1}{2}$ könyök) 4—9 méternyire vannak a víz színe alatt, melyek (16 könyök) 5 méter széles és ugyan oly magas boltivekből állanak; az ezek fölött a szikla és a falakban levők csak (6 — $9\frac{1}{2}$ könyök) 2—3 méter méretűek, mindegyike ($12\frac{1}{2}$ —25 könyök) 4—8 méter távolságban, (1 — $1\frac{1}{4}$ könyök) 25—30 □ centiméter szelelőlyukakkal van ellátva.

Az 5 méter méretűek helyenként hosszant közfalal két részre vannak osztva, de e kőfalak már nem darázs, hanem homokkőből ragaszszal vannak építve, melyeken különböző magasságban szegletes és kerek nyílások láthatók s valószínűleg közlekedési célból készítették.

A második sor (alulról számítva a harmadik) már néhol a falakban halad tovább, később azonban ismét a sziklában. Ezek — néhol kettő-három — egybe szakadva nagy termeket képeznek; ily helyeken a boltozatokat egy-egy darabból szépen faragott oszlopok tartják; e helyeken számosak a falazatokba vájt egy-két ember férhelyét képező fülkék, s bennök ülőhelyek és bizonyos eszközök, tárgyak elhelyezésére ablakszerű mélyedések; egyik útból a másikba való juthatásra, a boltozatokban levő nyílások szolgálnak, melyek sokban különböznek egymástól.

A délnyugati bástya alatt a legalsó négy főág egybe szakad és mintegy 20 □ méter vízgyűjtő-medencét képez, melybe a víz egy, a patak medrébe messze benyúló zsilippel ellátott, csatornán vezetettet; innen nyert vizet az egész vár; a felszínről derékszögekben megtörő csiga alakú fedett lépcső tette lehetővé az idejuthatást, miből következtetve állithatni, hogy akkor még kút nem volt a várban, annál is inkább mivel annak nyomát seholsem lelhetni.

Az északi két bástya közötti alsó tévelyekben felette nagy

halmazokban vannak mindennemű csontok összehányva, köztök tulnyomóak az emberi csontok, de oly gondosan apróra törve, hogy egyetlen sin, orsó, áll, vagy koponyacsont sem lelhető ép-ségben, a fogak azonban mind szépek és épek, mi azt engedi sejteni, hogy hajdani tulajdonosaik nagyobb része éltek virág-zásában lehettek, a mikoron ide kerültek.

Ezen roppant csonthalmazokból ítélve, szomorú szerepe lehetett egyidőben e várnak, melyet észak nyugat és déli oldalról a víz, a keletiről pedig hihetőleg a magas falak és a 10. méter mély, vízzel telt sáncz tett hozzá férhetlenné; különben a sok csont azt igazolja hogy: jöttek ide hivatlanok is elegen, el azonban közülök alig ment valaki.

Most e szomorú helyek mind be vannak csinálva, hozzá-férhetlenné téve; a felső részek rendes befalazások, az alsók pedig nagy kődarabokkal elzárva, iszap és vízzel elborítva, ugyannyira hogy az itteni járkálás valószínűs „istentkisértés.“ A lejuthatást elzáró kő oly nagy, hogy annak elmozdításához különös gépezet szükségeltetné; hát mit tehet a kutató mást, mint hogy neki áll vagy ül és elkezd vésni és vés hetekig is, míg, részint az elzáró kőben, részint a nyílás vastag oldalában, oly lyukat sikerült vágnia, hogy azon lejuthat. Midőn az ember nagy fáradság után már lejuthatott s elért a nagy termekbe vagy a víz-medencébe, — természetesen a könyök és térdek nagymérvű igénybe vétele mellett, — s a kezeügyében levő világítószerszám segítségével mindent szemügyre vesz, lehetetlen hogy a vér ereiben el ne akadjon; sőt még a légzése is eláll, ha maga fölött a sarkaiknál fogva függő óriási köveket megpillantja, azt hiszi, hogy ha most ott valaki elkiáltaná magát „azok“ a magasból azonnal aláhullanának s akkor rögtön ki lenne elégítve minden vágya örökre. De nemcsak ezért nem tanácsos az itteni járkálás, mivel az élet nem biztos, hanem azért is, mert az egészség szintén nem kis veszélynek van kitéve, pedig az ember hajlandó inkább meghalni, mintsem nyomorékká válva az életet tengetni, és utóvégre mégis csak meghalni; az meg, hogy a kő üssön-e agyon, vagy a vízbe fulladjak, szerintem nem sokat változtat a dolgon, hanem hogy élve, egészségesen-e vagy nyomorékan, az már más kérdés, (mivel úgysis nyomoroghat az ember a mai világban eleget

ha egészséges is). Pedig ott könnyen szert tehetni egy kis sírig tartó évenként gyarapodó csúzra, vagy épen agy- vagy tüdőgyulladásra; mivel a sok csúzás, mászás folytán a test rendszeren annyira felhevül, hogy nagyobb mérvű izzadás következik be, és ily állapotban nem ritkán övig, sőt honaljig is jéghideg vízben kell gázolni, hogy a hidegtőli borzongás folytán minden hajszála az égnek mered, a főveg helyzete ugyancsak kétségesse szokott ilyenkor válni. De mit tehet a kíváncsi kutató mást, ha már ennyire jött, csak nem térhet vissza, hogy semmit ne tudjon a vizen túli dolgokról; soha nem lenne nyugta, tehát hogy megnyugtassa lelkét, neki vág és átmegy a tekervényes és a mindig mélyebbedő vízzel telt alagúton is, de ime egyszerre egy kanyarulat után sekélyedni kezd a víz, s végre kiért belőle, siet tovább-tovább, itt egy helyen beszakadásra bukkan, körül néz és talál egy felfelé vezető nyílást, oda is felkapaszkodik nagy erőlködéssel, az erős akarat itt is győz s nagy lihegve oda is feljut és a fáklya, melynek füstjét a bűzhödt levegővel párosultán három óra hosszan élvezte, egyszerre kialudt, elkezd gyufát keresni, mert anélkül ide senki ne induljon, de ime meglelte a gyufát is, csak hogy oh sors! a zsebben mind tönkre ment a víz gázolása közben! Ilyenkor nagyon közel jut a kutató a benem számítható állapot egy bizonyos neméhez. Előre többé, ha még oly elszánt is, egy lépést sem tehet, mivel ha a nyaktörésen, eltévedésen túl teszi is magát, hiába menne, mert az egyiptomi hét csapások egyikében úgy sem láthatna semmit, a cél pedig az, hogy lásson! Miután tehát már a dolgon úgy sem változtathat, ha még úgy boszankodik is, nincs mit tennie mást, mint azon, a vízzel, kővel fedett úton, melyen három órán át világ mellett idáig jutott, két annyi idő alatt vissza botorkázni (hacsak nem akar elátkozott királyfiként, ott várni míg valaki meg nem menti vagy váltja).

És most bocsánat e kis eltérésért. De mielőtt ez ősi földalatti tévelyektől megválnánk, egy vonásban akartam ecsetelni az azokba való juthatást, haladhatást és kutatást, a mi azonban avatatlan tollamnak nem csekély feladat volt, s aligha sikerült.

A föld feletti első falak, hogy mily magasak voltak, nem

tudható, vastagságok azonban csak 2 méter volt, körfogataikban 4 kerek bástyát és ezek között 3 tompaszöget és egy derékszögben betörő mélyedést képeztek.

A fent leírt várnak 4 ki-, illetőleg bejárata volt; 3 a gyalogosok és 1 a járművek számára; ez utóbbi a keleti oldalon a falhossz közepéni betörésben, a gyalogosok útja: egyik a délkeleti, a másik pedig az északkeleti bástyában volt, mind a kettő a vízhez is vezetett, a harmadik a nyugati fal alatti 2-ik sor alagútból ágazik ki, és vezet a patak alatt a túlpartra, vagyis a pataknak jobb partjára; e közlekedési vonal csak két ember szélességnyi és alig oly magas, hogy az ember egyenes testtartással benne haladhat, sőt a középtájon csak négykézláb lehet tovább jutni. Az itteni építkezés mindenben elüt az előbbiektől, az anyag többé nem darázs, de vörösbarna roppant erős homokkő (e fajta követ láthatni a felső várkapu alatt jobb felől és az udvar felőli oldalon balfelől befalazva, jelenleg is) és valószínűleg vízhatlan mészragasz van használva; a boltzat nem kerek de szegletes, mintha egy ketté metszett hatszög egyik fele volna leborítva. A várudvarban, ezen korból semmi épületalap sem lelhető, miután azokat az újabb építkezésekkor hihetőleg kiszedték, vagy nem lehet egymástól megkülönböztetni, mivel sokféle építkezési nyom van ott.

Ezen ősi vár egy ismeretlen óriási erő által földig leromboltatott és elpusztított, valószínűleg a roppant néptolongás, mely Ázsia keleti részéből indult ki és a Herkules oszlopainál állott meg, s mely az ó-kornak csaknem összes műveltségi vívmányait megsemmisítette, — tette tönkre Eger várát is, és ekkor nemcsak e vívmányok, de azok vívói is az ó-kor leghatalmasabb népei (a perzsa-, a görög-, a latin) új törzsek által nyomattak el.

Az uralgókká lett törzsek: a hunnok, góthok, alannok, longobardok, frankok és vandalok millióit irtották ki az addig uralkodott népeknek, s az itt előrehaladott műveltség helyett, melynek néhol még nyomait is eltörölték, teljességgel nem tudtak egyelőre újat felmutatni, s csak nyomról-nyomra sok idő múltával tehettek foglalást a művelődési téren.

Egervár is sokáig heverhetett romokban, annyi bizonyos,

hogy az ujonnan épült vár, (melynek építési ideje szintén titok) terjedelemre nézve még egyszer akkora lett mint az előbbeni volt, még pedig olyformán, hogy a régi falak alapját északnyugat és déli oldalon 2—5 méter távolságban 3 méter vastag új falazattal vették körül, a keleti oldalon az új falat a nyugattól még egyszer oly messze kelet felé, az almagyar azon részéig kiépítették, a hol a hegy meredekebb emelkedésbe csap át, tehát a mai „Sánc“ városnegyed szélesség közepe tájáig; (könnyebb megérthetés céljából helyén valónak látom itt megemlíteni, miszerint azon mélyedés, melyet a mai látogató a „Sánc“ negyed és a vár közt a fal mellett lát és nem lát, miután annak lényegesebb része betemettetett, — akkor még nem létezett) meddig a hegy eme kiágazása alig 3°-nyi emelkedésű volt s csak ezután kezdett fokozatosan emelkedni, tehát a keleti falnak ennyire kiépítésével a vár udvara 300 méter hosszú és 150 méter szélességet nyert, és egy keletről nyugatra elnyúló hossznegyszöget képezett.

A nyugati oldalfal alapjait még iszapba vert cölöpökre rakták le, mely mindenestre igen érdekes körülményt a fal-tövében a kertek felett kívülről is megfigyelhetni. Belülről azonban a teljes építkezési rendszer tökéletesen élénk tárul, hol a cölöpök ugyan már rég nincsenek ott, elporlódtak annyi időnk óta, de meg vannak helyeik a kőkeményé vált agyagban, a legkisebb szálla kéreg vagy galyhely a leghivebb lenyomatban látható; az alapkövek pedig, daczára hogy alulról mi sem tartja, még most is rendkívül szilárdan állanak. Ezen építkezés a következő módon történt:

Miután már a különböző vastagságú, 5¹/₂ méter hosszú cölöpöket megkivántató mélyen és sűrűen leverték s a 95—120 centiméter vastagságú széles alapköveket 8 méter szélességben ezekre lerakták, ezen kívül a fal bel- és külső szélein 2—2 méternyre nagyobb kődarabokból rendes falrakást eszközöltek akként, hogy a közepe üresen maradt, mit mindenféle dirib-darab kövekkel behánytak két-két rétegenként, és azokat külön-külön vízhatlanmész és apró kavics keverékből álló péppel leöntötték, s ezt addig ismételték míg a széleken rakott 2 méternyi falazat közei meg nem teltek; azután pedig újra olyakat raktak és kitöltötték mindaddig míg a megkivántató magas-

ságot a külső szélek mindig szűkebb és szűkebbre vételével el nem érték. A jelenleg fennálló falak is mind így építettek, melyek némelyike, miután nem mind egyforma magasak, az elért magasságban egész egy méternyire vekonyult a meg kezdett lejtnek alapján.

Az új vár teljesen ezen rendszer szerint épült, mely alkalommal a keleti oldalt, melyen a fő vagyis a járműbejárat ismét kiépítették, egész a mai sánc városnegyed közepéig, — tehát azon pontig, a hol az Almagyar hegy keletfelé meredekbben kezd emelkedni — kiépítették s a szegleteket bástyákkal erősítették meg; (itt a „bástya“ név alatt nem a későbbi torony rendszert, hanem csak a különböző alakú kiszögelléseket kell érteni) minélfogva a régiek helyén emeltekkel egyútt hat bástyája volt.

A jobb parttali nagyobb közlekedés végett a déli oldal középső (a régi délkeleti helyén) bástyáján járművek számára „ó-kapu“ elnevezés alatt rést nyitottak. Ezzel szemben a keleti oldalon (a régi északkeleti bástyában) csak gyalogosok számára hagyatott be-, illetőleg kijárat.

Azon korban, az uralgó pontok hadászatilag már nagy értékűek voltak, s nagy figyelem tárgyát képezték, minélfogva a tulajdonképeni erősséget a vár „Kulcsát“ sánc név alatt a vár fölé, az almagyar tetejére nagy kiterjedésben (a várnál ötszörte nagyobb) „fűrészmű“ alakban mély sáncokkal körülvett (19 könyök) 6 méter magas és (6 $\frac{1}{2}$ könyök) 2 méter vastag szilárd kőfalakból építették. Így lett a mai romok eredetije, daczára alacsonyabb fekvésének, „Fellegvár“, melynek helyzeténél fogva hadászatilag hátrányos voltát a magas falakban vélték pótolhatni, kiegyenlíthetni, minélfogva (28 $\frac{1}{2}$ —47 könyök) 9—15 méter magas, 1—2 méter vastag falakat raktak, a mi lehetővé tette, hogy két-három sorjával egymás fölé a falakba épített gerendákra deszkákból állványokat készíthettek, melyeken a védők állást foglalva a falakban alkalmazott keskeny nyílásokon át iparkodtak a támadókat távol tartani; ezeken fölül még a falak tetején is voltak védállások alkalmazva.

A falak a bástyák között, valamint ezek is roppant hegyes kiszögelléseket képeztek, melyek az oldalakat uralták ugyan, de szemben, vagyis merőleges irányban éppen nem voltak

célirányosak, miután a kiszögellésekben igen kevés védő működhetett, s így ezen pontok könnyen hozzáférhetőkké váltak. De e körülményt sokkal előbb már figyelembe vették és mellőzték, ezt bizonyítja az ősvár alapfalazata is, a hol a kiszögellések és bástyák körív alakúak voltak.

Ezen újabb építkezés még a régi olasz erősítési rendszer szerint történt, mely főerősségét a „sokszögűségben“ vélte fel lehetni, a szögek méreteit azonban nem igen vette figyelembe.

Az ős alagutakat ezúttal nem vették igénybe. Hogy célszerűtlensége-e vagy valami hagyományosság, a mi inkább lehetett irtózat, borzalom, mint kegyelet voltak-e okai: nem tudhatni; de a hol csak lehetett, beszakgatták és berakták, s helyettük ujakat készítettek két sorban, egyiket a falban, a másikat a mellett a fal belső oldalán ($9\frac{1}{2}$ — $12\frac{1}{2}$ könyök) 3—4 méternyire a föld alatt; ezek a régiekkel szemben kicsinyeknek mondhatók, miután csak ($6\frac{1}{2}$ könyök) 2 méter magas, és (5 könyök) $1\frac{1}{2}$ méter szélesek, homokkőből ragaszszal építve, azonban itt sem hiányzanak a termékké váló kitágulások.

Az udvarbeli épületek nagyobb része a falakhoz voltak építve akként, hogy a hátfalat mindig a várfala képezte. Külön álló épület csupán csak egy volt, mely a vár délnyugati részén, északnyugatról délkeleti irányban (60 könyök) 19 méter hosszúság, és (28 könyök) 9 méter szélességgel állott ugyanoly nagyságú több részekre osztott pincével.

A bástyákra két-két oldalról, (természetesen belül az udvarból és nem kívülről) lépcsők vezettek fel, melyek aljüreggei raktárként alkalmaztattak és használtattak.

Az udvar talaja tökéletes vízszintes és a jelenlegi felső kapu aljával egy színvonalban volt. A víz elvezetésére fedett csatornák szolgáltak. A jelenlegi dombok és emelkedések mind épület romok; minden lábnyomnyi tér alatt egy-egy műkincs töredék, drága ereklye hever, csak fel kellene azokat szedni.

A sánc, mely az Almagyar-hegy nyugati oldalán a várnál körülbelül ötszörte nagyobb terjedelemben terült, melynek anyaga és építkezési rendszere a váréval tökéletesen azonos, hihetőleg ugyanegy időben is épült az előbbenivel, mely egy önálló külerődöt úgynevezett előművet képezett, fűrészmű rendszerével.

A falak (6 $\frac{1}{2}$ könyök) 2 méter vastagok voltak, a lakhelyek itt is mind a falakhoz építették. Kapuja csak egy a várral szemben a nyugati oldalon volt; két alagút által tartotta fenn az összeköttetést a várral, vizet az erődben volt forrásból nyertek, honnan vízhatlan mészszel körül öntött facsöveken a vár délkeleti bástyájának vízgyűjtő medencéjébe is vezettek vizet, mivel ekkor még itt kút nem volt; a régi ősi vízgyűjtő medencéhez való juthatás, mint fennebb is láttuk, most már el volt zárva.

A jobb parttal való érintkezés céljából sem az ősi közlekedési vonalat használták; hanem miután a népesség szaporodásával szántó és termőföldek nagyobb mennyisége vált szükségessé, a 4 □ mértföld területén levő nagyszámú források elzárása és a víz lefolyásának nagyobb tér nyitása vált tanácsossá, hogy a szükségnek megfelelhessenek; a mi hogy megis történt igazolja a még mai nap is szivárgó számos források és a „kölyük-tihaméri“ dombvonal átvágása is, minélfogva a vizállás természetesen jóval alább szállott mint hajdan volt, a mely körülmény lehetővé tette, hogy a két partot a felszínen összeköthették, mit a most már ingoványos mocsárrá vált patak medrén keresztül egy dorongút létrehozásában foganatosítottak a vár ujonnan építői. Ennek készítési módja a következő volt: az anyag kő és fából állott, mindenekelőtt fiatal vesszőket és hajtásokat gyűjtöttek, a szükségnek megfelelő mennyiségben és azokból hosszú kévéket csináltak, melyek belsejét kövekkel töltötték ki s gúzsokkal, miután már végeiket is behajtogatták hogy a bennlevő kövek ki ne hulljanak, erősen összekötözték; ily módon nyerték az úgynevezett súlyesztő rőzsekötegeket, melyeket a kijelölt útpálya irányában addig raktak a mocsárba, míg annak medre annyira meg nem telt, hogy a víz színe fölötte jóval fölül emelkedett, a kévéket kellőképen egymáshoz erősítve, különösen a hol a víz lefolyására nyílásokat hagytak; ezután koronáiktól megfosztott fatörzseket úsztattak le a vizen s rakták a rőzseútra a szükség szerinti mennyiségű réteg vagy sorjával, ezekre kavics és apróbb kődarabokat és végre kőport, homokot, minek folytán nyertek oly utat, a mely még mai nap is meg van, csak hogy nem láthatni, mivel 2—3 méternyire van a föld színe alatt, melynek iránya a régi templom (mely most

katonai raktárul szolgál) és a várfeljarat volt, mivel akkor még az alsó kapu nem, csak a felső létezett. E híd körül kezdték Eger rárosát építeni, eleinte csak a patak jobb partján, de később a mint a patak medre kiszáradt, a völgyben is építkeztek, a miből a mai virágzó város fejlődött ki, melyet minden században legalább négyszer önt el, és pusztít a féktelen árvíz.

II.

Egervár díszítettése első királyunk sz. István által.

A fent elsorolt építkezések óta Egervárában semmi jelentőségteljes esemény nem adta magát elő hosszú időközön át.

Később midőn hazánkban a keresztény vallásnak hatalma hódítani kezdett I. királyunk sz. István, ki új vallásának testben lélekben élt és lelkes szolgája volt, Katapran kedvenc püspöke által oly jelentést vett, hogy: Egerben és vidékén nagy a kikeresztelkedések száma, tömegesen veszik fel a sz. keresztséget; mire István Egerbe rándult, mely alkalommal a vár annyira megnyerte tetszését, hogy eltökélette, itt az Isten dicsőségére egy templomot építtetni, melynek alapját azonnal le is tette. Aztán a templom építtetéséhez, melynek alapja „latinkereszt“ vagyis a kocka hat lapja volt, s annak négy négyzete a hosszszentélyt, a három pedig kereszthajót képezett, (ezen alap a késői román épületek latin keresztjéből fejlődött ki) rögtön hozzá is fogatott.

A falak alapjukban 6 könyök (2 méter) vastagok voltak, melyekhez az anyagot a deméndi bányából, honnan a vár legnagyobb része is épült, nyerték. A szentély két oszlopsor által három hajóra osztatott, melyek két szélsője 25—25 könyök, (mintegy 8—8 méter), a középső pedig 48 könyök (16 méter) széles, és 210 könyök (vagyis 82 méter) hosszú volt. Az építők még azon a nyáron (1009-ben) nagy haladást tettek, melyben István oly örömet lelte hogy: mihelyt országos dolgai engedték, azonnal Egerbe rándult, sőt sokat itt is intézett el; az építkezést legjobban szerette a vártól északra eső legközelebbi dombról szemlélni, mit Katapran megfigyelt, s egyszer midőn István Budára vissza ment, Katapran felhasználva az alkalmat, távolléte alatt egy csinos nyári-lakot rögtönöztetett ama dombra;

melylyel Istvánt annyira meglepte az előzékeny főpap, hogy az őt örömeiben átölelve megcsókolta és „jó atyjának“ nevezte. E csinos lakocska Istvánnak igen megtetszett, úgy hogy később valahányszor Egerbe jött, mindig itt szállt meg és tartózkodott, miért e helyet „királyszékének“ nevezték el. Ezt Tinódy „Egri históriának summája“ című munkájában a következő soraiban örökíté meg:

„Czoda szép helyen Eger vára vagon,
Az völgyre fekszik egy hegy orozaton
Északra ellenben királyszéki vagon,
Napkeletre egy nagy magas hegy vagon,
Arról benézhetnec várba szabadon,
Napkeletről alá meneti vagon,
Délről fekszik város, egy völgybe vagon,
Délfelé nemmeu szép mezőcske vagon.“

István, jó püspökének előzékenységét viszonzandó, egy az akkori korban nagyszerű lakást építtetett Katapran részére az északi oldalon a templommal szemben, a jelenlegi laktanya helyén; mindezekkel egyidejűleg több célszerűtlen épületeket részint leromboltatott és ujjakkal pótoltatott, részint csak módosítottatott.

A kút is neki köszöni létét, mely 180 könyök (57 méter) mély, $7\frac{1}{2}$ könyök ($2\frac{1}{2}$ méter) átmérőjű és sziklába van vágva s akként volt készítve, hogy nemcsak saját forrásaiból, de csatornán az „almagyarból“ is nyerte vizét; arról is volt gondoskodva, hogy vize megne romolhassék és pedig akként, hogy a keleti az almagyarból eredő csatorna torkolatával szemben egy hasonló csatorna volt alkalmazva, melyen a felesleges viz a patakba elfolyt, s ilyformán a viz mindig friss állapotban volt, legalább a felszínen. A kivezető csatorna szükség esetén egy „kőkockával“ elzárathatott. Most azonban már mind a két csatorna be van szakadva, a keleti a torkolattól $27\frac{1}{2}$, a nyugati 9 méternyire, tehát még a várban.

A Sánokban hasonlólag több ujtásokat eszközöltetett, nevezetesen az erőd közepén egy négy szárnyu † alakú laktanyát építtetett az őrség számára.

A honrendező fejedelem különös vonzalommal viseltetik e bájos fekvésű vár iránt; ezt mint saját ujjá teremtett s földiszített művét gyakran meglátogató.

A mindenható azonban nem engedte Istvánnak a templom építés befejeztét megérnie és 1038-ban a nemzet szomorúságára és vallásunk nagy kárára kiszóllította az élők sorából — magához vette.

Pedig ekkor még messze volt a készenléttől a templom, mindazonáltal annyira mégis volt már, hogy benne isteni tiszteletet végezhettek és végeztek is. Ekkor már három oltár volt benne, egy a főoltár, mely fölött Sz. János evangelista végperceit ábrázoló, 3 darabból álló táblakép volt, melynek két szárnyát a középlapra lehetett hajtani; ezt akkori időben nagy ritkaságként bámulták; — a mellék oltárok közül az egyik hazánk védasszonyát az isteni kiseddel karján, a másik pedig Jézus bemutatását az öreg Simeonnak a templomban ábrázoló, e két utóbbi remek rakmű volt.

István halála után a püspökök vállaira nehezült a megkezdett mű folytatása, kik azt szent kötelességöknek tartván, tehetségökhöz képest hiven folytatták is.

Az 1047-ben Vata vezérsége alatt föllázadt s őshitökért küzdött magyarok dühe, melynek áldozata lett Buld Eger harmadik püspöke is, — évtizedekre vissza veté a templom befejezhetését. — A nagy ritkaságú hármasszórtáras főoltári képet darabokra hasogatták, tördelték, a rakműveket kifeszegették, kiverték, a falfestményeket levakarták, stb. — szóval a mit és miként birtak és tudtak megsemmisíteni iparkodtak úgy, hogy elvonulásuk után csak romja volt látható a díszes egyháznak.

Eme rombolásokat Péter és Kupán püspökök nagyban iparkodtak javítani; azonban valami nagyobb javítást csak Prokop eszközölt, ki bölcs Kálmán királyunktól segítve a várat is lehetőleg jókarba helyezte; II. István, ki névelődére méltóvá akarván magát tenni, a legnagyobb erőmegfeszítéssel fogott a vár és a székesegyház tökéletesítéséhez, ki szintén igen sokat tartózkodott Egerben, a „királyszekében“, és itt is halt meg, de Nagyváradon temettetett el; II. Péter egri püspök, kit III. Béla király követül küldött Lengyelországba, a román építézet szerint építeni kezdett; a templom nyugati végén levő két nagy tornyot fejezte be és az alattok készített sirboltokkal együtt szentelte fel nagy pompával.

Az erélyes Imre királynak szintén kedves volt a király-

széki mulatóhely, ki igen sokat tett a vár tökéletesítésére, annyira, hogy oda nyilatkozott, miszerint az ország összes várai között nincs a harcászati követelményeknek oly megfelelőleg építve egysem mint az egri vár. E király itt is halt meg, kedvelt püspöke és korlátnokja Katapran körében, és saját kivánatára a Sz. János templomában a jobb (északi) torony alá temettetett 1204-ben.

Egy évre reá III. László tetemeit helyezték a bal (déli) torony alá.

I. Tamás egri püspök, ki II-ik vagy jeruzsálemi Endre palesztinai hadjáratában részt vett, a király oldala mellett volt szüntelen, egri hiveivel a Jordán vízében megfürdött, s a „táborhegyi“ erősség elleni ostromban is részt vett, királyával együtt haza érkezett a sz. földről, és többé nem a várban de a városban lakott; ő volt az első a püspökök közt, ki a városba tette át lakását.

II. Kletus, ki miután már nem a várban lakott, a várbeli volt püspöki lakot zárdává alakította át és Domonkosrendieket (kiket a Ferenc-rendiekkel hozott be) abban telepítette le.

A fejedelem és főpapi pártolás jótékony szárnyain a vár honunk legdíszesebb várainak egyike volt (Visegrád után az első), úgy hogy a sánctot ide nem számítva, a vár a mesés függőkertekhez hasonlított; a régi hegyes kiszögellések részint lemetszve, részint kiépítés által csökkentve korszerűbben nézett ki, a bástyákon az éghajlatot eltűrő mindennemű növényzet a legválasztékosabb izléssel keverve tenyészett, minden bástyatorony más-más színű mázos cserepekkal diszítve, minden kapu leeresztő-rostélylyal, „felvonó hiddal“, és toronnyal ellátva, melynek mindegyikében fényes öltözetű örök voltak, kik a sánctól lettek időnkint felváltva, mivel akkor az volt a tulajdonképeni vár, a hol a laktanya is volt. A felleg-vár, inkább kéjlak vagyis olyan hely volt, a hol minden szép és jó párosulva volt élvezhető; a sz. János temploma csodálat tárgya volt s IV. Béla azt mondá fölöle, hogy: „Magyarország minden székes-egyházai fölött mint a nemzetek asszonya emelkedett felséges trónján a szépség koronájával diszítve“, mivel ekkor állott a román izlés teljes emlékszerű fényében.

A templom belsejét különböző diszes faragványokon kívül a falfestészet díszíté, hol a simára csiszolt falakon a fehér, vörös, barna, sárga és kék színek szerepeltek s a tárgyak mind Krisztus kinszenvedéseiből voltak merítve. Szobor még akkor egy sem volt. A hajókat elkülönítő oszlopok a jóni és korinthis vegyülék jellegét viselték, melyek négy leghatalmasbika az alap-kereszt közepe fölött a „kupolát“ és a nyugati végben hasonló két oszlop a tornyok balsarkait tartották. A főoltár a templom keleti végében volt akként, hogy az isteniszolgálatot végző áldozár arccal keletfelé állott. A nyugati végén volt a főbejárat, a tornyok alatti két mellék bejárat, a sekrestye pedig az északi oldalon, az alapkereszt szög meghosszabbításában épült.

Kívül a templom falait környöskörül oszlopok, pillérek támogatták, melyeket az újabb időkben, miután az eredeti falak a boltozatok elviselésére gyengéknek bizonyultak, építettek; ezek között voltak a kajácsos öblü ablakok; hasonlók voltak a tornyokon is; a tetőket színes mázos cserepek fedték.

III.

Egervár az 1241-iki tatárjárás alatt.

Miután Sajónál IV-ik Béla seregét a tatár áradat keresztül szakítva megsemmisíté és tűzzel-vassal pusztítva Egerbe is eljutott, a rémült lakosság menekült a merre legjobbnak vélte, ki a hegyek közé az erdőségbe, ki a patak medrében, az ingoványosságban tenyészett rengeteg nádasokba; legnagyobb része pedig a várba sietett, különösen a korosabbak, a gyengédnem és a gyermekek nagy számmal, annyira hogy ekkor a várbelieknek nagyobb fele ezekből állott. — Eleinte kevés tatár mutatkozott a vidéken, de mindig több-több érkezett, s miután a várost teljesen kirabolták, elhamvasztották, a várra vetették szemeiket, a hol szintén nagy zsákmányokat véltek nyerhetni. Csakhogy itt nem oly könnyen jutottak célhoz mint a városban; nagy akadály volt előttük a bástya, sánc és falazat; ilyenekhez nem igen lehettek szokva, minélfogva majdnem az egész had ide gyülekezett a várat megvívandó; de nem ment az oly könnyen, mind halálrakész védők működtek a bástya, fal és sáncokon, a ki csak valamit tehetett mind cse-

lekedett serényen, még a gyengédéebnem sem tett kivételt, a falakon hősies elszántsággal egysorban küzdöttek a férfiakkal, nem ismertek fáradságot, megvetették a halált, megtagadták önmagukat. (Ekkor történt először hogy Egervára falain nők is küzdöttek).

És mind eme nemes áldozatok hiába valók voltak!

Eger-vára, mint fentebb is láttuk, az akkori harcászat minden követelményeinek teljesen mefelelt ugyan, de a fent sorolt eseményekkor minden erősség, szilárdság, ékesség s fényessége mellett sem ért semmit, mert egy dologban mégis nagy hiányt szenvedett s ez az élelmiszer volt. E hiálynak igen sok okai lehettek, de a legnagyobb oka ekkor mindenestre a meglepetés volt, a mi a hosszas béke után villámként hatott; mindenki elvesztette önuralmát, kapkodott mindenhez és nem mentett meg semmit. Ugy történt Egerben is; a tatár jöttének hírére mindenki csak elrejtőzni akart, ellenállásra alig, szivós vagy tartósra meg épen senki nem gondolt. Mindenki úgyszólván záporosónek vélte a dolgot, a mely rendesen gyorsan szokott elvonulni; ez azonban nem oly természetű dolog volt.

Látván a tatárok Egervár ritka hősies védelmét, azon gondolatra jöttek, hogy itt óriási kincseknek kell összehalmozva lenni, a mely sejtelem még magasabb fokra csigázta ostromló dühöket és kincsszomjukat, eltökéltették innen addig tovább nem menni, míg a vár a vélt kincsekkel együtt hatalmukba nem került.

De hiába lett volna ezen elhatározás, annyi erő és ostrom, nem értek volna a tatárok célta, ha a várban élelem hiányban nem szenvedtek volna. De oly gyors volt a csapás, hogy élelemnek nagyobb mennyiségbeni beszerezhetésére idő már nem volt. — Hogy a várban épen semmi élelmiszer sem lett volna az fel sem tétélezhető, de ily nagyszámú vendégnek annyi időn át eltartására mégsem voltak elkészülve, minék folytán a második „ostromhét“ vége felé már minden megemészthetőt elfogyasztottak. Ekkor mentek bele a tatárok kelepcejébe, a mi abból állott, hogy a várat, az északi oldalt kivéve, a tatárok erősen körül zárolták, oly számítással, hogy majd a védők látva az északi szabad tért, azon szorongatott helyzetükből menekülni iparkodnak és a várat elhagyják. Ezen szives figyelem (?)

a végső percig nem vétetett igénybe; ekkor azonban már a nagyobb ellenség „éhhálál“ néven a várban volt; elhatároztatott tehát, hogy mintegy 100 főnyi jól fölfegyverkezett csapat valahogy a tatárok közt kilopódjik, szükség esetén keresztül tör és valahonnan vagy élelmet, vagy segítséget hoz.

A védők színe java vállalkozott erre a veszélyes bár, de némi reményt nyújtó kalandra, midőn a várban már semmi remény sem volt, míg ellenben a távozók joggal reménykedhettek hogy valami módon majd csak sikerül magukat átküzdeni az ellen sorain és szorongatott hátra hagyottaiknak segítséget hozhatnak.

A bekövetkezett sötét éjjel körül, a legnagyobb csendben nyílt meg az északi közép bástya rég bezárt kapuja, s azon mintegy 120 főnyi jól fölfegyverkezett csapat jött a szabadba ki, legnagyobb csendben. Az utolsó a kapussal némán kezét szorítva egy elfojtott sohajban mondtak egymásnak tudtokon kívül örökre istenhozzádot, ezek férj és feleség voltak, az utóbbi a kapus, előbbi a csapat vezére. Alig hagyta el a kis csapat csendben a várat s haladt néhány száz lépésnyire attól, a lesben álló tatárok két oldalról megrohanták és egy lábíg lekaszabolták őket.

Ekkor a várbeliek már nem gondoltak egyébire, minthogy az ellenség kezébe ne jussanak — legalább élve ne, — és kezdtek mindenféle üregekbe elrejtőzni, bujkálni. Nem a halál elől bujtak ők, mert az már kikerülhetetlen volt, inkább irtóztak a tatároktól. Olyanok is voltak, kik másnap hajnali ostromkor a bástyákon hősiiesen fogadták a halált. De nem sok dolguk volt már e hajnalon a tatároknak, mert a kétségbeesés nagyban megkönnyítette munkájukat; a kiket még élve találtak mind legyilkolták, az üregekben levőket „füsttel“ fojtották meg és azután szét taglalva a várkutba hányták, — mindent kiraboltak, a mit csak birtak megsemmisítettek s elhamvasztottak. — Így jutott tönkre a századokon át épített székes-egyház is a várral együtt.

Rettentő volt a fényes várat így lerombolva látni, — évtizedekig lakatlanul üresen állt az, s csak a mulandóság lebegteté fölötte sötét szárnyait.

Azonban országunk ujjáteremtője IV. Béla király Eszter-

gom helyreállítása után Egervárának is vissza adá előbbi alakját 1261-ben, ha egyelőre nem is oly fényesen.

Lambert egri püspök is segédkezet nyújtott a királynak, ki mindent elkövetett hogy a székesegyházat előbbi fényébe visszahelyezhesse s ebbeli törekvését a vár ujjá születése koronázta.

Kún-László kedvelt kunjai tüzzel vassal tatárok módjára pusztították 1274-ben ujlag az alig kitatarozott várat, minélfogva ismét hosszú éveken át romokban hevert mindaddig, míg Telekdi Csanád jeles jogtudós és nagy tevékenységű s mindenben jártas férfi, az egri püspöki székbe nem jutott, ki legsürgősebb kötelességének tartá a várat korszerűen megerősíteni; minélfogva a sáncot a várral erős falak és mély árkokkal egybeköté s így a két külön erődből egy egészet alkotott. Ugyancsak ő volt az, a ki a Kunok által le rombolt templomot újonnan építéskor a csucsives építészeti modorban alakíttatta át úgy belül mint kívül. Ezen modorban a főoltárt öt félkápólnál vétette körül, minélfogva a templom most 61 könyökkel (19 méter) hosszabb lett a réginél, az oszlop és pillérek közt hosszú keskeny ablakokat alkalmaztatott, a tornyokba pillérek által választatott párablakokat rakatott, de a régi több oldalú gulacsucos tetőzetet és a tornyok közti részt, a tulajdonképeni homlokzatot, mely rendes falsucosozattal végződött, valamint a tornyok ugynevezett „ruta“ vagy „csürlődéd“ alakú ékitményt, melyen a régi román rendszer maradványai voltak, érintetlenül hagyatta.

II. Miklós a fentinek utóda folytatta a megkezdett új modoru építkezést, s ő állíttatta a székesegyházban sz. Magdolna oltárát is.

A váron szintén tetemes javítást módosításokat eszközölt; nevezetesen az ó-kapu fölött egy gyönyörű karcsu tornyot építtetett, mely „Miklós tornya“ nevet nyert.

IV.

Egervára Nagy Lajos idejében.

Nagy Lajos királyunk gyakran mulatott e várbán, honnan gyakori kirándulásokat tett vadászati célból a vidékre. Ennek és Kis Károlynak halála után fia László részére ismét

párt alakult hazánkban, s már némely vár, ezek közt Eger-vára is, a pártosok birtokába jutott. Az akkori, Vasfejű Ludányi Tamás püspök szinte a pártosokkal tartott; de a mint Zsigmondot megkoronázták Lengyelhonba vonult, s a vár sor-sát Debrő István hadnagyra bizta, ki Zsigmond vezérének Rozgonyi Péter egri püspök szép szavaira minden ellentállás nélkül feladta a már ekkor jól megerősített várat, hol 1406-ban Zsigmond személyesen is megjelent s a vidéken katonaságot gyűjtött a török ellen.

A lelkes püspök minden világi elfoglaltsága mellett sem feledkezett meg a várbeli székesegyházról, hanem a már rég megkezdett s abban hagyott csucsives építkezést kezébe vette s javítva ujitatta, mely alkalommal a b. szűz kápolná-ját szinte az új modoru építészet szerint a székesegyházhoz csatoltatá 1430-ban.

Ez időben Ulászló lengyel király meglátogatván Zsigmondot és országát, ki fejedelmi vendégével Egervárát is megte-kinté, mely alkalommal Ulászló úgy nyilatkozott, hogy ha a vár, környékével az ő országában volna, ott székelne, annyira megtetszett nekie hely.

Albert király halála után hatalmas párt keletkezett ha-zánkban, mely az özvegy királyné és akkor született fia mellő-zésével Ulászló lengyel királynak ajánlá föl a magyar koronát.

Ezen párt egyik legerősebb gyámoszlopát a hősrölkü egri püspök Rozgonyi Simeonban lelé, ki felső magyarországon had-népét a lengyelvel egyesítvén, jó tapintatával a magyar fő-urakat s polgárságot részére hódítván, daczára, hogy az ellen-párt a kis Lászlót Székes Fehérvárt megkoronázta, Ulászlóval előre nyomult s a magyar-lengyel hadsereg élén diadalmi pom-pával s a nép örömrivalgása közt vezette őt Egervárába, hol a székes egyházban tartott hálaadási isteni szolgálatnál Ulászló is jelen volt, és buzgó hálát rebegett a Mindenhatóhoz, mivel a leghöbbs vágyát teljesedni engedé. Egykori nyilatkozatához híven itt akará királyi trónját felállítatni s innen az ország ügyeit rendezni. — Pártjának fejei azonban lebeszéltek eme té-ves szándékáról s nagy pompával bevitték Budavárába.

Erre Erzsébet, fia védelmére a huszita cseheket hívta az országba, kik Giskra vezérlete alatt berontván, felső Magyar-

országban több várat és várost elfoglaltak, s mindenfelé tüzzel vassal pusztítottak és hazánkat igen siralmas állapotba juttatták.

A lengyel fővezér Oszdrován Péter, Rozgonyi meghitt barátja, a tatárok fenyegető állása miatt hadseregével vissza sietett honába, mely alkalommal Egervára betért, hol a püspök a király bajnokait a legszivesebb magyar vendégszeretettel fogadá.

Ekkor még szállót csupán csak a püspök miveltetett, a mai Dónát hegy déli lejtjén a Vécsey-völgyig és a kőporos délnyugati lejtjén, melyek terméseinek kedverítő leve zajos tivornyázás után mély álomba meríté Mars fiait. Ez alkalommal a csehek kezében volt kassaivár kormányzója Telefki titkos utakon a hazatérő lengyelek eleibe került, s azokat itt találta, tudomást nyervén azok tivornyázásáról, bevárta míg beéjjeledett s a mitsem sejtő pihenő sereget, — a falak és sánczokon bemászva — megrohanta és köztök nagy öldöklést vitt véghez; azután hajnal tájban gazdag zsákmányokkal terhelten megugrott.

Azonban lengyel-magyar harcosaink fejből a mámor kígyózólógvén, gyorsan összeszedelődztek s a rajtok elkövetett gyalázatot megtorlandók a cseheket üzőbe vették, s a szőlőcske erdőben azokat a zsákmányon osztozkodva találván, megtámadták nagyobbára felkoncolták, az elrablott kincseket pedig mind vissza foglalták tőlük, és a foglyul ejtett Telefki vezérüket rablánczokon hurczolták a várba, hol a mély börtönök egyikébe vetették, melyben az akkori lejárás az udvar nyugati részén a régi püspökilak megetté falban volt.

Ámde a mult éj zavarában a csehek által szinte foglyul kerített lengyel fővezért Oszdrovánt ezek biztos őrizet alatt sietve a kis László pártján állott Cudar Jakab ónodi várába vitték, ki azonban, hogy a hatalmasabb Ulászló kegyét megnyerhesse, előkelő foglyát Budára vitte a királyhoz, mi által célját csakugyan el is érte.

Rozgonyi püspök sem tudá a rajta és várán ejtett kudarcot feledni, sereget gyűjtött s a királynéval tartott Selmebányát meghódítá.

Innen várába vissza térve első teendője volt — itt — a déli oldalfal közepetáján (a mai kálvária dombot) egy kör alakú

mindenhol meredek falazatu 20 méter magas különálló bástyát építtetni, melyre csak belülről két nyíláson lehetett fel jutni, ugyan ezen uton eszközölték a löveg és lőszernek felszállítását is. Hogy e bástya megszilárdulása előtt a nagy súly miatt össze ne repedezhessék, belül hosszában kétfelé fűrészelt fatörzsekkel foglaltatta össze; ezután hozatott 9 drb csata-kigyót, minden bástya részére egyet, és az ujonan épült „szép bástya“ tetejére hármat, és kanócos kézi tűzfegyvereket is.

1444-ben a vitéz püspök nagyszámú egri hadával a várból, a király seregéhez csatlakozott s vele a török ellen táborba szállott; de királya Ulászlóval együtt, ki a magyar trónrajutását leginkább neki köszönheté, a várnai ütközetben elesett.

V.

Hédervári és Kapisztrán.

Rozgonyi utóda, Héderváry László sokat tartott a várbeli díszes székesegyházra. Mutatják ezt azon levelei is, melyeket az akkor hazánkban, a török elleni háborút hirdető híres szónok Kapisztrán Jánoshoz irt, s melyekben kiemeli a székesegyháznak méltóságát és elsőségét az országban, sőt a várbeli székesegyházban predikálásra is meghívá. Kapisztrán eljőve és oly buzditóan szónokolt, hogy még az nap délutánig 600 önkéntes jelentkezett a török elleni hadjáratra, kikkel Hédervári Hunyady seregéhez csatlakozva, részt vett a husziták elleni csatában Losonc alatt, hol a hős püspök foglyul esett, minek alapján Giskra az egrieknek egy aljas ajánlatot tett, a fogoly szabadon bocsátásának feltétele alatt; de Giskra cselfogása az egriek jellemén törést szenvedett. — E körülmény Giskrát oly dühbe hozta, hogy a mit eddig nem mert, Egervárát megtámadta; de csúful vissza veretett; s a kirohanó várbeliek által üldözötve, majd foglyul ejtetett; csak az mentette meg, hogy csapatától néhányadmagával a hegyek közé csapott, hol álutakon elmenekült; de üldözött csapatja teljesen tönkre tétetett: a legnagyobb része levágotott és foglyul ejtetett.

VI.

Hunyadi Mátyás az egri várbán.

Hunyadi Mátyásnak trónra lépte után első teendője volt,

a cseheket hazánkból kipusztítani. Mindenekelőtt Eger és Ssécsvár közti fészköket támadta meg.

Hadvezére Rozgonyi Sebestyén, az egri püspök bandériumával egyesítvén hadait, a csehek főrabló fészket Vadnát és Galgóczot elfoglalták s földig lerontották; és a cseh kalandorokat e vidéken pár nap alatt mind leöldösték.

Hunyadi Mátyás 1459-ben Rozgonyi Sebestény és Szilágyi Mihály kíséretében, midőn a csehek ellen Pata felé indult, hadaival az egri várban állapodott meg, honnan néhány napi pihenő után a csehekre tört, mely alkalommal fölöttük teljes győzelmet aratott.

1468 tavaszán Mátyás király országgyűlést tartott Egerben, a cseh király, Podiebrad, György elleni hadjárat ügyében, mely alkalommal a várban nagyszerű torna és lovagjátékok tartattak. E czélra az udvaron egy trónnal diszitett nagy homokos talaju kört készítettek.

E lovagjátékok, az ország minden vidékéről egybegyűlt főurak s a király jelenlétében történtek. Első napon a nemes ifjak vívtak oly egyenlő hévvel, hogy a bírák nem tudtak ítélni; másod napon a teljes lovagi diszben és fegyverzetben megjelent lovagok.

Előleges fegyvervizsga után, melyet a torna bírák eszköztek, megkezdődött a vivás párosan, hegyetlen lándzsákkal a nyeregből kivetés feladatával; később karddal, hol a sisak jelvények vagy forgók kicsapása volt a győzelem jele; ebben a püspök banderínmához tartozó Szekrényes Bertalan volt a győztes, az egriek nagy örömére.

Később kelevézzjáték is rendeztetett.

A jutalmak osztásakor Szekrényes egy ékes forgót kapott, és a diszlakomán a főhelyen ült. — Ez arra mutat, hogy dicső Mátyásunk huzamosb ideig mulatott az egri várban.

Ezt misem igazolja világosabban, mint a bástyák és falak lőrésakkali ellátása, ami azelőtt még nem történt volt, és hogy Mátyás személyesen jelölte ki a legcélszerűbb helyeket, az ágyúk számára, melyek ekkor még kevés számmal levén; szükség esetén egyik helyről a másikra vitettek.

Ez alkalommal Ujlaky Miklós erdélyi vajda által vezetett török követtség az egri várban találá föl a királyt, ki-

hez Mahmud szultántól a barátság és béke biztosításának eszközlése végett küldetett. — Mátyás nem ereszté maga elé a követséget, hanem rettentésül bemutattatá nekik az ozmanok ostorát, Draculát, a havasalföldi zsarnokot, mint megalázott hadifoglyát s inteté a törököt: hagyna fel a határszéli becsapásokkal, különben kénytelen lesz őket megfenyíteni.

Az itt tartott országgyűlés következtében a Podiebrád elleni hadsereg előhadát szintén ide gyűjték, innen vitték el Budára, s ugy tovább Morvaországba.

Midőn Mátyás ellen 1471-ben némely országnagyok összeküldtek, s helyébe lengyel Kázmért hívták meg a trónra, ki országunkba nagy haddal jött, s Buda felé tartva, egész seregével megpihent az egrí várban, hol ekkor a sziléziai eredetű Alemann János volt a püspök, ki a nagy király tetteit hálátlansággal viszonzá, és az összeesküvőkkel tartott.

Sokkal hivebb volt iránta a szerzetesből lett püspök Rangun Gábor, ki már Nándorfehérvárnál Hunyadi János és Kapisztrán alatt lelkesíté csatára a harcosokat, ki Mátyás cseh-lengyel táborozásában is részt vett, s a wratizlavi békét eszközlé; ő később a király jegyesét Beatrixet mint ékesszóló Fehérváron üdvözlő beszéddel fogadá, és utóbb bibornoki rangra emeltetett.

Ugyan ő volt, a ki saját költségén az egrí várba 16 ágyút és nagymennyiségű lökészetet hozatott Lübechből.

Követője Dóci István szintén kedves hű és hős szellemű főpapja volt Mátyásnak. E püspök, miután megtudta, hogy Mátyás Bécszet már elfoglalta; de Németujhely ostromát költség és elegendő fegyveres erő hiánya miatt képtelen lesz folytatni, tüstént gyűlést tartott s több hazafi segélyével tetemes pénzösszeget és hadat gyűjtött, mit maga vitt el a királynak és ez által Egervár s vidéke dicsőségére Németujhely meghódítását eszközlé.

A várba történt diadalmi bevonulás alkalmával, a derék püspök mindjárt Mátyás után léptetett lován.

Hazánk aranykorának fénycsillagát Mátyásban lehunyni ő is látá, sőt még néhány évvel túl is élte a nagy fejedelmet, kinek halála után, egy ideig mint királyi helytartó működött; Mátyás

iránti érdemeit azzal gyöngíté, hogy annak fiát Corvin Jánost elhagyva Ulászló megválasztását gyámolítá.

A II. Ulászló és testvére Albert közti viszálykodás alkalma-
kor az Albert zsoldjába szegődött tatárok a város fölégetése
után a várat is elakarták foglalni; de az előttök ismeretlen
ágyúk dörgésétől annyira megrémültek, különösen mikor azok
hatását is észlelték, hogy többé nem mertek közelíteni.

VII.

Dócy Orbán és Bakács Tamás.

Dócy Orbán Ulászlót 1491-ben Maximilián ellen 700 lo-
vasával, és Albert ellen, midőn a király hadai szaporitása vé-
gett 3 hónapig itt tartózkodék, 400 lovassal segíté. E nemes
főpap sz. János templom részére még éltében ajándékozá az
egyeki, nagyiváni és migléci birtokait, nem különben a Pesten
kőből épült házáat, mely a ceglédi utcában állott.

Ezeket unokája István szerémi püspök 1492-ben adta át
oly kikötéssel, hogy a székesegyházban Orbán püspökért en-
gesztelő sz. miseáldozatok tartassanak a sz. kereszt oltárán,
melyhez közel állott a hagyományozónak nagykötséggel emelt
siremléke.

Dóci utóda Bakács Tamás utóbb esztergomi érsek és bi-
bornok szintén nagy befolyással volt az ország közdolgaira. —
Az ő idejében is meglátogató Ulászló Egervárát, hol a püspök
által a legnagyobb pompával fogadtaték. A király az akkori-
ban befejezett székesegyházzól igen magasztalólag nyilatkozék.

Bakács, miután már mint esztergomi érsek, székét elfog-
lalá, a várbeli székesegyháznak ajándékozta 1502-ben a pol-
gári, sz. margitai és ároktői tulajdon birtokait, oly kikötéssel,
hogy az általa felállított s a b. Szűz mennybemenetelének
tisztületére szentelt, a főoltárt körülvevő kápolnák közepsőjé-
ben halála után évente isteni szolgálat tartassék. — Szüksé-
gesnek látom kiemelni, miszerint a főoltárt övező kápolna-sor
egyik oldala, a szentély felől teljesen nyílt volt, tehát a temp-
lommal egy egészet képezett, mintegy a falba építve.

A templom eszerint tehát a csúcsives modorban be lett
volna fejezve, melynek mostani kinézését leírni feleslegesnek
tartom, miután minden módosítást annak idejében, mint fen-

tebb láttuk, körülményesen elsoroltam, és most még csak a fedélzet megemlítése van hátra, mely színes fénymázos cserepek-ből állott.

VIII.

Egervára a Dózsa lázadás, és mohácsi vész alatt.

Alig állott azonban mintegy félszázadig a vár uj díszével békéken fenn, midőn 1514-ben az elnyomott földnép érdekében a birtokos és főurak ellen intézett fölkelés tüze Eger vidékére is elharapódzott pusztító lángjával.

A századok bűneit bosszúló kurucok, a nép által mindenfelé gyámolittatván, Dózsa vezére Barnabás nagy sereggel érkezett Egerbe, melynek leégetése után a várba vonult, hol a kapuk önkényt nyitattak fel számára. A kurucok a várbeli őrség csatlakozása után mindent kiraboltak s leromboltak, a lőréseket mind felvették, a csinos Miklós tornyát ledöntötték, a kézre került s ide hurcolt főurakat a legnagyobb kinok közt végezték ki, hányták a kútba és a magas falakon le. Miután minden épületet elhamvasztottak s kiraboltak, a nagymennyiségű lőkészlettel, az ágyúkat is mind magukhoz véve, elvonultak, borzasztó műveket máshol folytatandók.

Ekkor a külföldi származású Estei Ferdinánd volt Eger püspöke, ki többnyire, s ekkor is Olaszországban mulatott, s itt költé el magyarországi jövedelmeit, miért az ország rendei a hevesi főispánságot most először ruházták világi emberre. Mindazon által midőn híret vette a fenti eseménynek, rögtön elrendelte a vár és elhamvasztott épületeinek rendbehozását, fölépítését és kijavítását, mely alkalommal a székesegyház is befedette s kijavította.

Ennek halála után II. Lajos király, Süveges Ambrus felügyelő által kormányoztatá az egri várat, kinek egy jól betanított sólyommadarát s madarászát annyira megkedvelé az ifjú s könnyelmű fejedelem midőn 1520-ban Egervárban mulatott, hogy a püspöki pénztárban volt 40,000 darab aranyat oda ajándekozá a furfangos eszű Süveges felügyelőnek.

Szalkán László egri püspök utóda, Várdy Pál, a házánkra nézve leggyászosabb emlékezetű 1526-ban fegyveres népével segíté a királyt; de a szerencsétlen mohácsi ütközet al-

kalmakor a kfrályné oldala mellett lévén, abban nem vehetett részt, míg előde Szalkán mint esztergomi érsek a királylyal s több főurakkal együtt elesett.

A mohácsi vész után több évtizedig a János és Ferdinánd közt felmerült trón- és pártviszály- vallásbeli forrongás, a bel és kül- háború kettős zivataraí dúlták szerte hazánkat és sok időre elzaklatták Egervára nyugalmát, a hatalmas és művelt püspökei által fenn tartott fejedelmi fényével.

E két fejedelem egymástól féltve koronáját és együtt félve a törököt, egymás megbuktatására törekedtek, a barátságot és békét gazdag ajándékkal és sok pénzzel iparkodtak megvásárolni.

Mindegyik óda törekedett, hogy ellenfele pártjából nevelje saját hiveinek számát, e célra csábítás, fondorlat, lélekvásárlás nyíltan üzetett; az adott szavát esküjét megszegő az ellenfélnél gyakran előre kialkudott jutalmakban részesült, a trón tekintélye, a kormány hatalma alá szállott, nem a törvény ereje, melyet végrehajtani senki sem akart, vagy birt, hanem egyesek féktelensége uralkodott. A főurakat nem a török ellen, banderiumaik élén kitüntetett vitézség jutalma, hanem a gyakori pártváltoztatás, elvcsere és a büntetlenül üzött rablás tette gazdag és hatalmasokká: a kevés jobbak jajveszéklő szava hatástalanul hangzott el.

Mind ez megvesztegette a közerkölcsiséget, megölte a hazafiú s polgári erényeket, s tág kapu állott nyitva a török hódítási vágyának, hogy ez, az ország leggazdagabb részét tettszése szerint elfoglalhassa.

S e szerint majd a török által is pártolt, s az egri püspök Várday által megkoronázott Szapolyai János majd ismét Ferdinánd hadai előtt tárta fel Egervára kapuit.

Az első, a hadjáratára nézve igen fontos központnak tartván Egervárát, nagy erőmegfeszítéssel három ízben is kivívta annak birását, míg végre is az utóbbi kezére jutott.

E villongások közt Ferdinánd egri hivei legtöbbit szenvedtek akkor, midőn Bodó Ferencz Szapolyai hadvezére 1527-ben a várat elfoglalván, a várbeliek nagyobb részét kegyetlenül kivégezteté, még az oltárookra menekvő gyermekeket is le-

gyilkoltatá, a Ferdinándhoz szító papság boszantására pedig lovait mise-mondó ruhákkal terítetté be, és így tartá diadal menetét.

Ezen botrány valamint az erdélyi püspököknek általa törönt megöletése, nem maradt boszulatlan.

Ferdinánd Sz.-Fehérvárt megkoronáztatván magát, hada egy részét Egervár ostromára küldé, Bodó ennek neszét vévén, a birtokában volt várnak összerombolt állapotában nem igen bizott, de gondolá, hogy a támadók csupán várvivásra lévén készülve, azok nyílt téren képtelenek lesznek harcolni. Eképp nagyobb előnyt vélt a támadólagos mint védőleges fellépésben, minélfogva hajdúhuszárjai és tatárjaival Keresztesnél lesállást foglalt, s a mitsem sejtő Ferdinándistákat megrohaná; de megveretett s ő maga fogságba került. A mint ezt a várbeliek megtudták, az érkező gróf Salm Miklós Ferdinánd vezérének önként feladták a várat, hol a fogolyként vissza hurczolt Bodó a börtönök egyikében nem sokára kivégezte magát.

1529-ben heves küzdelem után ismét János birtokába jutott Egervára; de alig hogy hivei egy kissé rendezkedtek, javitgattak, a következő évben már ismét kiűzettek onnan Serédi Gáspár által.

E zűrzavaros világban, midőn a magyar alig tudá magát tájékozni, valjon a három közül melyik úrnak szolgáljon, a merészebbek és hatalmasabbak közül többen, független uralmat igyekeztek kivívni maguk számára, s minthogy ily körülmények közt az új reformált vallásnak is jó alkalmá nyílt hazánkban gyökeret verni, az egyházi javakra is rátették kezeiket.

IX.

Perényi Péter.

Ama gyászos korszakban, a felvidéken Perényi Péter és Serédi Gáspár főurak játszották a főszerepet, mindegyik fényre, hatalomra és gazdagságra törekedett minden áron.

Perényi folyvást ingadozva hol Ferdinánd, hol János pártjára állott; s ezzel: mindig új birtokadományozások jártak.

Serédi állhatatos volt hűségében Ferdinándhoz, kitől azért nagy jutalmakat kért és nyert.

E két hatalmas főur egymásnak halálos ellensége volt,

minélfogva véres harcokat folytattak egymás ellen, nem anynyira királyaik, mint a vagyon és hatalom érdekében, minélfogva a felvidék, nyomor és pusztulás színhelye volt.

Ilyen korban és körülmények közt, a főpapok székhelyeiket elhagyták, gazdag jövedelmeiket nem élvezhették s ennek folytán a közérdek nagy kárára, honvédelmi kötelességeiket sem teljesíthették; minek eredménye lett: hogy a jövedelmeket a hatalmas világi főurak vagy magok erőszakkal elfoglalták, vagy mivel az általok tartott csapatok fizetéseit az ország pénztára fedezni nem tudta, ennek fejében, sőt olykor csupán párt változtatás jutalmául is, e jövedelmek nekik, a király által haszonélvezetül át adtak.

Ez történt az egri püspökséggel is, miután Ferdinánd nem fizetett, felvidéki zsoldos csapatai széteszlással fenyegetőztek, mit Serédi rúttul kizsákmányolt; majd ismét midőn az e vidék védbástyájául szolgált Egervárát, 1530-ban Serédi mint felvidéki kapitány János királytól visszafoglalta, kérésére Ferdinánd az előlegezett 30000 frtra emelkedett összeg fejében, Serédi részére Zalaházy Tamás Pozsonyban időző egri püspök jövedelmét kötötte le.

Serédi azonban Egervár birtokához nem juthatott, mivel azt 1534-ben Perényi Péter elfoglalta s hogy ezt maga részére biztosítsa, nyíltan Ferdinánd pártjára állott. De mind ez Ferdinándot nem gátolta abban, hogy a vár-jövedelmeiről az 1536-ik évben több ízben ne rendelkezék.

A fennebbi intézkedések folytán az 1536-ik év február 5-én Pozsonyban megnyílt országgyűlésen, a 19-ik tvcikkben ki mondatott, hogy: a király az egyházi javakat a világiak kezéből mihamarább ki szabadítsa, s azokat jövőre többé senkinek oda ne adja.

Ez sietteté az ingatag jellemű Perényit ismét János király pártjára állani, ki őt 1537 jun. 24-én a Palóci javakkal megjutalmazá.

Ekkép: Egervára Perényi útján ismét János király hatalmába került.

Időközben Ferdinánd újra adóssa lett Serédinek 13000 forinttal, s ezért neki Tokaj várát kötötte le.

Ferdinánd 1537-ik év január 17-én Serédi és Bebek Fe-

rencnek megengedte, hogy Eger várát Perényi kezéből vissza foglalhassák s mihelyt ez sikerül, a várát a püspökséggel együtt egy általok megnevezendő rokonuknak, ki egyházi méltóság viselésére képes, fogja adományozni és ez új püspök köteles leendő Bebek és Serédinek 30000 frtot. fizetni.

Ezek a püspökségre Perényi Ferenczet ajánlották, mire Ferdinánd 1537-ik év március 28-án kelt levelében, Serédi hűszolgálatait tekintve, a Zalaházy Tamás halálával megüresedett egri püspökséget nagyságos Perényi Ferencnek, mint alkalmas és érdemes személynek adta, oly feltétellel, hogy: a püspökség jövedelméből Serédy és Bebek 30000 forintot kivessék: ha pedig Bebek ingadoznék, vagy át is pártolna, mikben Serédi őt vissza nem tarthatná, akkor a 30000 frtot Serédi maga kapja. Egyszersmind a király Perényit püspökségében megerősíté, s hadvezéreinek meghagyá, hogy ha megkerestetnének Egervár megvívására, köteleességöknek ismerjék azt megadásra birni, vagy kényszerítve hatalmukba keríteni, és minden kifogás nélkül Serédy Gáspárnak és egri püspök Perényi Ferencnek át adni, mivel e vár megvételével egyházmegyéjének is nagyrésze visszanyeretik.

Ugyan ez év július 7-én kelt levelében Ferdinánd Palócy Antal összes birtokát, melyet, ennek meghalása folytán kir. kegyelemből Perényi birt, újabb felségsértési bűne miatt, fennebbi adosságok törléseül Serédinek adományozta. Ezen birtok a híres „regéci“ uradalomból vétetett, melyhez Regéc várára kívül még 17 falu tartozott, melynek nagyrészét Serédy fegyveres erővel el is foglalt.

Ekközben Ferdinánd a beteges Thurzó Elek útján értesült, hogy Perényi P. tőle elpártolásra gondolkozik, és csak Diósgyőr megnyerhetésével volna megtartható; a király vele alkudozni kezdett, s hugát az özvegy királynét Máriát a birtokában levő Diósgyőr átengedésére felkérte, sőt 1537-ik év január 17-én aláírta azon oklevelet, melyben a macedoniai László halálával megürült váradi püspökséget, tekintettel Perényi Péter érdemeire, Gábor fiának, mint arra alkalmas személynek, a korlátnokaságot pedig magának Perényinek egy hielző levél kíséretében adományozá.

Azonban sikerülvén Serédinek a tervezett elpártolási gya-

nút a királynál élesebbé tenni, de mind ezen, bár már alá irt okmányok kiadatlan maradtak.

Igen jellemző az e korbeli viszonyokra, hogy a király által két hó leforgása alatt két oly oklevél iratott alá, melyek mindegyikében püspökségek világiaknak, mint arra alkalmasaknak adományoztattak; azonban mivel Perényi elpártolt ennek fia püspökségéből misem lett.

Különben az egri püspökséget János király már előbb Frangepán Ferenc kalocsai érseknek, mivel Kalocsát törökök birták, adományozta. Frangepán már 1536-ban Egerben székelt, s a békekötési biztosok részere 1537-ik év október 28-án kiadott utasításban, mint egri püspök említettik.

Az 1539-ik év február 23-án János királynak Izabelával Székesfehérváron fényes menyekzője alkalmával, Ferdinándot Serédy G. képviselte, ki itt Perényi P.-vel találkozáván a két vetélytárs főúr titkos értekezésének eredménye az lett, hogy: Perényi újra Ferdinándhoz pártolt, ki őt kir. korlátnoki méltóságra emelte.

Ez új események Serédynek a Perényitől elfoglalt birtokaira nézve nem csekély aggályt okoztak, és méltán, mivel ez utóbbi jogos birtokait követelte, sőt fegyverhez is nyult. A két főúr egymás ellen táborba szállva véres harcokat vívtak.

Az 1541-ik év elején a békétlen Perényit azzal igyekezett a király megnyugtatni, hogy Frangepán Ferenc püspök elhalála folytán, Tata és Egervárákat az ezekhez tartozó jövedelmekkel ideiglenesen neki adta, amennyiben a király által Egervárába rendelt s az ellenségtől féltőkben megszökött spanyol katonák helyét elfoglalt Perényit, ott megtűrte. Ekkor Perényi a püspökségi javadalom nagy részét birtokába keríté, a várba kapitányul a vitéz Varkocs Tamást helyezte be, a jövedelmeket erő ellenében fegyveres kézzel is behajtá, miből a várat őrséggel ellátá, és fejedelmi pompával udvart és fényes testőrséget tartott, s a hitújítás pártolása és terjesztése által a rom. kath. vallást egyidőre egészen háttérbe szorítá sőt a pompás egyházat, azon elvénél fogva, hogy az isten meghallgatja ima és fohászainkat, ha nem fényes egyházban emeljük is hozzá, — leromboltatá.

Látván Perényi, hogy e vár régibb urai azon békés idők-

ben annak építésénél inkább a szépség és kényelemre, mint az erősségre néztek, elhatározta, hogy az egy különben is elég tágas várból kettőt csináljon. A sz. János várbeli székesegyház is, a vár ezen kor szerinti átalakítása ürügye alatt leromboltatá, a csúcsíves modorban ujonan épült ritka diszes szentélyt végkép megsemmisíté s a templomnak csupán kétharmadnyi részét hagyá meg, mely tettét Tinódi „História Egervárnak vitatásáról és viadaljáról“ című művében így ír le:

„Régen Prini Péter ketté szakasztá,
Az nagy várat fallal által rakatá
A monostort (egyházat) belső várba hadiatá
Sanctuáriumot egy bástyának hadiatá
De a külső részt más várnak hadiatá
Sanctuáriomig egy nagy töltést hadiatá,
Kin sok álgú három felé szolgálna,
Napkeletre hegyoldalra és északra,
Im Sanctuáriumbau alkottáe
Teteiglen boronából felrattáe
Egy nagy töltést vitézei csináltanac
Nagy szép algyúe arról délre szolgálnac
Napkeletre és északra szolgálnac, —“

E munkálatok megkezdését Perényi egy kődarabban örökíté meg, mely szerint 1542-ik sz. György napján vette volna kezdetét az építkezés, vagy jobban mondva a rombolás, mert bebizonyult tény, hogy régi építkezéseinkben sem a tatár, sem a török annyi kárt nem tett mint emez ujitók. A fenti kődarabot a felső kapu homlokzatába falaztatá Perényi.

Ez alkalommal Perényi nemcsak a Telegdi Csanád püspök által a XIV. században emelt műveket romboltatá le, miáltal a sáncerődöt ismét elkülöníté a vártól, hanem a várnak két szeglet-bástyáját a keleti részen teljesen megsemmisíté s az ez úton nyert köveket, még a templom lerombolt keleti végéből nyert, a csúcsíves modorú új építkezés remek faragványú köveit is más közönséges építkezésekre használtatta fel, — mit helyenként a falakban még kívülről is láthatni, — még az észak és déli falakat is egész a volt középső bástyáig. Ezek ekként, miután a keleti oldalon 3 méter vastag falakkal összeköttettek, keleti bástyákká váltak, mivel most már a vár-

nak nem hat, mint volt, hanem csak négy bástyája maradt, melyek tetejére, a lövegkezelők fedezése végett megfelelő helyekre erős sánckasokat állíttatott. E mellett az ugyanazon célból a Rozgonyi püspök által emeltetett „szép-bástyára“, miután arról észak és északkeleti irányban a templom miatt működni nem lehetett, mivel ez a bástyánál még magasabb volt, egy földdel megtöltött toronyszerű magas bástyát emeltetett; melyre aztán 3 ágyút és sánckosarakat helyeztetett, az északkeleti szegletbástya körüli tér pártázhatása céljából.

A keleti oldalon a mai „Dobó sirja“ helyén, a sötét kapu bejárást készítetté, melynek ugyancsak általa ásatott roppant mély sáncon át felvonó hídja volt. Ezen hidat a bejárat két oldalán, azon célból épült, mai nap is látható fülkékben egy-egy ágyú tett hozzáférhetlenné.

A sáncon a főkörlet régi nyugati bejárat meghagyása mellett még a keleti oldalon is nyitattott egy kaput, mely elé 200—300 lépésnyire minden irányban a nyugatit kivéve ék és ollómű szerű előműveket építtetett. Ezen előműveknek hát, nyugat vagy a sánc felőli oldaluk erős fatörzsekből „cölöpfalból“ volt elzárva, ahol a bejáratok is voltak. Az elő és oldalfal már nem kőből, csak földből emelt 5 méter vastag mellvédből állott.

Az építés vezetése Varkocs kezében volt, s a templom mellett emelt új bástya, az ő nevét örökölte meg.

Perényi fogsága alatt e hű várnagy szorgalmasan folytatta a megkezdett építkezéseket, minden bástyát akként látott el ágyúlőrészekkel, hogy minden irányban az oldalak is pártázhatók há lettek; néhol a lőrészeket két sorjával is alkalmazá, mint ezt a mai két kapu közötti kiszögellésnél is láthatni. Ő kezdé meg a mai „törökkert“ nevű tornyot is rakatni a délkeleti bástya nagyobb biztosításaul.

Mielőtt azonban a fent elsorolt műveit befejezhette volna, midőn Roggendorf császári hadvezér 1541 május 3-án Buda várát ostromolta: ennek hadtestéhez Perényi több ezer fegyverrel, Varkocs pedig az egri őrséggel csatlakozott.

E hadi vállalat sikertelensége után, Perényi augusztus végén a várba visszaérkezett.

1541-ik év aug. 29-én Szolimán Budát elfoglalván, a duná-

tiszaközi vidéket örök tartománynak nyilvánítá, s egyes csapatai egész Egerváraig portyáztak. Ezekre Varkocs igen gyakran kicsapott és bennök sok kárt okozott, a mi úgyszólván előjátéka volt a későbbi világhírű eseménynek.

Mindez csak siettette Perényit, megkezdett erődítési munkálatai befejezésére. Azonban Perényi, e vitéz főur tevékenységét csakhamar és örökre megzavarta egy véletlen esemény.

Buda elfoglalásának hírére Perényi, sárospataki várában, több felvidéki főurak s megyékkel tartott értekezlete után, Joachim brandenburgi örgróf esztergomi táborában 2000 jeles huszárból álló csapatja élén fejedelmi fényvel megjelenvén, a királyt a 15000-re szaporodott huszár-sereg fővezérévé nevezte ki.

Azonban Perényi jeles hadvezéri tehetsége sem volt képes a vereséget elhárítani. — Joachim, hogy saját ügyetlensége miatt pirulnia ne kellésék, vissza vonult. Mind e mellett is Perényi, ki előbb Szapolyainak, utóbb Ferdinándnak segített fejére tenni a koronát s ez utóbbi által az ország főkapitányává tétetett, leginkább szeretett volna törökvédelem alatt Magyarország utalkodójává fölemelkedni, aminthogy az 1531-iki országgyűlésen szóba is hozták királylyá választatását. Serédy, hogy Egervár birtokához juthasson, nem késett ezt a király előtt veszélyes színben ecsetelni, nagyobb bizonyosság kedvéért Perényinek egész családjával 1530-ban a protestáns vallásra történt kitérését is felhozá és hogy úgy Patakon mint Egerben annak terjesztése körül mily buzgalmat fejtett ki.

Mindez Ferdinánd bizalmatlanságát felköltvén, Perényit Egervára felé intézett útjából — fontos ügyben — sürgősen magához vissza hivatá, és 1542-ben ott elfogatá a hatalmas férfit, s előbb Bécsbe, innét Németujhelybe fogságba hurcoltatta.

E nem várt esemény, rémület és elkeseredés érzésével megdöbbsentőleg hatott a kedélyekre, az országban. Perényi sógora, a király leghivebb embere, a beteges Thurzó Elek országbíró s kir. helytartó hivataláról lemondott; Báthory Endre s több főurak, a 12000 magyar az esztergomi táborot odahagyta; Fráter György kétszínű, tartózkodó állásához visszatért; a hű várkapitány Varkocs Tamás pedig Egervára kapuit be-

zárata, melyek ezután, Ferdinánd seregei előtt 6 évig zárva maradtak.

X.

Dobó István származása és kora.

A fenti előzmények után elértünk azon ponthoz, hogy a Dobó családra is áttérhetünk, melynek egy tagja igen fontos és dicső szerepet viselt történetünk folyamában.

Dobó István őseinek eredete az Árpád korszakba felnyulik. Nevezetesen: V. István ifjú király, a Dobó családnak 1266-ban már birtokra vonatkozó oklevelet állított ki, Panki Gergely részére, ki a fenti család ismert ősapja volt. Ennek Jakab nevű fia 1276-ban ungi Kuney fia Chepan és István fiától 30 ezüst márkáért Ung megyei Chepel falujokat örök áron magához váltotta.

Sőt ugyanez évben III. László király Ungvárához tartozó Bezew földet ugyane Jakabnak adományozá; majd ezen Panki Jakab, ki belső titkos tanácsosi méltóságot viselt 1302-ben az ő Ung megyei Szinna nevű birtokával a szomszéd Matena földet a karcsvai nemesektől 50 ezüst márkáért megvette. E Jakabnak fiai voltak Dobó mester és János s 1311-ben Jakab és e két fia a papsai Rezeektől ezek Ung megyei örökségi birtokát Ruzka falut 170 márkáért örökáron megszerezte.

Azonban: az I. Károly uralkodása kezdetén folyt belzavarok alatt, e Jakab, a király elleni kihágásai miatt, Szinna nevű birtokát elvesztette, mignem 1313-ban azt Kopasz nádor ajánlatára, nemcsak vissza nyerte, hanem hű ragaszkodásáért őt I. Károly, Ung megye ispánjai biráskodása alól 1318-ban pedig fiainak, Dobó mester és Jánosnak, a hűtlen Omode fiai, Zemplén megyei Géres, Kissamjén, Károly és Ricse nevű faluit is oda adományozta, 1320-ban a galcsi földek birtokába beiktatta s ezekhez ugyanez évben Dobó mester az Aba fiaitól, a velcsenetelki birtokot törvény útján nyerte el, sőt ugyancsak Dobó mester, hű szolgálataiért 1321-ben Károly királytól adományban nyert Dobrán és Galambháza faluk birtokába ellenmondás nélkül beiktattatott. Az erről kiadott oklevélben Dobó úgy említették: mint Jakab belső titkos tanácsos fia, ruszkai vagy pánki Dobó mester; s így e család a pánki előnevet elhagyva, mind

a ruszkai, mind a Dobó nevet tőle kapta; úgy, hogy midőn 1325 január 13-án pánki Dobó és János testvérek megsztottak: Ruzska, Radics, Palag, Chepel, Szinta és Dobrán faluk közöttük egyenlő osztály alá estek: Harkavisa, Galambháza, Domok és az ősi Pank faluk pedig közbirtokban hagytak s így ez időben a Dobó család már 10 falut birt. — E Dobó mesternek két fia ismeretes, Miklós 1338-ból, és a már 1321-ben élt Jakab, ki midőn 1374-ben Pank földé végett perben állott V. István adomány levelét mutatá fel. E Jakabnak fia volt Domonkos, az egri Dobó Istvánnak szép apja.

Ekkép emelkedvén a Dobó család, Zsigmond király 1388-ban jan. 13-án kelt kiváltság levelében Jakabot és fiát Domonkost, úgy szintén János fiát Jánost, valamint István fiát Jakabot és Pétert minden birtokukra nézve pallos joggal felruházta.

A ruszkai Dobó családnak a Palócyakkal vérrokonsága a történelemben gyakran, azonban határozott megjelölés nélkül emlittetik. 1417-ben Zsigmond király midőn a Palócyak nagy birtokát új adománnyal megerősítette, az erről szóló királyi oklevélben e záradék foglaltatik: mivel hogy egy felől az adományos Palócyak, másfelől a Báthoriak, nevezett Endre a János fia és a ruszkai Dobóknak nevezett István, László és Balázs a Visegrád melletti sz. András zárda apátja egy és ugyanazon törzsből veszik eredetöket: a birtok és birtoki jogok bár tetteleg megosztattak, egyik vagy másik fél kihalása esetére az életben maradottra szálljanak. E vérségi jog alapján történt, hogy 1520-ban a négy Dobó testvér Palócy Antalt Palóc vára és több birtokai célba vett eladásától ünnepélyesen eltiltották.

Dobó István, a ruszkai Dobó családból Domonkosnak, kit 1505-ben az országgyűlési követek között találunk, (kinek első neje Hethei Veronika 1497 körül elhalván, kitől Ferenc fia született) 1498 után nőül vett: Cékey Zsófiától született fia, ki mint négy fitestvére között harmadik, 1511-ben árván maradt, ekkor 10—11 éves lehetett, s e szerint születése ezen század elejére esik. Dobó István gyermek éveiben családi állásához képest azon idők szelleme szerint gondos nevelésben részesült, iskoláit Patakon végezte, s a latin nyelvben folyékony jártassá-

got szerzett, mint ezt sajátkezüleg irt s nagy számban fennmaradt latin levelei tanusítják. 1519-ben tanulmányainak befejeztével pár évet szülei és testvérei körében töltött, honnan a fényes fejedelmi pompájú Esztergam érseki udvarba a nemes ifjak közé felvétetett. Három évi ittléte után, már mint jeles bajnok a királyi testőrségbe II. Lajos által kineveztetett 1523-ban. 1526-ban Mohácsnál tisztéhez hiven a király oldala mellett harcolt az utolsó percig, s annak menekülését fedezve nehéz sebet kapott, minélfogva lovát nem kormányozhatta, s az a nagy zajból menekülendő nem a többiekkel a pataknak, hol az ifjú király halálát lelé, hanem oldalt kitört és gazdáját elragadta. Hogy hol meddig és merre bújdokolt nehéz sebével Dobó István, az kinem vehető; de egyszerre Szapolyai János szegedi táborában találjuk, a hol a legnagyobb vendégszereteten, gondos ápolás és gyógykezelésben részesült, minélfogva sebéből gyorsan felgyógyulva másfél hónap mulva testvéreihez haza ment, hol egyelőre visszavonultan élt és öröksége rendezésével foglalkozott.

Igy látjuk mindjárt amidőn, a hires Palócy Máté nádor egyik unokájának Istvánnak, Perényi Erzsébettől származott három gyermeke közül Mihály 1519-ben, Antal pedig a mohácsi csatában elhalván, csak Katalin előbb Csaholy Imre, azután Raskai György neje maradt életben. A megnyílt örökösödés folytán Dobó Ferenc, István és Domonkos siettek magukat jogos birtokaikba helyezni, s kérésökre Szapolyai János király rendeletéből a Palócy Antal Ung megyei összes birtokaiba 1527-ben beiktattattak. Mivel azonban ennek Palócy Katalin ellenmondott, Dobó Ferenc elválva testvéreitől Palócy Katalinnal 1528-ban február 9-én kiegyezett s ez a kezén levő Palóc várát még ez évben Dobó Ferencnek átadta, sőt ezt királyi jóváhagyással is megerősítette.

Midőn Ferdinánd hadai elől János király a felvidékre vonult, hiveinek a Dobóknak ősi fészkeben Dobóruszkan is megfordult, mely alkalommal István a szegedi vendégszeretetet viszonozandó, kikérte magának a szerencsét, hogy a király házi gazdája lehessen, minélfogva az csakugyan ő hozzá szállt 1528 február 14-én. — Ekkor Dobó István és Domonkos a Palóc

vára iránt Dobó Ferenc és Palócy Katalin közt létrejött egyezségnek ellenmondtak.

Időközben a Dobók Céke vára miatt Tarcaj Miklóst beperelték s bár a mohácsi csatában Tarcaj szintén elesett; de azért a birtokhoz hozzá nem juthattak. E birtok miatti küzdelemben találjuk fel okát annak, hogy a nagyváradi béke megkötése 1540 körüli időkbén, Ferenc kivételével a többi három testvér Ferdinánd pártjára állott s különösen Dobó István annak, ki erő, hatalom és gazdagságban Perényinek méltó vetélytársa volt, Serédy Gáspár oldala mellett vitézkedett.

A negyedik testvér Ferenc azonban Jánosnak tántorítatlan hive maradt, s Ferdinánd elleni vétsége miatt fogságba került, honnan számos rokonai, sőt maga Fráter György majd a nagyváradi gyűlési rendek megkegyelmeztetéseérti közbenjárásaik és Dobó István 10,000 pengő forint lefizetése mellett 1543 augusztus 1-én Ferdinándnak, élete és javára vonatkozó, kegyelme folytán kiszabadult.

Perényi fogságban léte alatt a tiszamelléki rendek 1544 július 6-án Sajószentpéteren összegyűltek, hogy saját erejöknek a török elleni összpontosítása iránt tanácskozzanak. Itt elhatározottak, hogy az előbbi országgyűlés végzése szerint az ország főkapitányai az erőszakkal elfoglalt egyházi javak visszaadását eszközöljék; különösen mivel Egervára a felvidék előbástyája, hogy ezen rendes jövedelmeiből jó állapotba helyeztessék és tartassék, kimondatott: hogy bármi utalvány vagy lekötés ellenére is annak minden tized jövedelmei azok által, kik azt beszédtek, visszatérítettessenek, jövőre pedig azokat egyedül a király emberei hajtsák be, kiktől a várnagyok nyugta mellett átvevén, a várostromképes állapotbani tartására fordítsák. Hogy pedig az eddigi szokás szerint mind ez üres szó ne maradjon, hanem a visszaadás valósággal megtörténjék, mindjárt a gyűlésen jelen volt nemesség színe előtt Bebek Ferenc, Balassa Imre és Zsigmond főurak személyesen, képviselőik által pedig Fráter György, Drágfy Gáspár, Büdy Mihály, a Homonnaiak, Dobó Ferenc és Horváth Gáspár megígérték, hogy e tizedeket nemcsak visszaadják, hanem fegyverre is kelnek mindazok ellen, kik a szokott bér fizetése nélkül e tizedekből valamit beszédni akarnának. Tartoznak pedig e királyi

tizedszedők elmenni az egrí várba, az itt levő hadiszerelevényeket számba venni, s a mi szükséges még hiányzik, annak pótlását a tizedjövedelemből eszközöltessék és megrendeljék.

Ebből láthatjuk hogy Egervár jövedelmeit nemcsak maga Perényi birta elfoglalva, hanem azokban vele a felvidéki főurak legnagyobb része, sőt maga Fráter György a nagyváradai püspök is osztozott.

A fennebbi határozat Serédyt, kit már az 1543-ki nagyváradí részleges gyűlés a királyhoz tett fölterjesztésében „kiállhatatlannak“ nyilvánított, sértette; míg ő egyfelől e miatt a királynál keservesen panaszkodott, úgy hogy Ferdinánd némi kárpótlásul auguszt. 16-án szabolcsmegyei Vid falut neki adományozta; másfelől e jövedelmet, mert erőszakkal behajtotta, mégis nemcsak élvezte, hanem még a tizedeket is magánál visszatartotta. Ezek miatt sok panasz ment a királyhoz, ki azonban egyebet nem tett, mint, hogy 1544 december 4-én Serédyt az ily hatalmaskodásoktól eltiltotta.

E mellett Serédy hasznára fordítva Perényinek fogságban lételét, ennek általa bitorolt sok birtokai visszaadásáról hallani sem akart. E miatt Perényi hű emberei Németh Ferenc, Bay János, Babony László és Gazdag Balázs fegyverre keltek, elfoglalták és kirabolták Serédynek a Bodrogh között levő birtokait.

A főurak ily vizsgálódása mellett ez évben a törökök a hatvani várat elfoglalván, Egervár vidékén szerte portyáztak s a földnépét rabságra hurcolták.

A nagyváradí béke megkötése után Dobó Istvánt már Ferdinánd pártján találjuk, s a király a sajószentpéteri gyűlés intézkedése folytán, még 1544-ben a felvidéki tized beszedésével őt bizta meg; azonban buzgó eljárása sok nehézségekbe ütközött; mert Izabella, Perényi és más főurak emberei őt e tizedek beszedésében fegyveres erővel gátolták.

Varkocs Tamás az egrí várnagy, Balassa Zsigmond, Losonci István, Bebek Ferenc és Horváth Ferenc a királyi rovasolót elkergették, a hevesmegyei hadisegélyt saját birtokaikon fegyveres kézzel, a jobbágyok barmai elhajtása s birsággal sanyargatása mellett, maguk részére beszedték. Hasonló történt

Borsod, Abauj, Zemplén, Ung, Szabolcs és Szathmár megyékben is.

E miatt Dobó panaszt emelvén, a király meghagyta Báthory Endre főkapitánynak, hogyha a pártütők ereje Serédy és Dobó csapatait fölül mulná, siessen ezeknek segítségére, s ne engedje, hogy a pártütők a taksa és tized behajtását háboritassák. Serédy és Dobó pedig igyekezzenek, hogy a tizedet Dobó, a taksát pedig Pétervárady Balázs jászói prépost vegye kezei közé, s a tizedeket Dobó épségben őrizze magánál, hogy szükség esetén Egervárát és a végvárakbéli őrségeket a szükségességekkel elláthassa. Mindezen intézkedések azonban eredményre nem vezettek.

Perényi és Balassa emberei Ferdinánd híveinek temérdek kárt okoztak, kik ezért kárpótlást követelvén, mivel a királyi pénztár nagy szükségben volt, a király 1545 év végén Pétervárady Balázst oly utasítással küldte el a Balassák, Bebek Ferenc, Bacsó Mátyás és más felvidéki urakhoz s megyékhez, hogy a vizályokat csendesítsék le, s az okozott károkat vizsgálják meg. E közben az 1545-ik évi februárban tartott nagyszombati országgyűlés 53 és 54. t. cikkei által elrendeltetett, hogy Egervár jövedelmei s tizedei az urak kezeiből kivétetvén, csupán Egervára fentartására forditassanak; valamint hogy Szarvaskő vára leromboltassék, s ennek jövedelmei is Egervaráéihoz foglaltassanak. Hogy ez erélyes intézkedés végrehajtást nyerjen: a király 1546 márciusban pécsi prépost Pereghi Albertet a királyi kamara főnökét, Pétervárady Balázs és Vetner György tanácsokkal magához Bécsbe fölrendelte, s itt a hadisegély és harmincadok iránti intézkedéseken kívül, Egervárának elfoglalása iránt a király gróf Salm Miklós főkapitányhoz meghagyást adott ki. Ez e végett még ez évben hadjáratra kelvén, ennek vezéreivé Dobó István, Zay Ferenc és Bakics Péter tétettek, a hű és erélyes Dobó az egeri várba rendeltetett várnagy és tisztartónak, mellé tisztársúl Zay Ferenc adatott, Rhaneg György és Amarg Vince német ágyúesterek, (tüzérek) Egervára szolgálatra megfogadtattak.

E megbízás folytán Dobó és társai ez évi ápril 7-én Sághon összegyülekeztek, hová Pétervárady Balázs pénztárnok is megérkezék. Innét Egerbe a vár átadása iránt követeket küldöt-

tek, kiket Varkocs Tamás tagadó válaszszal bocsátott el; mire Pétervárady, hogy a kedvező sikert biztosítsa, a felső megyékbe ment, hogy egyebek közt Egervára sorsa iránt itt bővebb értesülést szerezzen, és segítő csapatok végett az itteni urakkal alkudozzék; azonban sikertelenül, minélfogva a sághi tábor nemsokára feloszlott.

E hadjárat költségeül Dobó, Zay és Bakicsnak külön-külön 100 lovas után havonként 350 frt, a tüzéreknek pedig fél-évre 28 frt 80 denár gróf Salm utalványára a hadisegélyből kifizettetett; egyúttal intézkedés tétel, hogy Serédy védelmére Dobó lovas csapata 150 főre emeltetvén, ezek díjait Makai János helyettes pénztárnok, 1546 decemb. 23-tól 3 óra 1197 frtban, de azután július 29-ig 4 óra ismét csak 100 lovas után 1400 frtban fizette ki.

E sikertelen hadjárat még elbizakodottabbakká tette Perényi embereit, kik august. 27-én a hadisegély és tizedek megfizetése iránt tett felszólításra gúnynyal válaszoltak. Ekkor Dobó egyesítvén csapatát Serédyvel, a bortized behajtása miatt szüret alkalmával Liszván megjelent, azonban a Homonnaiak és Perényi Gábor, (a fogva volt Péter fia), sárospataki fegyveresei által oly erővel támadtatott meg, hogy katonái egy része elesett, más része elfogatott, sőt a királyi zászló is elvétetvén, csúfságul a pataki vár falára kitüzetett. Erről Serédy a királyt Makai János helyettes pénztárnok által értesítvén, a felső megyékhez november 1-én királyi parancs küldetett, hogy a Homonnai és Perényi szolgáló pártolásától óvakodva, kötelesek Serédy mellett fölkelni, s Dobó Istvánnak a tized, Péterváradynak a taksa beszédésénél segílyt nyújtani.

Gyültek is össze némely csapatok, melyekkel Dobó a sértest visszaszorolta, sőt később 1549-ben Perényi Gábort törvényszék elé is idéztette. E közben egyes főurak és megyék az 1542-iki országos és 1543-iki részleges gyűlésből a rendek ismételve kérték, sürgették a királyt, hogy Perényi Pétert bocsátassa szabadon, de a legfelső válaszból Bécsből csak annyi volt, hogy e tárgyban a király „gondolkodni“ fog s „kegyelmes tekintettel lesz a rendek kérésére.“

Perényi látva saját szerencsétlen helyzetét maga ajánlott feltételeket, de ezek a bécsi udvarnál elfogadhatóknak nem

találtatván, az 1545-iki nagyszombati országgyűlés az LV. t. cikkben erősebb kifejezésekkel újította meg sürgetését s egyúttal azt is kérte, hogy a király az egri püspökség tizedeit a világiak kezéből kiszabadítván, azok kizárólag az egri-vár fenntartására fordíttassanak. E felterjesztésre a király Wormsból ápril 30-án kelt leiratában azt válaszolja, hogy: nagy gondja van az egri püspökség tizedeire, s a dolog azért haladt emyire, mivel a várat és a sz. János templomát Perényi jog és méltányosság ellenére erővel lefoglalva tartja, s azt gyakori megintés után is vissza nem adatta; reményli azonban, hogy ez rövid idő alatt megfog történni, a midőn majd a király, püspök kinevezés, tizedek visszaadása s a várnak kellő őrséggel és szerelvényekkel ellátásáról gondoskodni fog; s ha a vár visszaadása megtörténik, a rendeknek Perényi mellett tett kérelmeket méltányos figyelembe veendi.

Az 1546—47 és 48-iki országgyűlések e részben kérelmeket újlag előterjesztették.

Ezalatt Perényi a hosszú fogságban testi erejét megtörve érezvén, elfogadta szabadon bocsáttatása föltételeit s még 1546-ban megajánlotta, hogy Egervárát a hozzá tartozandókkal együtt visszaadja, s ezek időközbeni haszonvételi megtérítéseül a 4000 aranyat neje, a derék Székely Klára, le is fizette, Perényi pedig utasította Varkacs várnagyot a vár átadására, de ez azt megtagadta, azt kívánván, hogy előbb ura bocsáttassék szabadon, s részére is a kegyelem biztosíttassék.

Ekkor Perényi a királyhoz terjesztette panaszát, ki is 1547 novemb. 12-én Bornemisza Gergely királyi udvarnokot és Istvánfy Pált küldte ki, hogy Egervárát foglalják el, azonban Varkocs makacssága miatt ez ismét nem sikerült.

Végre a király beleegyezett, hogy Egervára előleges átadása nélkül is Perényi szabadon bocsáttassék s rendeletére Németújhely börtön ajtai megnyíltak, és Perényi 6-od fél évi fogsága után 1548-ik év elején szabad lett, azonban Bécsbe jöven, a testben lélekben megtört hatalmas főúr az ez évi marcius elején hirtelen kimúlt.

E férfiú Magyarországon majdnem oly szerepet játszott, mint Erdélyben Martinuzzi György; fortélyos diplomata fejvel

birtak, de a bécsi udvar körültekintő politikája mégis tuljárt mindakettőjük eszén és elbizakodottságán.

Ez a nemvárt esemény nagy megdöbbenést okozott, s azonnal intézkedés tétetett, hogy Perényi hátrahagyott ingói lepecsételtessenek, s a király meghagyta tanácsosainak, hogy Perényi fényes temetéséről gondoskodjanak. A helytartó és királyi főkapitány március 3-án kelt vigasztaló leveleikben felkérték az özvegyet, hogy a király iránti hűségben maradjon meg; Báthoryhoz pedig előbb levelet, majd márc. 10-én ruszti várnagy, Mecskei Istvánt, mint követet avégett küldték, hogy Báthory szigorúan ügyeljen arra, miszerint a gyanús viseletű Varkacs az egri várat az ellenpártnak át ne adja, mitől Varkocsot külön is eltiltották.

Ezt követte mart. 19-ről Ferdinándnak az özvegyhez intézett részvét nyilatkozata, mentegetőzve, hogy férje már két-évvel ezelőtt szabadon mehetett volna, ha tisztjei és szolgálói újabb kifogásokkal s követelésekkel nem állanak vala elé. Együttal megbizta a király Bornemisza Pált, (a budai prépostot), hogy személyesen felkeresse Perényinét s birja rá, hogy az egri várat minden hadi és élelmi szerekkel gróf Salm főkapitánynak adja át, ha pedig ez iránt az özvegy bármilyen kifogást tenne, Varkocs Tamás várnagyot kir. kegyelmérőli biztosítása mellett hívja fel a vár átadására. Sőt a kedvező eredmény biztosítása végett a király a 4000 aranyat az özvegynek visszaküldötte, s május 30-án kelt oklevelében megengedte, hogy a még kiskorú, Perényi Gábor, 24 éves koráig meg ne támadtathassék; majd Varkocs sürgetésére mind neki, mind Perényi szolgálóinak minden eddigi kihágásaikért megkegyelmezett.

Ezek után az özvegy kész szívvvel megajánlotta, hogy Egervárát minden jövedelmeivel a királynak visszaadja, sőt hogy még az ünnepélyes átadása előtt, a várat és jövedelmei kezelését átvehesse. — Bornemisza e kedvező válasszal maj. 17-én sietett a királyhoz Augsburgba, mindamellett Varkocsban nem bizván, június 16-án a helytartó és királyi főkapitány fölszólította Balassa Menyhért, Serédy Gáspár és Bakics Péter híveit, hogy Egervár elfoglalására fegyvereseikkel induláskészen álljanak.

Erre azonban nem lett szükség, mert a király megbizá-

sából Dobó Egervárába addig is, míg gróf Salm megérkezhetnék, bevonult, és így már július 14-én Thurzó Elek kamarai elnök többed magával a kamarainyereség hátralék behajtásáról egész békében Egervárában tanácskozott, s ugyanekkor a várat Dobó gondviselésére bízván, ide július 20-án Zay Ferenc is 200 lovas kíséretében beszállásolt, s ugyan e napon Dobó a vár jövedelmei, számadási kezelését átvette, mint ezt számadásai és Tinódy is igazolják.

1548 aug. 15-én gróf Salm Miklós és Báthory Endre megérkezvén mint kir. biztosok a vár alá, az ifju Perényi és Varkocs Tamás őket a várkapuban fogadták, nagy ünnepélylél a várba bevezették s Varkocs a vár kulcsait gróf Salmnak átnyujtván, a várat minden birtokaival s többféle élelmi szerekkel, hadi készülékekkel a királynak átadta; miért is Varkocs a püspökséghez tartozó nádudvari kerület tizedszedési jogát nyerte jutalmúl.

Gróf Salm és Báthory a király nevében ekkép Egervárát átvevén, ideiglenes várnagyokúl Dobó Istvánt és Zay Ferencet nevezték ki, tőlük régi szokás szerint a várkapuja alatt a hűségi esküt elfogadták s ezek parancsnoksága alá a vezérletők alatti hadakból a várba több száz főre menő őrséget helyeztek be.

Igy került vissza, annyi éven át folytatott küzdelem, követségi és fegyveres sikertelen alkudozások után, Perényi fogása s főleg halála következtében, Egervára Ferdinánd kezére, ki azért is nagy súlyt helyezett annak visszanyerésére, nehogy annak rendszeres ostrom alá vételénél, a keresztény vérontás, főleg pedig a várnak megrongálása által, a szomszéd ellenségnek a megrohanhatásra kedvező alkalom nyújtassék.

Dobó István a kormányzó várnagyságot vagy mint Tinódy mondja: a főporkolábságot ezen, amily fényes és fontos, oly terhes hivatalt férfi kora erőteljes szakában, mintegy 48 éves korában, még mint nőtlen fogadta el; (mert hogy Sulyok Sára előtt már első neje lett volna, erről a történelem addig nem emlékezik, ézzel való egybekelése pedig már Egervárbani lakása idejében történt, mint azt alább látni is fogjuk.)

Benne, a királyhozi hűség-, önfeláldozó hazaszeretettel; erélyesség-, bátorság-, nemes buzgalommal; hadvezéri ügyesség

és szigor, emberismerettel és kormányzói bölcseséggel szerencsésen valának párosulva. A pénzt, vagyont szerette; de azt hitszegéssel nem szaporította, hanem amit a vérségi jog és saját vitézsége jutalmul neki nyújtott, azt elérni, erőszak ellen megvédeni, s családjának megtartani teljes erővel igyekezett.

Dobónak új hivatalában munkássága főleg két célra irányult: a várat mint a felvidék védbástyáját kellően kiépíteni, megfelelő őrség és szerelvényekkel ellátva tartani, s azt ami ennek alapjául szolgált: a vár jövedelmeit rendezni, erélyesen behajtani s hiven kezelni.

Az egri vár ekkor pusztulásnak indult állapotban volt, mivel Perényi, illetőleg Varkocs megkezdett építkezései befejezetlenül valának s ennél fogva nagy volt a rendetlenség, miből az író Verancsics Antal — (közönségesen Verancs név alatt ismert — később egri püspök majd esztergami érsek) elhagyatottságot következtetett. Mily állapotban jött át az egri vár Dobó kezére, azt Verancsics kanonok Oláh Miklós püspökének így írta le:

„Egervárának régi alakjából semmi sem maradt, minden borzasztó undok, szomorító, a vitézek féktelen kitörése itt mindent elrutított. A várban s a püspöki palotában sok a hiány, csak a teteje, néhány ablaka s egy kamrája, — mely kisebbre véttetett, — van meg. Az egyházon még addig majd semmit sem dolgoztak, kivéve a tetejét, melyet most végeztek el; a többi toldalékjait, ragasztásait részint lerombolták, s megsemmisítették, részint bástyává alakították át az északkeleti sarkon, ez különben erős s e részt jól védő alkotmány, a pompás és nagy konyhát is bevégezték, és egy díszes külsejű alházat is építettek.“

„A vár többi részét a bástyázatok, szeglettornyok, halmozott dombok, omladékok, őrségek házai, istállók, színek, átlások s több ily alkotmányok foglalják el, melyek körül vannak az ágyúk s más sokféle táborigényű szerek és készletek, úgy hogy ha ide talál jönni a püspök, inkább fölteheti a „sisakot“ mint a „tíarasüvegét“, „pásztorbot“ helyett „kardot“ vehet kezébe s inkább öltöztetik „mellvasba“, pánfélba, mint „palástba“, mert inkább táborigényű ember lesz, mint egri püspök!“

A Varkocs által átadott hadi- és élelmiszerek csekély mennyisége, a behelyezett várőrség számához s a környező el-

lenséges viszonyokhoz képest Dobónak azonnal gyors és erélyes eljárást tett kötelességévé.

A várban, rajta kívül az 50 éves Zay Ferenc tisztvárosa, ennek neje, a Garay Lőrinc leánya, Borbála, két gyermekével és Zaynak nővérével; itt lakott a vár tisztség, melyhez tartozott Dorcsányi Zsigmond aludvarbíró, Mátyás deák Dobó számtartója, két porkoláb, Dersy Ferenc a püspöki javak jogügyi igazgatója, István deák „várirmok“, továbbá Hevesmegye tisztikarából: Dormán Kristóf alispán, Tárkán Miklós szolgabíró és a jegyző; a püspöki szék akkor betöltetlen lévén a káptalan tagjai és lelkészek is itt laktak a sz. Domonkos-rend házában; a várban lakott még két sáfár, kenyérszótó, bormérő, kürtös, börtönőr, udvari szolgák és a szegődményesek; a kulcsárok, és lovászok mind a két keleti bástya alatt laktak, ahol a nagyszerű istállók és kocsiszínok is voltak.

Várórség volt: két lovas és gyalog százados, hadnagyok, tizedesek, két tüzér, két dobos, egy zászlótartó, 200 lovas és gyalogos, vagy drabant, közvitéz elhelyezve. Ugyan itt voltak még a különféle mesteremberek, mint pl. kádár, kovács, építőmesterek, pékek és mészárosok — ez utóbbiaknak saját gulyájok lévén, maguk vágtak. — A hóhér, a vár északi oldal tövében, (a mai pecér házában), lakott.

A vár javadalmozásához tartozott még az ide rendelt egri püspökség jövedelme is, úgy a püspöki, földesuri javakból, mint a kerületéhez tartozott megyék papi tizedeiből.

Az egri püspökség birtoka, az ez időbeli számadások szerint állott 40 népes és 5 elpusztult faluból; a földesuri jövedelmet tették az ezekben lakott jobbágyaktól járó földesúri kilencedek különösen gabonából, borból és bárányokból, malmok, vadászat, robot, rév és vámjövedelem, Egervárosa és több falu püspöki majorsági földek.

Papi tized tekintetében ide tartozott ez időben a Ferdinánd alatt állott 35 megyéből 12; úgymint: Heves, Borsod, Abauj, Sáros, Bereg, Zemplén, Szabolcs, és Zaránd megyék; ezenkívül a váci püspöki megyéhez tartozó Külső-Szolnok, Pest és Csongrád megyék, melyek papi tizedei az egri vár részére voltak évi fizetés mellett kibérelve; a váci megyéhez tartozott még a most említett megyék között fekvő Kiskunság is, de a

mely régi nemesi kiváltságai alapján papi tizedet soha sem fizetett, hanem a jászkunok rovásos adója volt az egri vár jövedelmei közé felvéve.

A tizedszedés ideje a XVI. században: bárányokra június 24-e, őszi gabonára augusztus 20-a, tavaszira szeptember 29-e s borra nézve január 6-ig terjedt; ez időn túl a jobbágy a tizedet ott hagyva, a többi termését elhordhatta.

A tizedszedőknek belföldi s ha lehetett birtokos egyéneknek kellett lenniök, kiknek visszaélései folytán eltiltatott, hogy tizedszedésre sok eseléddel, lovakkal menni, maguk részére költséges ellátást kierőszakolni, különféle birságokat, a csomók összeírásáért „pennapénzt“ stb. szedni, a népet zsákjaiktól megfosztani, földesúri jogokba avatkozni s ezek miatt a népet börtönre vetni ne merészeljék mint eddig, hanem a bíró házánál szállással és étellel elégedjenek meg, miért azután a bíró egy egész telek tized illetményével jutalmaztatott. A természetben szedett tized nem szemes gabonául, hanem kékék, csomók s kereszttekben vétetett; a kijelölt tizedet ennek tized részéért vagy pénzért az illetők kötelesek valának behordani; de asztagba rakni vagy éppen elnyomtatni nem tartoztak. A pénzül szedett tized összege vagy a régi szokás, vagy egyezés, vagy a megye által állapított meg.

Világi birtokon előbb a földesúri kilenced, azután a papi tized vétetett be s lehetőleg egy időben; egyházi birtokon pedig megfordítva.

A tized természetbeni szedése következőleg ment végbe: a megbízott tizedszedő a fennemlített időkben a helyszínére kimenvén, beszállott a bíróhoz, a tizedköteleseket behívatta s megesketvén őket s az összes termésöket bemondásuk szerint összeírta; ezután elment egyes jobbágyokhoz s az ott asztagban vagy kereszttekben levő gabonát felszámolta, s a tized illetéket kijelölvén, azt külön rakatta s egy helyre behordatta; a tapasztalt kihágásokat megbüntette. Ha megtekintéskor az asztagba rakva talált gabona előre bemondott mennyisége a tizedszedő előtt gyanús volt, jogában állott az asztagot széthányatva felszámolni; ami többséget talált, azt mind elvitte, a megmaradt részből a rendes tizedet azért kivette; de ha többség nem

mutatkozott, a széthányás által okozott kár megtérítéseül tartozott a tizedszedő, a jobbágnak azonnal egy aranyat megfizetni, különben lovát a jobbágy elvehetette.

A bárányokra nézve, ha a tized alá eső bárányok száma tizzel elosztható nem volt, a szám darabonként egy, sőt néha két denárral váltatott meg.

Hasonló volt az eljárás a bortized beszedésénél; mi né-mely helyeken mindjárt szüretkor történt, s a tizedszedő pecsétje lenyomatát adta át az illető kezébe, annak igazolásaul, hogy termését megtizedelte. Minden ily pecsét váltsága egy véka abrak vagy helyette négy denár volt, mely „gyantár“ pénznek neveztetett.

A tized alá tartozott termés gabonából kévékbe köttetett vagy kisebb boglyákba (rudasok) rakatott, 30 kéve tett egy kalangyát (gelima), keresztet vagy csomót, a tizedbor mértéke volt egri nagy köből, mely 15 budai, és kis köből, mely 8 budai pintet tett. A tizedbornál némi kiadások is voltak; mint hordó javítás, töltelék, a biráknak szállásbér, hegypásztoroknak, tizedszedőknek illetménye, káptalani negyed, könyöradományok, a pincébe lerakódó korcsolyásoknak, bort kezelő kádároknak stb. E kiadások részben pénzül, de leginkább borul történtek.

Miután a tizedrészek már mind elkülönítették, azokból a tizedszedő a rendes kiadásokat eszközölte, u. m. a községi lelkésznek az őt illető hányadrészt nyugta mellett átadta, a községi bírónak szállás és ételmezési díját kiszolgáltatta, saját díját, mely a tizedtárgyak egy bizonyos részéből állott, szintén kivette. A hatalmaskodó főurak és a portyázó törökök ellen bátorság végett fegyveres örököt kelle alkalmazni, ezek illetményét is kivethette s ami ezek után megmaradt, azt kerületenként összegyűjtván, utasításhoz képest vagy a hely színén eladta, vagy Egervárába szállíttatta. Végre mindegyik tizedszedő egész eljárásáról vezetett egyéni összeírási jegyzéket s számadását megvizsgálás végett a várbeli számtisztnek betérjesztette. Ezután a tizedgabona-nyomatató- vagy ebéd részért elnyomtatott; s 1551-ben 10171 kalangya adott 5969 vékát, tehát egy kalangya félvékánál valamivel többet s 1552-ben pedig 8363 kalangya

4507 vékát, s így kalangyája félvékánál valamivel kevesebbet adott.

A mag szintén vagy eladatott vagy beszállított; azonban kivételes esetek alkalmakor a tized-gabona kalangyákban is adatott el, így 1551-ben 19581 kalangya 18 denárjával, sőt 1238 kalangya 13 denárjával, tavaszi gabonából 10 kalangya 1 frton. 1552-ben 4874 kalangya 1035 frton; így öt-öt kalangyájáért majd egy-egy forint esett. Szemes gabonánál: búza, vékája 25 denárjával, más gabonából 5—6 véka volt egy forint; végre a tizedbárányok darabja 15 denár volt.

A természetben bevett tizedtárgyakat a jobbágyok gyakran nagy távolságból valának kötelesek Egervárába szállítani; így Zaránd megyéből a gabona és bárány tizedet a Kőrös melletti „Pecher“ falu lakosai szállították el a Nagyikunságba „Turkeddig“, innen a keddiek a Tiszáig; „Ewrén“ falu a makralji tizedet Szihalom és Makláról tovább szállította, szintén a pecheriek vitték a tizedbort a Simánd városi püspök székhelyére.

A török hódoltság alatti megyékben a tizedszedés a töroktóli félelem miatt nem eszközölthetvén, itt a tized a gabona és bárányokból alku útján átalányban fizettetett, így Pest megye több községéből 1548-ban a várba hozatott őszi 193, tavaszi 362 véka és 102 ökör; 1549-ben gabona 441 véka, zab 689 véka és 70 darab szarvasmarha.

A vár jövedelmét képezte még a püspöknek, mint földesúrnak birtokain levő erdőkben a makkoltatás, mely bizonyos számú sertésekért szokott bérbeadni, melyek azután a vár szükségére felhasználhattak.

Volt a várnak jövedelme rév- és vámokból is: pl. Sajóhidvégen, Szihalmon, Mezóhidvégen, Pecheren, Szentmarján, legtöbbit a maklári jövedelmezett 88—135 forintig és 1548-ban 982 drb kósót.

Ezenkívül voltak vízi és száraz malmok: Turkedden, Szirákon, Sajóhidvégen, Borostelken, Kápolnán, Czegléden, Gyöngyöspüspökin és Egerben, ezekből bejött 1548-ban 56, 1551-ben 114 véka gabona, sőt Sajóhidvégen és Borostelken szűrposztó készítéshez egy kalló néven említett „kallalom“ is. Továbbá vett e vár jövedelmet a halászatból: Nánán, Sajóhidvégen, Kür-

tön, Halászin, Sarudon, Turkedden, Turkevén, Pecheren, Halászelken és Szentmarján; a halászatot, mely azonban csak sz. Mihály naptól tavaszig volt megengedve, a jobbágyok bírták, a fogott hálnak egy harmada vagy fele volt a püspöké, a többi a jobbágyoké; a püspöki rész a várba szállítatván, itt a 180 bőjti napon részint azonnal frissében, részint szárítva, (ezenkívül vendégeknek s Zay Ferenc neje és nővérének kedveskedésül) felhasználtatott, miből 1550-ben 167, 1551-ben pedig 209 frt vétetett be.

Volt ezenkívül még „majorgazdászati“ is marhatartással összekötve Pusztá-Szikszón és Mezőhidvégen; itt legeltették a tized-bárányokat és sertéseket, míg azok eladás vagy felhasználás alá kerültek.

Emellett Egerben és felső Tárkányon rendes fizetéssel ellátott két műkertész, kiknek működése mellett a díszkertészet is üzetett, különösen a nemes gyümölcs nagy mennyiségben természetvén, melynek egy része a püspök, más része a várnagy asztalát ékesíté, mindaddig, mignem a kertek 1577-ben pusztulásnak nem indultak. E helyek igen gyakran zajos mulatságoknak voltak színhelyei, különösen a tárkányi, hová a várnagyok előkelő vendégeiket rendszeren kivitték, már csak a vidék „vadregényessége“ kedvéért is.

A várjvedelemhez tartozott még azon földesúri bér, mely 18 püspöki falu által jobbágyi tartozásul állandó összegben fizettetett; állott gabona, bárányból és pénzből, melyekből 1548-ban befolyt árpa és zab 400 véka és 133 frt 10 denár, és 1549-ben sz. György és sz. Mihálykor 240 frt 64 denár készpénz.

A jobbágyok robot szolgáltatának nagy része a kilenced és tized anyagainak az egrivárba beszállítására s a malmok jókarban tartására használtatott fel, míg a vár erődítéshez szükséges ígás és kézi napszámok a vármunka által teljesítettek.

Végre a jászkunok bár nem püspökségi, hanem királyi javadalmat képeztek, mint fentebb láttuk, felsőbb rendelet folytán az egrivárhoz fizették országos tartozásukat, vagy királyi bért, mely részint terményekből részint pénzből állott; a kolbaszszéki vagy nagykunok fizettek 875 frt pénzt, 800 véka búzát, 800 véka árpát mint tized váltságot, a jászkok 600 fr-pénzt, 1200 véka búzát és ugyan annyi árpát; a kiskunok leg-

hamarabb esvén török hódoltság alá, egy részök elpusztult, a többiek tartozása pedig szegénységök miatt alászállított.

A vár jövedelmek rendbeszedése Dobónak egész tevékenységét igénylél, a visszaélések roppant elhatalmasodtak, a kir. udvarnál befolyással bíró főurakkal kelle e miatt véres viszályba jönni, az erőjogán elfoglalt jövedelmeket nagyobb erőhatalommal visszafoglalni. Ezért felsőbb helyen részesült ugyan kellő pártolásban, azonban több esetben a világiak által kir. jóváhagyás mellett élvezett jövedelmeket visszaszerezni sok és nehéz küzdelmekbe került.

Igy az Abaúj és Sáros megyei bárány-tizedet, az Izabelának híres vitéz kapitánya, Cécey Lénárd, alatt álló kassaiak nemcsak hogy a magok részére beszedték, hanem az egri tizedszedőt elfogták, pénzből és más ingóságiból kifosztották és börtönbe vetették. Zaránd megyében a tizedet az urak, ezek közt Izabella hű embere Palócy Ferenc foglalta el. Szabolcs megye egy részében a váradi püspök a tizedszedést nem engedte, sőt e püspök Fráter Györgynek tisztje, Ispán Péter által, az egri tizedszedőket a kis hevesi kerületben előbb letartóztatta, később kikergetteté, úgy hogy végre mind Károly császár mind Ferdinánd megintették Fráter Györgyöt, miszerint tiltsa meg embereinek, hogy Ferdinánd alattvalóit ne háborgassák, a közjövedelmeket ne károsítsák s ne tegyenek oly hatalmaskodásokat, milyeneket Egervára ellen elkövettek. Ezenkívül Báthory György a varannói-, a Homonnaiak a homonnai, Édenfy László a Zemplén megyei nagymihályi járásban és Báthory Endre Beregh megye egy részében szedték a tizedet; Serédy Abaújban Vadász falu tizedét szedte be s csak erőszakkal lehetett azt tőle vissza venni, amiért boszujában Szentmarján nyolc telket elpusztított; Bebek Ferenc is több falu tizedét elfoglalta s ez erőszakos foglalások oly nagy mérvben történtek, hogy csak Fráter György és a kassaiak, Patácsy Ferenc és Édenfy László által elvett tizedbérlet, Dobónak 154⁸/₉-iki számadásában 4314 frtban fordul elő. — Ezenkívül a német hadak is a tized alá tartozó tárgyakban sok pusztítást követtek el. E mellett a budai pasa arról panaszkodott az udvarnál, hogy az egriek császára tartományát most is adóztatják, mit ő meg nem engedhet, mert azon vidék, melyben az egriek az adót

szedik, nem a várhoz tartozik; ily viszonyok közt több esetben csak erős katonai fedezet alatt lehetett a tizedet, — nehogy a főurak vagy a portyázó törökök elvegyék, — Egervárába szállítani.

Dobónak erélyes buzgalma azonban nem sok idő múlva oda vezetett, hogy az erőszakos tized foglalások lassan-lassan szűnni kezdtek, s a főurak saját birtokaikon kibérelték a tizedet s ha a befizetéssel késedelmeskedtek, Dobó azonnal futárt küldött többször hozzájuk úgy, hogy az 1548-ik évben e célra 206 frtot adott ki.

Dobó az első számadási évben, a vár jövedelmeit minden ellenőrzés nélkül kezelte.

A gabonából és bárányból a tiszték és szegődményesek természetbeni járandósága kiadatván, a többi eladóvá tétetett, ez azonban kellő mérvben nem sikerülvén, készpénz hiánya miatt kénytelen volt a király 1549 január 23-án kelt leiratában megengedni, hogy Dobó a várőrséret havi díja fejében, — meghatározott árban, — gabonával elégíttesse ki.

A várjövedelem jelentékenyebb részét a bor képezé, így 1548-ban a rendetlen viszonyok közt is 14538 köből borjövedelem volt, melyből tiszti fizetések, eladások, házi szükséglet és a vár vidékén tett kimérések után is 325 hordóban 8520 köből maradt meg. E korszakban a hazai végvárok fentartásánál a tized-borok kimérése jelentékeny jövedelmet adott; minthogy Egervárában 1551-ben a 17913 frt összes készpénz jövedelemnél a bor kimérésből 5400 frt s így annak majd egy harmada jött be.

Az azon korban forrongó belviszályok s a török foglalás terjedése miatt a várak jó állapotban tartása a kir. kincstárnak tetemes kiadásába kerültek, amnyival is inkább, mert a hadi segélypénzek rendetlenül folyván be, a várőrségeket rendszeren fizetni nem lehetett, s az egrí várban amint láttuk különösen nagy mennyiségű bor folyt be, melynek feleslegét befogyasztásra eladni nem lehetett; külföldre kereskedés útján kivitel pedig a réveken és vámokon szedett magas díjak és harmincad fizetése által igen meg volt nehezítve s e mellett a háborus viszonyok közt, a külföldi kereskedők életüket s áruiukat veszélynek kiténni nem igen merészelték.

Azon célból tehát, hogy a vár fentartására a hadi segély emelése nélkül, a szükséges pénzösszeg biztosíttassék, a várpincében heverő sok bor értékesíttethessék, felsőbb intézkedés folytán szokásba jött, miszerint a királynak az egész országban szabad korcsmáltatási joga levén, a községek népességökhöz aránylag rájuk kivetett bormennyiséget a szabályozott áron tisztán kimérni tartoztak. A kimérés következő módon eszközöltetett: mérési időszakok voltak: farsang, húsvét, pünkösöd, Margit, Jakab és Demeter napok és karácson, ez azonban meg nem tartatott, mivel még mindig kevés bor fogyott el, rákényszerítettet tehát a községekre, hogy évenként minél több hordó bort mérjenek ki. E borokat a községek az egri vár pincéjében átvenni s elszállítani tartoztak, a hordó tartalma megmértetett, seprőre minden 16 pintből egy leszámítottat s a tiszta bor ára pintonként meghatározatván, az ennek alapján kiszabott összeg a várnagynak beszolgáltatott.

Ez igen nagy teher volt a községekre, nemcsak a gyakran rosz utakban távol vidékre szállítás miatt, hanem azért is, mert az egri várpincében a borkezelés igen rosz volt. A községek egyre panaszkodtak, hogy a nekik átadott borok fele víz volt, e miatt elromlott s élvezhetlenné vált annyira, hogy az 1549-iki számadásokra tett kamarai észrevételekben, az emiatt rosz hírbe jutott kulcsárt a kamara megbüntetni rendelte. Azonban mivel az elromlás, legtöbb esetben a fuvarosok által szállítás alkalmával, vízzel való kicserélés és a rosz pincékbeni elhelyezése folytán történt, a részben kisémmérhetett borok árát, a községek végre is kénytelenek valának egészen befizetni.

E borkimérést nemcsak Egervára szomszéd vidékén, hanem távolabb a török hódoltság alatt élő községek is kénytelenek valának teljesíteni; mint Pest megyében: Kecskemét, Kőrös, Cegléd, Szele, Kóka, Vacs, Gyomástb., ezenkívül Szolnok, Balla, sz. Miklós, a nagykunok, jászok s 5 kiskún község. Egy pint tiszta bor ára 5—10 denárban volt megállapítva, s így egy egri kőből vagyis 5 pint 75—150 denárra ment.

Az eddig elsorolt jövedelmekből 1548-ban Dobó István kezéhez befizetett 9632 forint 22 denár, ezenkívül az erőhatalommal mások által lefoglaltak becsértéke 4114 frtra rügött.

A befolyt pénzekből fedeztettek: Dobónak, mint főudvarbirónak fizetése 400, mint várnagynak még ezenkívül külön 600 és tisztársának, Zay Ferencnek, szintén mint várnagynak ugyancsak 600 frt fizetése, a várőrség díja hat és fél óra: 200 lovasnak havonként és fejenként 3 forintjával 2146 frt, egy-egy tüzérnek 10 frt. A vár felszerelésére (miután Perényi itt csak egy 30 frtra becsült ágyút hagyott) vétetett Bebek Ferentől két tarack és 32 prágai szakállas. Pattantyús Mártontól 19 csetneki szakállas. Panyth Györgytől 25 csetneki „várpuska.“ Bebektől a sugárágyúhoz 1—2 fontos 400 drb vasgolyó. Szakállasokhoz 9 mázsa vassöréket, 32 mázsa lübechi lőport és Báthory Endrétől 18 mázsa ágyúport, melyekre összesen 1127 frtot adott ki; ezen kívül a várbeli megromlott épületek javítása céljából nagymennyiségű fa, kő- és vasanyagok szereztettek be, minek folytán a várpénztárban csak 25 frt maradt.

E jövedelem beszédése körül sok akadálylyal kelle Dobónak megküzdeni, leveleket s jelentéseket vivő futárok, és küldöncök jártak-keltek a felvidékre, majd Pozsonyba, majd Bécsbe, s midőn ennek kellő sikere nem volt, gróf Salm országos főkapitány utasítása folytán Zay Ferenc 68 lovassal vonult Abauj-megyébe, hogy az egri tizedeket a kassaiak általi elraboltatástól megvédje.

Ezenkívül mihelyt Dobó elegendő várőrséggel rendelkezett, dacára a török részről fegyverszünetnek, a várhoz tartozó jobbágyok ellen ismételve elkövetett rabló-portyázásokat visszatörölni igyekezett. Így történt hogy 1540-ban Dobó és Zay várnagyok több török hódoltságbeli ráckevi polgárok és kereskedők holmijait elvették és Egerbe vitték, a hol azok egész a nagy ostromig őriztettek, ekkor azonban eltűntek örökre. Ez eljárás miatt a budai basa a kir. udvarnál panaszt emelt, minélfogva 1548 október 15-én Ferdinánd inté Dobót, hogy ily kalandoktól óvakodjék s a törökkel a fegyverszünetet megtartsa.

Ez évi novemberben Dobó a királytól egy megbízást nyert, mely szerint Puchaim Farkas, a bányavárosi főkapitány hadnagya és Hoppányi György, a Forgácsok jobbágyainak sok kárt okozott, a Forgácsok a károsított jobbágyokat összegyűjtötték s Koppányit kézre kerítve megölték. Ezt Puchaim a

királynak följelentette, ki is Dobó Istvánt bizta meg, hogy káptalani tagot maga mellé vévén, ez ügyben tartson vizsgálatot.

Az 1549-ik évben Egervárában a jövedelem kezelésre nézve új rendszer lépett életbe. Ferdinánd adott ígéretéhez képest Oláh Miklós zágrábi püspök s korlátnokot 1548-ik év november 28-án kelt levelével az egr-i püspöki székre emelvén, vele az ez évi december 20-án a püspökségi jövedelmek kezelése s e fontos vár fentartására nézve egyezsége lépett, melynek tartalma a következő: Mivel a lefolyt évek folytonos zavarái közben nemcsak sz. János temploma, hanem maga a vár is, hol egyik, hol másik trón vetélytárs által ostrom alá vétetvén, a sokszori égések miatt annyira megrongáltatott, hogy majdnem romhalommá vált s e mellett e várban, a törökök portyázásai miatt, kellő őrséget tartani szükségessé vált, ennélfogva kell, hogy e várban két várnagy lakjék, kiknek egyike a püspöki javak kormányzását vezető főudvarbíró is lehet, s mind a két várnagy a püspök előtt esküt tesz arra, hogy a várat védeni s a püspök halála után azt a királynak átadni s oltalmazni fogják. A főudvarbíró és egy királyi ellenőr egyező akarattal igazgatják a jószágokat, a püspök nevében szedik a tizedeket s a többi jövedelmeket. Az így beszedett jövedelemből fedeztessék a püspöki háztartás, a várnagyok, alvárnagyok, ellenőr s több cselédek fizetése és asztaltartása. Az elősorolt kiadások után felmaradó jövedelem pedig békésebb idők bekövetkeztéig a főudvarbíró által három egyenlő részre fog elosztatni, olyformán, hogy egy rész a püspöké, másik a főegyház és a vár helyreállítására fordítatik, ezekről a főudvarbíró és kir. ellenőr évenként számot adni tartoznak, a harmadik rész pedig a másik két várnagy, továbbá az összes őrség és szolgák fizetésére fordítassék. Mivel pedig mindegyik várnagy alatt 100 lovas és 150 gyalogosnak s így összesen 500 főből álló őrségnek kell lenni, a mennyiben e harmadrész jövedelem a fenti célra kevésnek bizonyulna, a király a hiányt az országos hadi segélyből pótolandja, hogy így rendes fizetés mellett a várőrség teljes létszáma folyvást fentartassék. Ellenséges ostrom esetére a király fog úgy az őrség mint a hadiszerek szaporításáról gondoskodni. Végre mivel a

pártosok rakoncátlanságai miatt 3 év óta a tizedek és más jövedelmeknek, az erőszakos elfoglalások elleni megvédésére és beszedésére 200 lovas sem volt elegendő, ehhez a király több fegyveres népet fog adni, s az országos főkapitányoknak megfogja hagyni, hogy a tizedszedőket kellő segélyben részesítsék.

Ez egyezség értelmében Egerváraiba Dobó mellé kir. ellenőrnek az öreg Rokavy Sándor kineveztetvén, hivatalát 1549-ik év február 5-ikén elfoglalta.

Mindjárt ez év kezdetén Dobónak egy kellemetlen ügye merült fel a várórség elmaradt régiebb fizetése miatt, mely iránt a várórség Oláh Miklóshoz folyamodott, hogy még mielőtt Egerváraiba bevonult volna, gróf Salm alatt 4 hónapig szolgált, s az ez időre járó 1200 frtból csak 800 frtot kapott meg, kérte tehát az elmaradt 400 frt kifizetését. A püspök ez ügyet a pozsonyi kamarához áttevén, ez annak kifizetése iránt március 26-án a fizetőmesternél intézkedett, azonban siker nélkül. Ez ügy a király elé kerülvén, június 11-én kelt leirattal megengedettett, hogy e célra Dobó a hevesmegyei rovásos adót behajthassa; de még ezzel sem lett vége az ügynek, mert 1551-ik év május 13-án is e tárgyban a kamara a bécsi udvarral levelezést folytatott.

Dobónak kezelési teendője ez évben azzal is szaporodott, hogy Hevesmegye határszélén meredek sziklán épült s a püspökséghez tartozó Szarvaskő várát, mely eddig külön független várnagy alatt állott, kir. rendelet folytán 1549-ik év március 11-én el kellett foglalni és saját kormánya alá venni. Itt várnagy, a vitéz Szalkay Balázs, udvarbíró pedig Horváth Ferenc volt, s hozzá tartoztak: Bakta, Bocs, Bátor, Deménd, Fedémes, Kerecsend és Szarvaskeő alja faluk jövedelmeikkel, s jövőre e vár fentartására szolgáló kiadások Dobó számadásaiban rend-rovatot képeztek.

Míg Rokavy az új ellenőr a vár készletei és jövedelmei leltározásával foglalkozott, Dobó teljes erélylyel a jövedelmek behajtásához látott, kik ezt elleneztek azokat több ízben levelelileg felszóllította, sőt Fráter Györgyöt, miután a felszóllítások eredménytelenül maradtak, személyesen is meglátogatta. Szigorú eljárása még a király hiveinél is titkos ellenszenvet és irigységet támasztván, őt följelentették, minek következtében

maga személyesen felutazott a kamarához Pozsonyba s innen a királyhoz Bécsbe és Prágába.

Mielőtt űtra indult volna, a tized bárányok beszédése végett megbizottjait szétküldözte, azonban mint tisztvársa Zay május 17-ről a kamarához tett felterjesztésében jelenti, ezek a Tiszántúl a nádudvari és kis hevesi kerületbe besem bocsáttattak; — sőt Fráter György embere, Ispán Péter, a kunok tisztje által kikergettettek, mivel a kerületekben Fráter György a bárány és gabona tizedet magának akarja beszédni; az abaujmegeyi tizedszedőket pedig a kassaiak elfogták s Heyce falut is az egyezés ellenére elfoglalták, mert Fráter György a kassai kapitányt ily eljárásra utasította, minek folytán Cécey Lénárd kapitány kijelentette, hogy ha 1000 lovasat vagy gyalogost kell is tartania, mégsem fog ott rajta kívül más tizedet szedni. Ő ugyan — Zay — már megintette Cécey, de ez nem is válaszolt, sőt a kassai őrséget naponként szaporítja; míg ő mitsem tehet, mert az egri várórség egy része oda van Bebekkel, a másik rész pedig a vár őrzésére is alig elegendő.

E közben Fráter György a nagyváradí béke végrehajtását sürgetvén, e végett Ferdinánd 1549-ik év elején gróf Salm Miklóst, Nádasdy Tamást és több magyar főurakat nevezett ki kir. biztosokul; de ezek későn indulhattak Nagyváradra, s mivel időközben Fráter György Erdélybe vissza ment, a királyi biztosok mint Dobó vendégei Egerben megállapodtak s innét irtak ápril 24-én a királynak, s itt várták a további parancsot, mignem a király augusztus 1-re tanácskozási helyül Nyirbátort tűzte ki, hol midőn összejöttek, gróf Salm utasításából Dobó 32 lovassal jelent meg.

Átalában, hogy ez év mily terhes kötelezettségeket rótt Dobóra, ezt mutatja a királynak ez évi május 31-ről a kamarához intézett leirata, melyben elmondja: „hisszük, hogy az egri vár jövedelmeinek ügye és állapota, valamint azok csekélysége előttetek is ismeretes, azt is tudjátok, hogy az egri várat kellő fölszereléssel ellátni, az egyházat és épületeket kijavíttatni égető szükség, s e mellett oly kevés most annak jövedelme, hogy arra, ami ott javítást igényel s a várórség fizetésére csak kis részben sem elegendő, mert ami jövedelme van is gabonában és borban, ezeket pénzé tenni nem lehet.“

Ily viszonyok között a vár jövedelmeinek Rokavy által készített leltárból kitűnt, hogy a jászok a múlt évben semmit sem fizettek. Dobó azonnal, még februárban, rendeletet bocsátott ki a jászokhoz, hogy évi tartozásukat ne Balassa Imrénnek, hanem neki, kinek hatalma alatt állanak, fizessék és egyzersmind a vár jövedelméhez tartozó borok kimérésére is kötelezte őket. Ezért Balassa panaszt tett a kamaránál, hogy ő a királyhoz hű ragaszkodása miatt Erdélyben szenvedett sok kára, várainak elfoglalása, némi pótlásául nyerte egyebek közt a királytól 1543 január 1-től kezdve a jászok 600 frt évi jövedelmét.

Ennek folytán a kamara fölterjesztésére a király május 31-én kelt leiratában elrendelte, hogy Balassa a jászok jövedelmét akár közvetlen, akár Dobó kezéből, de továbbra is élvezze, azonban Dobót ne gátolja abban, hogy ő a jászoknál borait mérthesse, miután az egri várórség az egész vidék védelmére szolgál.

Egervára kormányzatában volt egy eddig még nem említett intézmény, mely közelebbi felvilágosítást igényel. Ez a „lovagtisztek“ intézménye, mely némi tekintetben hasonlított a török hadseregéni „spahik“ rendszeréhez. — Láttuk, hogy a vár jövedelmeinek beszédése, mily sok nehézséggel járt s e miatt a várórséget sem lehetett rendesen fizetni, ami elégedetlenséget szült s némelykor a várórségből egész kis csapatot kelle az ellenpártiak és a törököktől védelem végett a jövedelem beszédéséhez kiküldeni; ezenkívül a beszédett terményeket sem lehet eladni, sok esetben a várórség ily terményekkel fizettetett.

E körülmény adott alkalmat arra, hogy a várhoz tartozó faluk egy része a várórség jelesebb vitézeinek kiosztatott. Ezek az illető falukba mentek lakni, s ettől kezdve a várban élvezett szolgálati havi díjt nem kapták, hanem a faluk jövedelmének egy része adatott nekik fizetésül, melynek arányához képest ők bizonyos számú lovasokat folyvást harcckészen valának kötelesek tartani. Ezen vitézek „lovagtiszteknek“ nevezettek.

Kötelességek volt a jobbágyokat, falukat s jövedelmeket megvédeni és minden támadás ellen oltalmazni, szükség esetén

szomszéd tisztársaikat segítségül hívni, sőt nagyobb veszély esetében a vár kormányzó segítségét is kikérni. Ha pedig a várórség hadjáratra kel, vagy a vár nagyobb erővel megtámadtatik, a kormányzó várnagy rendeletére azonnal összes lovasaikkal tartoznak a várórséghez csatlakozni, mely időre nekik minden lovas után havonta 2 forint fizettetik.

Hogy azonban a meghatározott számú lovasok tartása biztosítsék, ellenőrzésül a vár udvarbírója által e tisztek havonként rendes hadiszemle alá vétettek, amikor lovasaik száma és állapota följegyeztetett.

Kezdetben a tiszteknek a jobbágyokon elkövetett sokféle zsarolásai, sok panaszra szolgáltatott okot, némelyek közülök saját boraik kimérésére is kényszerítették a községet. De utóbb rendeletileg szabályoztatott, hogy a község nagysága s lovasaik számához képest mi az ő jövedelmi illetményök, melyen túl a jobbágyok sanyargatása szigoruan eltiltatott. Fizetésök következőkből állott: asztalpénzül 12 frt, kaszapénz minden jobbágytól 40 denár, évenként egy sertés vagy két egész szalonna vagy ártány pénz, vaj, sajt, s ezenkívül gabonafélék stb.

A vár számadásaiban gyakran fordul elő „vár ifjai“, „főudvarbíró ifjai“ kifejezés, mely alatt a „várapródokat“ értették, kik oly nemes ifjak valának, kik fegyverben gyakorlás végett a várban díj nélkül, csak ellátást és ruházatot kaptak, szolgáltak s mint kész „leventék“ s „bajnokok“ távoztak bizonyos évek múlva el.

Láttuk fennebb, hogy a várbeli építkezések 1549-iki tavaszon megkezdettek, minélfogva helyén valónak találom azoknak itteni elősorolását illetőleg megnevezését:

Mielőtt valami újba fogatott volna Dobó, a lakhelyeket hozatá teljesen rendbe, (a székes egyházat és a sz. Domonkos szerzetet Oláh Miklós püspök javittatá) ezek befejezte után a Varkocs által félben hagyott (a mai törökkertet) tornyot még egy sor lőrèssel láttatá el s azután cseréppel befedette. E torony Dobó nevet nyert, melyről Tinódy így ír: „Közel napkeletre egy szép torony vagyon, ahhoz közel egy erős kőbástyája, kit jó Dobó István rakatott vala.“

Ugyan e torony mellé egy felvonó híddal ellátott kaput, (a mai alsó kaput) építettett és a felső, vagy is az ó kapuig a

várhegy lejtjét meredekre vágatta s mellé magas falat húzatott. Hasonlóképen az északi oldalon a két bástya közt szinte falat húzatott; — ez újjonnan bekerített helyek takarmányos kertekül használtattak. — Továbbá a Dobó bástya alatti üregbe 2 kőre járó szárazmalmot építtetett; a délkeleti bástyán belül a föld alatt kilencz sütő kemenczét készíttetett, melyek kéményei mind a várfal oldalában lyukadtak ki; végre pedig a vár nyugati oldalán a várparancsnok azaz a várnagyi lak és sz. Domonkos szerzet közt egy kényelmes hosszú épületet emeltetett a vártisztek és apródok részére, mivel ezek eddig a várnagyi lakban szorongtak, mi ellen gyakran panaszt is emeltek, sőt ennél fogva némelyek a várat el is hagyták.

Az 1550-ik év mozgalom teljes volt Dobó Istvánra, már 1549-ik év december 18-án Bécsben, majd Pozsonyban látjuk, hová az öreg Rokavy Sándor ellenőrrel a számadások bemutatása végett 4 kocsival utazott fel, hol ekkor országgyűlés volt. Gróf Salm Miklósnál töltötte az 1550-ik év első negyedét s az egri várhoz tartozó tizedek ügyében helyes felvilágosításai lényegesen előmozdították az 59-iki t. cikk megalkotását, hogy Fráter György által a király hatalma alól elvont Abauj-, Heves-, Ung-, Zemplén-, Szabolcs és Szolnok megyék területei ismét az egri vár tulajdonául vissza foglaltassanak.

Itt hallotta ő meg a híres és gazdag főúr Serédy Gáspárnak március 1-én történt halálát.

Ugyanezen országgyűlésen a protestáns követek sérelmi hangon sürgették, hogy az eretnekségi vád miatt Egervárában fogva tartott 3 protestáns pap nyilvános vizsgálat végett Pozsonyba hozattassék. Ennélfogva Dobó a várba vissza érkezte után március 18-án 3 fegyveres kíséretében a papokat Bécsbe küldte, honnan március 23-ára visszahozatván, szabadon bocsáttattak.

Ezek után Dobó a tizedek miatt fenforgó több kérdés kiegyenlítéséhez látott; újra megkereste levelével Fráter Györgyöt Erdélyben, Cécey Lénárdot Kassán, Patocsy Ferencet és Losoncy Antalt Zaránd megyében. Ezenkívül egy sziráki malom végetti peres ügyben az ő utasításából Dersi Ferenc püspöki ügyész egy kanonok kíséretében a borsodmegyei törvényszéken Miskolcon több izben megjelentek.

A tizedek körüli szigorú eljárása által Dobó sokakat maga ellen zúditott, akik az országgyűlés előtt titokban rágalmazták. A király 1550 april 16-án kelt leiratával a pozsonyi kamarának meghagyta, hogy mivel az egri vár és az ottani templom, lakházak és erődítésre Dobó kezéhez a jövedelem egyharmadának fölhasználása utalványoztatott s hogy e részben ez ideig mi történt, nem tudatik, a kamara tehát ez ügyben vizsgálatra biztosokat küldjön ki.

Ez megtörténvén az összes titkos jelentések rágalmaknak bizonyultak, mivel mindennemű építkezések nagyban folytak és semmi feleslegességeket sem leltek. Az öreg Rokavy helyett azonban, — miután koránál fogva hivatása betöltésére képtelen volt, — más új ellenőrt alkalmaztak.

E közben, mivel a törökök a fegyverszünet dacára is a király jobbágyait szerfölött sanyargatták, zsarolták sőt gyilkolták is és mivel mindezek orvoslása iránt hiába tettek a királyhoz jelentést, maguk az illető főurak iparkodtak elégtételt szerezni. Ennek megint azon eredménye lett, hogy a budai pasa és a szegedi szandsákság főnöke az egyezkedések tartama alatt nagyhangon folyvást az egrieket vádolták fenyegetések közt a béke megszegésével. E fenyegetések következtében julius 9-én az országtanács felhívta Báthory Endrét, hogy mivel vett hírek szerint a törökök, az egriek felhívása folytán Egervárát ostromolni vagy vidékét pusztítani szándékoznak, a várat kellő őrséggel elláttassa és a vidék védelembe helyezése iránt erélyesen intézkedjék. Ugyan e napon békés magatartást parancsoló rendelet ment Dobó és Zay várnagyokhoz, oly tartalommal, hogy a törökök a portánál naponként panáskodnak, miszerint az egriek legközelebb a török végvidéken s a hódolt-sági jobbágyok ellen temérdek zaklatást, kárt és méltatlanságot követnek el, annyira, hogy a király követeknek Konstantinápolyban előmutattak 8 vagy 10 egri katonát, kik ily alkalmakkor fogságba estek, s kiket Rustán pasa másnap ki is végeztetett; mivel e szerint legelőbb is az egriek szegték meg a fegyverszünetet, ha ezek megbüntetését a király mellőzi, gondja lesz a pasának, ezt vagy Egervár ostromlásával, vagy vidéke pusztításával megtorolni; hogy tehát a töröknek erre ürügy ne szolgáltatassék, mint már előbb is, úgy most is meg-

hagyja az országtanács az egrí tiszteknek, hogy ily eljárástól jövőre óvakodjanak. Ugyanekkor az országtanács a királyt sürgetőleg felkérte, hogy Egervára, vidéke érdekében, a török ellen minél előbb kellő számú őrséggel elláttassék.

Ezután, mivel hire jött, hogy a vidéki jobbágyok nem csak a török, hanem az egrí tisztek által is sanyargattatnak, az országtanács július 20-án ujjolag szigorúan meghagyta az egrí tiszteknek, hogy mivel a budai basa ujjolag nagyon panaszkodik, Musztafa szegedi szandsák pedig azzal fenyegetőd-zik, hogy kártérítésül igen nagy összeget fog követelni, ennek folytán bizonyosnak tarthatják az egriek, hogy a minek a fegyverszünet alatt általok lett elvétele ellenök bizonyittatik, annak visszaadásáért személyök és vagyonukkal felelősekké tétetnek.

Ez évben Dobó hivatalos teendőit a szolnoki vár építése is nagyban szaporitá.

XI.

A szolnoki vár építése.

Megtudván ugyanis Dobó kémei útján, hogy a török a Tiszán azért akar felhajózni, hogy Szulejman parancsára Szolnokon, mint a Zagyva és Tisza egybeszakadásánál erre igen alkalmas helyen, várat építsen: 1550-ik év március 11-én Heves, Zemplén, Ung, Gömör, Borsod, Torna, Bereg, Máramaros, Ugocsa, Szatmár, Szabolcs, Szolnok és Kraszna megye nemességét tanácskozáásra Egerváraiba összehívta.

A gyűlés e hir hallatára az oly közléről fenyegető veszély nagyságát belátva, közelhatározás folytán fölterjesztést intézett Várady Pál helytartóhoz, értesítvén őt, hogy a szegény jobbágyok, kik kénytelenek naponként Budán, Pesten és Hattvanban szolgálni, ott a törökök terveit kihallgatva ide azt jelentik, hogy a törökök a táborukban volt rácokat bevitték Belgrádba s innen hajókon a Tiszán fölevezni akarnak, azon szándékkal, hogy Szolnoknál erős várat építsenek s e célból már Szegeden sok fa van összehordva, hogy így hat nap alatt 5000 lovasnak elegendő várat készítsenek, a mi ezen és a Tiszántúli vidék végromlására vezetne. Kérik tehát hogy terjeszse elő sürgősen a királynak, miszerint e vár építésében a

törököt előzze meg s emeljen védőrséget Lengyel-, Morva és Erdélyországnak is oltalmára.

E fölterjesztésnek azonban csak annyi sikere lett, hogy a király meghagyta Báthory Endrének, miszerint további intézkedésig Szolnoknak a török általi megerősítését fegyveres erővel meggátolni igyekeznék. Ennek folytán Báthory utasította a felső megyéket, hogy a nemesség ötöd, a jobbágyoknak pedig huszad része fegyver alá álljon s az egrí vár csapatokkal egyesüljön. De e felhívás kívánt eredményhez nem vezetvén, újra összehívta Báthory a megyéket s elhatározta, hogy minden jobbágy után egy lovas tartassék a megyék költségén, Báthory alatt két hónapon át, hogy ezekkel valamint saját és Horváth Bertalan úgy az egrí vár lovasaival megvédhessék a vidéket addig is, míg a király e részekre nagyobb haderőt fog küldeni.

Az országtanács erről a királyt június 17-én értesíté. — Kiemelte sürgető szükségét annak, miszerint nemcsak hogy Szolnok megerősíttessék, hanem a vidéken nagyobb haderő összpontosíttassék, hogy ez az egrí várórséggel képes legyen a fegyverszünet alatt is nyíltan portyázó törökök pusztításainak a vidékek védelme érdekében sikerrel ellentállani.

A királynak erre adott válasza csak annyiból állott, miszerint nem hiszi hogy ez időben a török a fegyverszünetet felbontsa és így nem is tétetett más intézkedés, mint hogy az ország főkapitányai gondos vigyázatra felhivattak. Azonban a folyvást szállongó hírek, főleg két török tábori szökevény előadása s az egrí tiszték újabb jelentései által mindinkább megerősödtek arra nézve, hogy a török Eger és Szolnok ostromlására törekszik s e vidék felé mindenféle hadiszereket útnak is indított; a basa pedig Budáról nagy sereggel Földvár felé indult, hogy ehhez közel Ágostagnál a Dunán átkelvén, a Duna, Tisza közön fölfelé vonulása közben több csapatokkal erősbulve, nevezett helyeket véletlen meglepje.

Ennek folytán az országtanács augusztus 8-ikról gróf Salm és Báthory Endre főkapitányokat ujlag figyelmeztette, a Bebekeket, Homonnaiakat, Balassa Zsigmondot, Losoncit, Perényi Gábort pedig utasította, hogy a törökök e célba vett hadjáratát teljes erejükkel meggátolni igyekezzenek.

Másnap augusztus 9-én az országtanács a királyt erről azon hozzáadással értesítette, hogy mivel az egri vár a várnagyok jelentése szerint, élelem, lőpor, ágyúk és őrséggel kellően ellátva nincsen, ezekről gyorsan szükség gondoskodni; ágyúkat, ha máshol nem volnának, lehetne Bebektől kérni, a Pápán szükségtelen spanyol gyalogságot Egerbe áttenni, s mivel nemcsak hírek, hanem a Konstantinápolyból visszatért követ előadása szerint is, a töröknek Belgrádnál több mint 100 hajója áll készen, ezek ellenében a Sélyén szolgálat nélkül lévő magyar naszádosokat Komáromban hajókkal ellátni, hogy a törökök e hadikészülődések láttára tervüktől elálljanak; de meg azért is szükséges minden előkészületeket megtenni, mivel a fegyverszünet alatt is a török már sok kárt okozott.

Ugyan e napon hasonló értelemben rendeletet intézett a kormánytanács gróf Salmhoz, kit egyúttal Nádasdy és Batthyánival együtt a teendők fölötti tanácskozássra Pozsonyba felhívott.

E közben az egri várnagyok július 9-ről a fegyverszünet megtartása iránt hozzájuk intézett rendeletekre mentő válaszukat az országtanácshoz fölterjesztették, előadván hogy a fegyverszünet török részről mily sok esetben megszegetett, fegyveres portyázásuk, rablás, fosztogatás és számos jobbjágy fogásra hurcolása által. Erre az országtanács augusztus 19-én kelt leiratában mentségeiket azon utasítás kíséretében fogadta el, hogy a törökök mozgalmát jövőre is szorgalmasan kikémlelvén, arról haladéktalanul jelentést tegyenek.

A pozsonyi haditanácskozmány ez alatt össze ült, s elhatározta, hogy Szolnok megerősítése azonnal munkába vétessék s ennek gyors és erélyes végrehajtásával gróf Salm fővezért bizta meg. Salm Pozsonyból sietve Egervárába ment, hol erélyes intézkedéseket tett. Ő maga a királyi sereggel a várban maradt s itt várta a főurak, nemesség és felső megyék csapatai megjelenését. Rendeletére Dobó és Zay az egri várőrséggel Szolnok alá vonult, hova a szolnoki és felső vidékről rendelt munkások tömegesen kezdtek gyülekezni, Egerből pedig olasz kőfaragók, német és magyar kőmivesek és ácsok küldettek át.

Szeptember 14-én az egri várban Sbartellató Ágoston

váci püspök és Teuffel Rézmán csapataikkal megérkeztek, ezeket Losoncy István, Bebek Ferenc és Perényi Ferenc követte. — Báthory Endre és Bán Mihály kapitány alatt álló saját haderejét Nyári Ferenc és az alsóbb megyék hadaival növelve, a Tisza mellett Roff és Abádszalóknál előőrseit egész Fokoroig lenyujtva táborba szállott, úgy hogy Szolnokvára építése védelmére Salm és Báthory alatt 10,000-re menő sereg gyült össze.

Gróf Salm a váci püspököt helyetteseül hagyván, szeptember 25-én a várból Losoncy és Teuffel hadaival elindult s Báthoryt roffi főhadiszállásán meglátogatta, hol vele értekezvén a hadjárat tervét megállapították, s elhatározták, hogy Szolnokvár várnagyaivá Zay és a jeles ifjú Balassa János (a költő Bálintnak atyja és Dobó leendő sógora) neveztessek ki. Innen Salm Szolnokra ment, az egri őrség pedig állomására vonult. Dobó, Zay és Aladna Bernát felügyelete és olasz építők vezetése mellett szeptember 10-én az építés megkezdetett; a nagyszámú ígás és kézimunkás a nagy várarok, a kőműves és ács az épületek készítésével foglalkozott, s hogy a vár a víz által egészen körül vétessék, a Tiszából a Zagyvába egy új medret nyitottak, melynek kihányt földjét és hantokat fűzfafonadékok közé rakva, 18—20 méter magas falat raktak, úgy hogy a várból egy háznak a fedele se lássék ki. A négy szögletbástyák 13—14 méter szélességben építették, kapu csupán egy hagyatott, ezen kívül egy boltíves kis ajtó volt, mely a Tiszából vízfordásra szolgált. A vár udvara 4000 embernek nyújtott menhelyet.

Szolnokról vissza indulván Salm a megbetegedett Báthorit Abádról magával az egri várba vitte.

E korszakban a törökök portyázásai és a belzavarok miatt az utazás hazánkban veszélyes levén, szokás volt, hogy főleg a vitézi rendhez tartozó utasok kíséretökkel együtt a várakban kerestek szállást. Erre a törökkel szomszéd Eger vára vidékén még nagyobb szükség volt s így Egervára folytonos vendéglátás színhelye vala, főleg pedig a jelen évben. Már januárban mint vendégek megfodultak itt a Révay fiúk, Bódy Gáspár, Dobó Domonkos, István testvér öcsese s Bajomi Ferenc; februárban Aldana Bernát spanyol kapitány és Ber-

nemisza Benedek, márciusban Ugranovics, Horváth, Devecseri Ferenc, Török János, a Bálint fia, és Faly Ferenc; májusban ellenben: A törökkel alkudozás végett Gyöngyösre rendelt kir. biztosok: Ugranovics Horváth, Szentpétery János portai követ Tarnócy Endre, Bakody János és Jakab deák, kik május 17-től július elejéig itt várták további eljárásuk iránt az utasítást. Ezek itt voltak még akkor is, midőn júliusban éjjel eget-földet megrázó égiháború keletkeztén, a villám a székes-egyháztoronyába 3-szor beütött és mindig a nagyharangot találta, s azt úgy megrongálta, hogy helyrehozása 3000 frtra becsültetett. Juniusban itt volt a leleszi prépost is, továbbá Zenthay Pál, Verebélyi János, Mecskey István, Perényi Ferenc és Tahy János. Szeptemberben Szolnok elfoglalása iránti előkészületek alatt, 8-án ide jött Bán Mihály a Báthory Endre hadainak kapitánya. 11-én pedig meglátogatta Dobót Sulyok Balázs, ki a várszámadásokban ekkor már mint Dobó ipja említettik, bár a memyezkző jóval később tartatott meg. Innét indult Szolnokba, 16-án Teuffel Rézmán, ki a számadásokban csak Ördög ur néven említettik. 18-án itt volt Losoncy István, majd Sbardellátó váci püspök nagy kísérettel. Báthory Endre főkapitány roffi táborában megbetegedvén, 27-én gróf Salm hívására az egri várba jött s ettől kezdve nemcsak a betegen fekvő Báthory, hanem Losoncy, Tahy, Sbardellátó, Ördög Mátyás, Bebek Ferenc s több mások Egervárának állandó vendégei voltak. Ezalatt gróf Salmhoz kir. küldöttek érkeztek. Mindezen vendégeket a Szolnokból október 1-én hazatért Dobó október 10-én az egri papokkal együtt a várhoz tartozó tárkányi gyümölcsös és díszkertben megvendégelte. E fényes lakománál, mely 48 óráig tartott, játszott zenészek készpénzt 1, mond egy forintot kaptak.

Báthory egészsége helyre állván, október 18-án eltávozott Szolnokba. Teuffel vagy Ördög Erasm tovább is itt maradt.

Ezalatt az építés Szolnokon nagy erővel gyorsan haladt s az új várnak rendes őrséggel való ellátásáról kellett gondoskodni. Ezek, az építőmesterek és munkások fizetése végett a kir. fizetőmester Fuchs Máté október 25-én az egri várba érkezett, s innen 5 napi mulatás után Sukán János számtisz-

tet posztóval és pénzzel előre küldvén, 30-án maga is Szolnokra ment.

Mind e vendégek, sőt sok mások is, az egri várban fegyvereseikkel s szolgálóikkal gazdag ellátásban részesültek.

Szolnok elfoglalása s erődde építési munkája igen nagy érdeket keltett az országban, főleg a kormány férfiak körében, úgy, hogy az építés alatt részint gróf Salm, részint Báthory a munka előhaladásáról Nádasdy Tamás országbirót minden nyolcad-napon levélben értesítették. Ezen munkálatok a törököket, melyekben a magyarok által megelőztettek, igen nagy zavarba ejtétek. Dobó és Zay Szolnok elfoglalásakor az egri várban nélkülözhető fegyveresekkel és szolgálóikkal szeptember 14—30-ig Szolnokon tartózkodtak. Velök voltak Prágay József és György tűzerek legényeikkel, javított fizetés mellett; ugyan itt volt Aldána Bernát is. Zay várnagy szeptember 24-én Szolnokra állandóan átköltözködött; majd október 1-én Nagy Balázs kapitány, egy dobos és egy zászlótartó, 83 közvitézzel gróf Salm rendeletéből Szolnokra ment, kiket október 28-án Nagy Imre százados váltott fel.

E mozgalmas időben Dobó élénk figyelemmel kísérte a törökök hadikészülődéseit.

Már május 1-én volt nála egy török kém, kit egy (25 denár értékű) dárdával és paizszsal ajándékozott meg. Ezen kívül saját kémei június 12-én Belgrádba és Drinápolyba mentek s az innét vett hírekkel Bécsbe a korlátnokhoz és a főkapitányhoz azonnal két várpródot felküldött. Majd kémei Budán, 16-án Szegeden, július 23-án ismét Belgrádon s a budai pasa Földvár felé készülődésekor szeptember 9-én Budán s szeptember 15-én Hatvanban jártak, hirt fogni és vinni a török mozgalmakról. Ez éber gondoskodásnak lehetett köszönni, hogy a szolnoki várépítők a törökök által véletlen meglepetésnek kinem tétettek.

Midőn látta gróf Salm, hogy Szolnok megerősítése oly sikerrel halad elő, hogy az nem sok idő múlva befog végeztetni, Zay mellé másik várnagyul Balassa Jánost alkalmazta s ez új várnak felszereléséről gondoskodott. E végett megkereste és pedig jó eredménnyel Serédy Györgyöt, ezenkívül Egervára

nélkülözhető élelmi készletéből gabonát és lisztet 1073 vékát 268 frt értékben oda szállíttatott.

A szolnoki várépítés nagyobb részben bevégeztetvén, Báthory november 12-én visszajött Egerbe, s itt mulatott Sbardellátó, Losoncy, Balassa és Ördög társaságában november hó 16-ig. 21-én megérkezett a püspök titkára Zerdahelyi Máté kanonok, kit Oláh Miklós korlátnok, Augsburgból, hol eddig tartózkodott, küldött le Egerbe, némely papitized-ügy elintézése miatt. Mivel gróf Salm a szolnoki várba Zay Ferencet rendelte várnagynak, ki oda át is költözött, Zerdahelyi felhatalmazásánál fogva kelyébe várnagygyá Mecskey Istvánt nevezte ki ide, 1551-ik év január 1-től kezdődő fizetéssel, ki fegyveresei kíséretében december 24-ikén megis érkezett. Azonban sem Dobó erélyessége, sem az országgyűlés intézkedése a tizedszedés körüli hatalmaskodásokat teljesen meg nem szüntethette. Így ez évben is a kis hevesi kerületben Tetétleni Pál tizedszedő a helyszíniére kimenvén, ott az összeírást Fráter György emberei meg nem engedték, sőt több faluból kikergettek, úgy, hogy Tetétleni kénytelen volt működéséhez 12 főnyi lovas fedezetet kérni, mit a legközelebbi lovagtisztól megnyerve folytathatta tovább megkezdett működését.

Szolnokvára fölépítésével gróf Salm és Dobó megújítják fölterjesztéseiket az iránt, hogy a szolnoki és egrri vár kellő mennyiségű lőszerekkel elláttassék. Ennek eredménye végre az lett, hogy a várakba ez év vége felé több ágyú, tarack és hadiszer küldetett s a király 1550 december 8-án Augsburgból kelt leiratával meghagyta a kamarának, hogy Pozsonyba érkezett ily nemű hadiszereknek Eger és Szolnokba szállítási költségeiket kifizessék.

A szolnoki vár építése mellett Dobó az egrivárban is folytattatta a már megkezdett múlt évi építkezéseket; mely célra ez évben közel 5000 frt állott rendelkezésére. Az egrri várban a régi célszerűtlen várnagyi lakot leromboltatá és helyébe még egyszer oly nagy, azon korban ritka szép palotát építtetett várnagyi lakul, mélynek messze vidéken párja nem volt, erkélyek és gyönyörű kiszögelő bástyaszerű rovátkás tornyokkal; az épület egész teteje, mely lapos volt, egy művészileg kezelt lügsokkal ellátott virágos kertet képezett. Az ezen évi sok

építkezést igazolja az, hogy a várszámadásai szerint olasz kőfaragók és kőművesek april 9-től november 20-ig, ácsok két pallérral 1549 december 14-től 1550 október 24-ig, asztalosok négy segéddel november 23-ig, valamint üveges és mázoló mester egy hónapig dolgoztak. Az építés általában szilárdul és jól eszközöltetett. Ajtók, ablakok olajos festékekkel befestettek s ekkor különösen szokásban volt a faszindelyes tetőknek olajos festékekkel bemázolása; legkedveltebb volt a zöld szín, melyhez a nagy mennyiségű rézrozsa gyantárral kevertetett; ez azonban nem zárta ki, hogy néha a vereset is ne alkalmazzák a tetőkön. A zsindely festéshez két festék főző üst és 10 mázsa olaj használtatott fel.

Iparkodott Dobó a várbeli hadiszereket is tőle telhetőleg minden alkalomkor szaporítani; így ez évben is két drb prágai szakállas ágyút vett 6 frton, s ezekhez 3400 golyót, melyekből 200 drb ára egy forint volt. Augusztus 10-én Báthory Endre is szállított ide több puskát és ágyút; de ezeknek, valamint a már fennebb említett kir. rendelet folytán Pozsonyból hozottak száma feljegyezve nincs. Ezeken kívül ostromkor használni szokott tűziszereket és anyagot beszerezett; ilyen volt, több kita kender és gúgyella kóc, 5000 fogás takács fonal, 100 drb. különféle nagyságu csupor, és 145 frt értékű kén és szurok.

Ezalatt Szolnokvára építésénél ezer meg ezer kéz gyorsan működött, s az októberi fent leirt nagy lakoma után Báthory is ide akart sietni; de őt Egervárban egy nagy családi ünnepély vissza tartotta s ez: Dobó István menyekzője. Dobó István ez időben mintegy 50 éves lehetett s hogy előbb is lett volna neje, erről adatforrásaim nem emlékeznek. Élt ekkor hazánkban a szatmármegyei eredetű, Bács megyei nagy birtokos és hires protestáns Sulyok családnak egy jeles tagja Balázs, kinek nagybátyja, Sulyok György, 1528-ban pécsi püspök volt, maga pedig Sulyok Balázs II-ik Lajos alatt ezredes, utóbb Szapolyai párthive; de később Ferdinándhoz állott s 1542-ben főkamrás mester volt. Ez atyja lett három jeles magyar nőnek, kiknek mindegyike kitűnő férfiak nejévé lett: Anna a hires szépségű Balassa Jánosnak, a költő Bálint atyjának; Krisztina a nyugodtabb vérű Bocskay Györgynek s anyja Bocskay István-

fejedelemnek; a harmadik, ki még szüleinél a családi körben élt, Sára volt. Sulyok Balázs ösmerve Dobónak jeles tulajdonait s látva azon köz-becsülést és szeretetet, melynek ő méltó tárgya volt, beleegyezett leánya eljegyzésébe s Dobó Domonkosnak, István testvérének, közbenjárása folytán ez évi augusztus 13-án Sulyok Balázs Dobót meglátogatta, de mivel ez fontos és sürgős szolnoki teendőit ekkor egy napra sem hagyhatá el, szeptember 11-én újra vendége lett Dobónak. Ekkor megállapították a mindkettőjükre oly fontos családi ügy egyes mozzanatait; nevezetesen, hogy az egybekelés csak a diszes ujjalota (várnagyi lak) elkészülésekor történjék meg, ami 1550 október 17-én Egervárban fényes menyekzővel ünnepeltetett meg, melyen jelen voltak: gróf Salm főhadparancsnok, Báthory Endre főkapitány, Pethó János főpohárnok, Losoncy István, Tahy Ferenc, Teuffel Rézmán győri kapitány, Sbardellátó váci püspök, Perényi Ferenc, Nagyváthy János és sok mások nagyszámmal. Hogy a menyekző csakugyan e napon tartatott meg, igazolja az is, hogy az egri vár 1550 évi számadásaiban a borkiadási jegyzék 31-ik levele 2-ik lapján, a borkezelő tiszt eme feljegyzése olvasható: október 17-én Dobó István fővárbíró ur a várnak nagy pincéjéből saját lakodalmára első házasságához felhozatott egy nagyobb hordó jeles bort, mely kis mértékkel 73 köblöt tett; a többi lakodalmi szükségleteket Dobó gazdagon sajátjából állította ki. A lakodalom negyed napján nagyszerű vadászat rendeztetett a felsőtárkányi erdőben, melyen az egész násznép nagy pompával jelent meg. Ez alkalommal Dobóné Sára asszony egy gyönyörű gímet ejtett el. A vadászat befejeztével a tárkányi műkertben nagy vendégség tartatott, honnan miután a várba visszatértek, az új várúrnő az összes őrség és cselédség közt gazdag ajándékokat osztott ki. Így lett Dobónak neje Sulyok Sára, kiről Szamosközy azt írja, hogy testi és lelki tulajdonai és feddhetlen életével kitűnő magyar nő, s lelkes honleány volt; kiről Tinódy is „Egervár vitatásában“ így emlékezik meg:

. édes hazájokban egri hősseknek,
Jeles Dobónak és Meeskeinec ,
Szép asszony és jó honleány feleségek keseregnek....

Azonban Dobó tevékenységének s családi édes örömeinek boldog napjait ez év vége felé egy gyász esemény zavarta meg. Gróf Salm, — ki a mint láttuk idejének nagyobb részét Egervárában tölté s innen járt Bécsbe, Pozsonyba hadi tanácsokat tartani, itt keresték őt fel a felvidéki s erdélyi kir. biztosok, itt tartotta gyakran tanácskozásait Báthory Endre főkapitánynyal; innen vezette erélyesen s védte fegyverrel Szolnokvára építését, minek befejeztével nemcsak őrség, élelem és hadiszerekkel, hanem Zay Ferenc személyében várnagygyal is ellátta azt, — hihetőleg azon betegség folytán, mely őt már ez évi júniusban is megtámadta volt, de melyből akkor szerencsésen kiépült, december vége felé Egervárában szélhűtésben meghalt. Holtteste nagy ünnepélyességgel Bécsbe fölvitetvén, itt a sz. Dorottya egyházában eltemettetett.

Végre felemlítendő, hogy ez évben a vár részére az összes gabonafélékből 12122 véka jött be s mivel a fölösleget eladni nem sikerült, egy része sörfőzésre felhasználtatott s a várőrségnek is fizetésébe 417 forint helyett 1669 véka gabona adatott át.

Különben a várőrség fentartása ez évben 17902 frtba került, mely összeget alig sikerült fedezni, mert a múlt évi maradvány s ez évi harmadrész osztalék csak 4961 frt 37 denár volt. Az első rovásos adóból a hódoltsági megyékben bevétetett 837 frt 88 denár, a kamarától pótlék fizettetett 11069 frt 60 denár, a még akkor is 1000 frtot meghaladó hiány a püspöki egy harmad és az építési alapból vett kölcsönnel fedeztetett.

Alig hangzott el Egervára falai közt azon gyász ének, mely gróf Salm Miklóst, Szécsy Tamás leánya, Margitnak férjét koporsójába kísérte; ismét a kürtösök zenéje, a vígság örömszaja hallatszott a vár termeiben. Az új várnagy Mecskey István tiszttársa példáját követve megnősült; nőül vette Andorás Mózes gazdag székely fő úr leányát Juditot. Mecskey kegyeletes háláját kívánván tanusítani királya iránt, őt 1551-ik év január 11-én tartott menyekzőjére meghívta; mire Ferdinánd 1550 december 19-én Augsburgból kelt levelében utasította a pozsonyi kamarát, hogy egy aranyozott s 1000 frt ér-

tékü ezüst billikomot a menyekző napjára az ő nevében Mecskének küldjön ajándékba.

Az 1551-ik év eseményei a mint felköltötték a haza jövője iránt Dobó hazafias aggodalmát; ugy növelték tevékenységét. — Belátta ugyanis, hogy Fráter Györgynek Erdély és Tiszántúli részek Ferdinánd kezére juttatása körüli titkos eljárása felidézte a szultán haragját, mely egy nagy hadjárat veszélyeit fogja Magyarország ellen indítani, s mivel ebben Temesvár, Szolnok és Eger várak erős gátokul szolgálnak, mindenekelőtt ezeket iparkodik hatalmába keríteni.

A Fráter Györggyel folyt alkudozások részleteiről Dobónak módja volt tudomást szerezni, midőn Báthory Endre, Teuffel Erasm kir. biztosok ez évi január 20-án nála, Egervárában megszálltak s csak több napi ittlétel után indultak el Diószeghre, hol a megtartott értekezlet azon eredménynyel végződött, hogy Ferdinánd jövő tavasszal a szerződés megkötése s Erdély átvétele végett egy hadsereg kíséretében biztosokat küldjön.

E közben a törökök Tálya városát, mely már akkor Izabella részéről Ferdinándnak átadatván, általa Serédinek adományoztatott — megtámadták, s innen több spanyol katonát és 30 jobbagyot fogságra hurcoltak. Ezen eseményt Dobó nem késett március 22-én külön futár által Bécsbe jelenteni, sürgetvén, hogy e vidék védelmére kellő intézkedés történjék. Erre szükség is volt, mert március elején megérkezett a szultán parancsa Gyulafehérvárra, hogy a királyfi azonnal megkoronáztassék, Becsét és Becskereket neki adja át s adóul 50,000 aranyat fizessen. Ezt Fráter György jelenté Ferdinándnak, ki hozzá március 30-án új biztosokul Nádasdy Tamást, Báthory Endrét és Herberstein Zsigmondot küldte el; de mivel Izabella az egyezségtől idegenkedett, ápril elején Castaldó és Losoncy István vezérlete alatt 4500 főnyi sereget indított Erdélyfelé, egyszersmind elrendelte, hogy a töröknek a tályaihoz hasonló támadásai visszatartása végett a felső megyék felkelésre készen legyenek s Egervára megerősítésére segínyt adjanak. Egy ily királyi rendeletet Dobó ápril 27-én küldött el Egervárából Zemplénmegye gyűlésére.

Castaldó 3200 főnyi sereggel május elején az egri várba

megérkezett. Májús 7-én Herberstein a tordai országgyűlésen megjelent; azonban Izabella a törökökhöz folyamodván, Castaldó Fráter Györgynek hívására Erdélyben termett s Gyulafejérvárat ostrom alá fogta. Végre Izabella engedett, s az egyezség a kir. biztosok jelenlétében a kolozsvári országgyűlésen megkötöttet; Arad, Temesvár, Lippa, Becse, Becskerek s több kezén volt várakat Báthory Endrének átadta s ezek helyett részére a munkácsi uradalom köttetett le. E szerződésről minden tiltakozás mellett is a szultán Petrovics által értesülvén, Szokoli Mohamed begler béget utasította, hogy seregével, Magyarország megtámadására készen álljon; az erdélyi rendeknek pedig meghagyta, hogy a királyfit, kit ő rendelt hozzájuk szandsákul, az országból kivitetni ne engedjék.

Erre Fráter György egyfelől kétszinű politikájával a szultánt igyekezett lecsendesíteni, másfelül sürgette Ferdinándot, hogy sereget gyűjtsön s Temesvárt, Szolnokot és Egervárat erős védelemmel lássa el. Ennek eredménye az lett, hogy Dobó a hozzá küldött körleveleket július 31-én küldötte szét a megyékhez, Serédy György és Perényi Gáborhoz, hogy felkelésre készen álljanak.

Dobó látván, hogy a veszély közelget, a felvidékről pedig segély nem érkezik, augusztus 4-én személyesen fölment Bécsbe a püspökhöz, kihez augusztus 11-én Egerből levél is érkezett, mely a törökök legujabb mozgalmairól értesítette.

Ezalatt Kolozsváron a szerződés aláíratván, Izabella és a rendek nemcsak az országot, hanem a koronát is átadták a kir. biztosoknak, s Ferdinánd leánya Johannának János Zsigmond-dali eljegyzése augusztus 11-én a kolosmonostori egyházban ünnepélyesen végbement. Mindezekre Szolejman azon kijelentés mellett, hogy Erdély az ő országa, János Zsigmond pedig az ő fia és szolgája, parancsolta Szokolinak, hogy a hadjáratot kezdje meg. Erre Szokoli a Dunán átkelve 80,000-nyi sereggel és 50 ágyúval a Tisza partján vonult fölfelé, s szeptember 19—28-ig Becse, Becskerek, Csanád várait több kisebb erősségekkel elfoglalta. Ennek hírére a király rendeletéből Castaldó segítségére gróf Pallavicíni Bécsből szeptember 11-én 6000-nyi sereggel megindult, és később Egervárába megérkezett, ahol Fráter György utasításaiból több napig várakozott.

Végre elindulván a Tiszán átkelt. Eközben Báthory Endre a tiszai megyék fölkelte hadával Lippánál táborba szállott; de Fráter Györgytől segítség nem érkezvén, Begler bég október 8-án Lippát elfoglalta, október 18-án pedig Temesvárt bekerítette, de innét a derék Losoncy István nekány sikeres kitörése után október 27-én téli szállásra elvonult.

Azonban Palavicini és Castaldó egyesült hadai Fráter György 50000-nyi seregével november 3-án Lippát megszállták, melyet Uleman pasa 5000 törökkel védelmezett. Bár az ostrom sikerrel folyt, Fráter György mégis oda vitte a dolgot, hogy december 5-én Uleman az őrséggel szabad elvonulást nyert.

E tette teljesen megerősítette ellenében a rég táplált árulási gyanút, s december 17-én Fráter György a Pallavicini által vezérelt orgyilkosok által alvinci kastélyában törrel meggyilkoltatott.

Míg ezek történtek, augusztus hó vége felé Mohamed volt budai pasa fia Arslán bég török szandsák, hitelt adva azon áhírnék, hogy Egervára üresen áll, 500 lovas spáhival ennek elfoglalására elindult. E mozdulatot Teuffel Rézmán ügyes kémei által megtudván, 600 huszárral Mezőkeresztesnél lesbe állott, s az Eger felé vonuló mitsem sejtő török csapatot vilám gyorsan megtámadta, oly sikerrel, hogy 300 elesett, 30, köztök egy kapitány is elfogatott, a többi elfutott, s maga Arslán bég is alig tudott életben elmenekülni, — az elfoglalt török zászlók diadal jelül Bécsbe fel küldettek.

Dobó tudta hogy Báthory hadaival az alvidéken táborozik, a védtelen maradt felvidék pedig egyedül az ő oltalma alatt áll; sietett tehát Bécsből visszatérni, Teufel Rézmánnal a német hadak vezérével, ki legközelebbi győzelme által elbizakodva Dobótól azt követelte, hogy a várban lévő összes csapatok feletti parancsnokságról mondjon le és ruhazza ő reá, a ki mindenhol dicsőséget aratott és fog is aratni. Dobó persze erre nem állott rá, miből heves szóváltás keletkezett és oly összeütközés, hogy Dobó kénytelen volt a rajta elkövetett erőszak és méltatlankodásért október 30-án két várapródot panaszjelentéssel Bécsbe a királyhoz és korbátnokhoz felküldeni. A mig ezek odajártak, Dobó meghallván Lippa megszállását, Vajda

János vitézét leküldte Lippa felé Báthoryhoz, hogy biztos híreket hozzon.

A Dobó és Teufel közti vizsály-följelentés eredménye csak annyi lett, hogy a király december 9-én egy levelet küldött vissza az apródoktól, melyben meghagyta Teufel Rézmánnak, hogy a legkissebb összeütközéstől is jövőre óvakodjék, és a minapi elvakultságát helyre hozandó, Dobótól az összes vártisztek jelenlétében bocsánatot kérjen. Ezen levelet Teufelnek Komáromy Gáspár vitte el; Teufel a levélben foglaltakat másnap a legpontosabban hajtotta végre.

Dobó, Fráter György céljait jól ismerte, mert vele többször érintkezett, s látta azon eredményt, hogy míg egy felől az országnak egy koronásfő alatti egyesítésén törekszik, másfelől kétszínű politikájával ez ideig a legfenyegetőbb percekben egy nagy török hadjárat rombolásait az országról eltudta háritani. Midőn tehát e nagy diplomatának orgyilkos kezek által történt halálát ez év utolsó napjaiban megtudta: lelkét a haza jövő sorsa iránt nem csekély aggodalom szállotta meg.

A jövedelem kezelésénél az 1551-ik év kezdetén az öreg Rokavy helyett kir. ellenőrré Guthay Péter Csábrághvár volt ellenőre neveztetett ki, kinek rendtartó pontossága Dobónak több tekintetben könnyebbséget szerzett. Azonban a nehézségek még sem szüntek meg egészen; mert a tizedet Abauj és Sáros megyék egy részében még mindég a hatalmas Cécey Lénárd kassai kapitány és Perényi Ferencz vitte el erőszakkal; több faluban pedig a jobbágyok törökök elől elmenekülvén, csak sok kárral és fáradságos utánjárás mellett lehetett a tizedhez jutni; ezen kívül az ez évi január 18-án tett felszállítás ellenére Szabolcs megye több falujában még mindég Fráter György tisztartója hatalmaskodott, a Zaránd megyei tizedet pedig Patócsy és a Losonciak foglalták el, s e mellett Balassa Zsigmond egri püspök több jobbágyot a maga földjére elhajtván, ott letartóztatta. Egyébiránt a mult évekbeni nehézségek már arra birták Dobót, hogy a vár jövedelmei biztosabbá tétele végett mindeütt a bérbeadási rendszert hozta be, és maga csak ott szedte a tizedet, hol erre bérlő nem találkozott; így látjuk hogy tizedeket Cécey Lénárd, Fráter György, Balassa Zsigmond és más hatalmaskodó főurak is vettek bérbe. Ez évben tized sze-

dés útján behajtatott: 5185 drb: bárány, 34095 kereszt gabona, melynek árából 3788 frt jött be; tizedbor 15621 köből, melyből kimérés és eladás útján 5427 frt vétetett be.

Az e korszakbeli hazai gazdálkodási nehézségek érdekes felvilágosításaul szolgáljon azon körülmény, hogy Dobó a vár majorságához eke elé 8 ökröt vétetett 44 forinton, azonban ezek mellé sem cselédet sem napszámost nem kaphatván azokat ismét eladni kénytelenítettett.

A közös jövedelemből élelmezett és fizetett vártiszttség évi járandósága, a mint ez 1551-ben rendezett alakot nyert, a következő volt:

- 1) Dobó Istvánnak főudvarbirói fizetése 600 frt:
- 2) Guthay Péter királyi ellenőrre 200 frt:
- 3) Paksy Barnabás aludvarbiróé pénzüll 100 frt: 100 kereszt gabona, 78 drb bárány, 2 lovász és 3 lótartás.
- 4) Sukán János püspöki számtartó fizetése 50 frt, 25 frt ruhapénz, 50 bárány, 50 kereszt gabona, 2 hordó bor 1 szolga és 2 lótartás.
- 5) Dersy Ferenc püspöki ügyész 25 frt, 15 frt ruha pénz, 60 bárány, 60 kereszt gabona, 3 hordó bor, és utazási költség felszámíthatása.
- 6) A főudvarbiró irnoka Boldizsár diák 20 frt és egy öltözet ruha.
- 7) Imre diák kulcsár és Mihály diák kenyérosztó mind-egyiknek külön-külön 40 frt, egy hordó bor, magának és szolgájának ellátás.

Ekkor már újra a várban lakott (a régi püspökilakban a domonkosok rendházában) az egyházi személyzet, melynek tagjai: négy káplán, az örkanonok, a karnagy, az iskolamester és orgonás voltak.

A mi pedig a vártiszttség szolgálatát illeti: Dobónak, mint főudvarbiró és első várnagynak kormánya alá tartozott úgy a jövedelmi kezelés, mint a honvédelem ügye. Ő rendezett, intézkedett, tett felsőbb helyre fölterjesztéseket, s az onnan érkezett rendeleteket végre hajtotta; a vár összes jövedelmeinek, úgy a bevételnek, mint a kiadásnak kezelése az ő felügyelete s intézkedése szerint, az ellenőr közbejöttével eszközöltetvén, erről számadásait — melyek korunkig fenmaradtak — éven-

ként, vagy a kezelőtisztek változása idejéig a püspöknek és a kamarának bemutatta, hol azok gyakran a részletességig szigorú bírálat alá vétetvén, a künlévő jövedelmek beszédésére, a felesleges vagy nem okadatolt kiadások megtérítésére utasított. Ezenkívül fontosabb ügyekben felsőbb helyről kiküldetéseket nyert; a püspökkel, országtanáccsal és kamarával írásban és személyesen érintkezett; a havi hadiszemléket többnyire ő teljesíté; a várórséget a püspök beleegyeztével ő fogadta fel és bocsátá el. Az irodai hivatalos teendők teljesítése végett mellé egy irnok volt adva; magán levelezéseit azonban — mint ezt számos fenmaradt levelei tanusítják — hol magyar, hol latin nyelven sajátkezűleg eszközölte.

A főudvarbíró mellé egy kir. ellenőr volt rendelve, ki a meghatározott jövedelmek rendes beszédésére s a kiadásoknak a kijelölt célokra fordítására, a várórség létszáma fentartására annyival nagyobb szigorral volt köteles felügyelni, mivel a mutatkozó pénzhiány a kamarai pénztárból fedeztetett; e végett az ellenőr a vár jövedelmeit összeírni s nyilvántartani volt köteles.

Az aludvarbíró Dobó mellé segédül volt alkalmazva, ki a vár gazdasági ügyeit közvetlen vezetvén, a szolga és cseléd személyzetre felügyelt, ezek szegődményi ruházatáról gondoskodott, ő hajtotta végre a főudvarbíró rendeleteit; a várnak Pusztasziksón és Mezőhidvégen volt majorsági gazdálkodását, ő vezettette; az egi és tárkányi díszgyümölcsös és konyhakereteket két fizetéses kertész által műveltette; és a várbeli építkezéseket, anyagok, iparosok s napszámosok beszerzését ő eszközölte.

Volt továbbá egy számtartó-kezelőtiszt, ki a főudvarbíró intézkedéseit és utalványa szerint a pénzkezelést teljesítette, a bevételeket s kiadásokat eszközölte; a számadásokat Dobó neve alatt, kellő időben elkészítvén, azokat Bécsbe vagy Pozsonyba felvitte, s azok átvizsgálásánál a szükséges felvilágosításokat megadta; ő gondoskodott a tizedszedőkről is, ezeket megesketteté, s ezeknek hozzá beadott összeírásait és számadásait megvizsgálta, s kimutatásaikat a jövedelmekről saját könyvébe bevezette.

A püspökségi ügyész a püspökségi javak s jövedelmek

íránt felmerült peres és jogi ügyekben a képviselőket megyei közgyűlések és bíróságok előtt hol egyedül, hol egy kanonok segítségével teljesítette.

A vártisztviselés után felemlítendő még a sáfár, kinek kötelessége volt, az udvar és háztartásra közvetlen felügyelni, konyhák szükségletéről s két szakács által a napi étellemezésről gondoskodni. A kulcsár a nagymennyiségű bor kezelését vezette; neki adatott a sok tizedbor, melyet ő a vár pincéiben két rendes fizetéssel ellátott kádár segítségével gondviselt; a kezelőtiszt utalványára ő adta ki a borokat kimérés végett; ő szolgáltatotta ki a naponkénti bor szükségletet a várnagyok asztalára, s a cselédség részére, a meghatározott mennyiségben.

Ezen kívül volt még a kenyérszító, ki a várbeliek kenyérszükségletéről gondoskodott, meg lévén határozva, hogy naponta kiknek, milyen és mennyi a napi illetménye, sőt hogy egy véka búzából hány kenyérnek kell kikerülni; ezt a rendelkezése alatti sütőkkel elkészíttette s kiosztatta. A várbeli tisztviselők és ezek szolgálói lovainak tartásáról is neki kellett gondoskodni. A kulcsár és kenyérszító mellé egy-egy ellenőr és szolgálta volt adva; mindegyik a rendes napi kiadásról jegyzéket vezetett, s a számtartónak bemutatott; ily naplók is maradtak reánk.

A közös kiadásokból fedeztetett az is, hogy a püspök részére Bécsbe pénzt, bort s némely ételmi cikkeket szállítottak; honnét visszafelé zöld cserépkályhákat, kőműveseket s kőfaragókat hoztak és irópapírt vettek. Szintén Bécsben szereztek be a cintányérokat, cinkannákat és rézgyertyatartókat; e cikkek és többféle fűszerek bevásárlására kedvező alkalmul szolgált az is, hogy Guthay Péter ellenőr és Sukán János számtartó két irtóval, egy szolgálival, két kocissal és 6 lóval előbb Bécsben a püspöknél, azután a múlt évi számadások kamarai megvizsgálásakor Pozsonyban majd három hónapig tartózkodott.

E vizsgálat eredménye még inkább siettetette azt, hogy az ez évi szeptember 1-én az Egervárhoz tartozó falukat, valamint az ezekben lakó jobbágyokat, névszerint ezek részéről járó tartozásokat és más jövedelmeket nemcsak ujolag pontosan összeírták, hanem minden létező tárgyról részletes leltárt

is készítettek, melynek egy példányát szeptember 15-iki kelettel a kamarának be is mutattak.

Az ez évi közös jövedelem tett 17912 forintot, a közös kiadás 2183 frtot, s így a közös maradvány 15728 frt lévén, ennek $\frac{1}{3}$ -da 5243 frt, a püspöknek Bécsbe felküldetett, a másik harmada az építési alaphoz csatoltatván, ez a múlt évi maradványnyal 7011 frtot tett.

Az építkezés ez évben eddig nem látott erély és szorgalommal folytatott. Besztercebányáról augusztusban a várba nagy mennyiségű vas szállított, úgy szintén sok fa és vasnemű építési anyag vásároltatott. A nagy palota (új várnagyi lak) és több házak új zárakkal, cserépkályhákkal s ezek tojásdad fész öntvényű diszitással láttattak el; ablaküveg táblák és karikák befoglalására $9\frac{1}{2}$ mázsa ón vásároltatott be; Pozsonyból hozott két kőműves és kőfaragó több segéddel januártól november 3-ig, 134 kővágó és 25—30 ács egész éven át dolgozott. Asztalosok asztalokat, szekrény alakú és változó karú lócákat, s nagyobb szobák és termekbe aranyos többágú gyertyatartókat és gombokat készítettek; többen a mennyezeten dolgoztak. Egy eperjesi üveges 890 ablaktáblát részint ujonan beállított, részint Mecskey lakásán átalakított. Az üveglak ekkor még nem lévén általánosan elterjedve, a várban, — hihetőleg a cselédség lakásaira — ablakcsináláshoz üveg pótlásul 53 rőf vászon is vétetett.

A vár erődítési nagy munkáján, mely ez alkalommal, a löfegyverek tökéletesbülése folytán, a már meglévő, de a lövegek lövedékeinek ellent nem állható régi falak 6—7 könyök, 2 méter vastag, tisztán rakott fallal, kívülrőli körülvevése beburkolásából állott. Hevesmegye összes jobbágysága március elejétől október végéig serényen munkálkodott, s részükre kenyérpótlékul gabona szolgáltatott ki. Ezenkívül Dobó 1000-nél több napszámot foglalkoztatott 1, 2, 3 és 4 denár napidíj mellett, kik között 541 nő is volt. Sőt a Perényi féle sánc ujonan ásása és a bástyák előtti árkok és sikamok ásatására Pozsony és Rimaszombat vidékéről is hoztak kapás munkásokat, kik részint napszám, részint öl számra fizettettek.

Ez alkalommal új, csupán a halottak utja készült, melynek célja volt, a tetemes temetkezési költségek kimélese, mivel

e nyáron az itt összpontosult nagyszámú munkások közül hányszékelésben roppant sokan elvesztek. Az ugyanis kevés pénz temetésekre is igényeltetvén, Dobó a költségeket kikerülendő, a vár nyugati oldalán a 18 könyök vastagságú falban fölülről rézsutosan le és kifelé az előszóban említett nagyságú lyukat készítettetett és alája egy 50 könyök mély, 5 könyök átmérőjű üreget vájatott, melybe mélységénél fogva víz fakadt; e hely a falhossz közepén annak tövében kívül lévén, erős kőkerítés-sel volt befogva és borítva; az út felső része egy 7 könyök magas, 5 könyök mély és széles fülkével vette kezdetét. Ez mind együtt véve volt a „holtak útja.“ A napközben elhullottak összegyűjtetvén, napáldozat után, a fennemlített fülke elé hordattak össze, hol a „végtisztesség“ — tekintet nélkül a vallásra — katolikus módoni megadása után a jelen voltak folytonos imája közben eresztgettettek a fülkében kezdődő lyukon a hullák egymás után le, a külső és alsó nyíláson át a közös sirba, — jobban mondva kútba; s miután már az utolsót is lebocsátották, utánok mindig a hullák számához arányított mennyiségű oltatlan mész is dobatott le. Ezen gazdálkodás, később, célszerűsége miatt, még sok időközön át alkalmaztatott, az elhalt őrség, cselédség és kivégzett foglyok, s nagy vétkeseknél, különösen az ostrom alatt.

Mindezek mellett a törökök fenyegető mozgalmái szem-meltartása végett, az év második felében Budára 5, Hatvanba 4, Apátiba és az alvidékre két izben küldött Dobó kémeket, sőt a hatvani lelkész rendes kémek tartására utasított.

Az építési alapból kiadatott ez évben 1286 frt.

A jövedelem harmadik része, a várórség fentartására vala rendelve, de mivel ez a 15126 frtra menő kiadásra elég nem volt: a hiány, részint az építési alapból vett kölcsön, részint a kamarától nyert 8800 frt pótlékból fedeztetett.

Az udvari kamara ez évben Insbruckból két tűzért is küldött 8—10 frt havi díjjal.

1551-ben a gyalogság egyik kapitánya Nagy Balázs, a másik Nagy Imre volt; közvetlen alattok külön-külön 9 tizedes, egyenként 9—9 közlegénynyel, és még minden századnál egy-egy dobos és zálótartó is. Hadi vagyis ostrom tűzszerék ez év végén nagy mennyiségben készítették. Ilyenek valának

tüzes torta vagy kalácsnak nevezett, salétromos szurkos kóc, vagy szalma-karikák vagy koszorúk, a forgó tüzes laptá, a mai röppentyű módszerint készítve, kis bögrék telve golyóval ellátott töltény és élesre töltött apró vas csövekkel, a mai „rém-pattancs“ formájára, vas lámpák és üres dsidák, mind robbantó szerekkel ellátva, s több vég kanóc stb. Ezek készítéséhez vétetett: vászon, kender, rövid salétromos kötélrészletek, 600 nyil, 26 font lenmagolaj, salétrom, kén és szurok.

Ezenkívül Bécsből küldetett 48 mázsa vassörét, Besztercebányáról pedig Szepesi János ágyúmester, szeptember és október hónapokban 2—4 fontos vas ágyúgolyókat hozott.

XII.

Egervár ostromának előzményel.

Az 1552-ik év gyászos volt hazánkra, gyászos a vész és küzdelemteljes Egervárára, s ennek főkormányzója Dobó Istvánra is.

Azonban Egervárának ez évi hősvédelme az, mely a mohácsi gyászos hanyatlás után ismét a legszebb színben, teljes dicsfényben mutatja föl a magyar törhetlen vitézséget, s mint a harcias léleknagyság és szivbátorság rendkívüli tüeménye, a hazafit és honleányt határtalan kegyelet és magasztos büszkeséggel, a világot pedig méltó csodálkozással tölté el.

Sokan és sokféleképen megírták már ezen eseményt, de oly fönséges a tárgya, hogy minél többször, minél erősebben visszhangoztatjuk azt, a honszeretet és nemzeti büszkeség lángszavaival, annál érdekesebb és bámulandóbbá válik. Azért megbocsát a magyar érzelmű olvasó, ha e pontnál kissé tovább időzünk és jobban terjeszkedünk ki mint a többinél.

Dobó, mint fentebb láttuk minden irányban küldött kérémekeket, hogy az ottani török mozgalmakról értesítést nyerjen.

Majd januárius közepén Oláh Miklós egri püspöktől vett levelet, melyben őt februárius 25-én a király születése napjára az országgyűlés alatt Pozsonyban tartandó első miséje ünnepeére meghívta. Dobó a püspök részére megrakott társzekereket februárius elején Egervárából útnak indította, s maga is, hogy egyuttal számadásait is bemutassa, Sukán János számtartóval Guthay Péter ellenőrrel több irnok, várapród és szolgál

kisérétében februárius 14-én Pozsonyba megérkezett. Azonban a 22-ére hirdetett országgyűlésre Ferdinánd csak 27-re érkezvén meg, másnap tartatott meg az első mise, melynek ünnepélyén s ezt követő fényes lakomán maga a király is jelen volt. Februárius utolsó napján nyílt meg az országgyűlés, melyen a király megígérte hogy, ha a fenyegető török hadjárat valósul, ő kész személyesen, két fia kíséretében, egész erejével az ellenséggel szembe szállani, s felhívta a rendeket, hogy ők is a veszély elhárítására áldozatkészséggel, fegyveresek és adó megajánlásáról intézkedjenek. Még elsem kezdték a rendek tanácskozásukat, midőn azon örömhír terjedt el, hogy februárius 26-án Tóth Mihály hajduival Szeged városát a töröktől elfoglalta, s nem sok idő múlva az ekkor elfogott előkelő törököket, kiknek váltságdíja fejenként 5000 arany volt, Bakits Péter és Paksy János kapitányoktól sok török zászlókkal együtt diadal jelül Pozsonyba fel is küldötte. Ezt azonban néhány nap múlva már azon gyász hír követte, hogy az ostrom alá vett szegedivár segítségére sietve megérkezett budai és szendrői basák által március 10-én a magyar hadak annyira megverettek s a városi vitéz polgárokból oly sokan megöltek, hogy Ali basa győzelmi jelül 40 zászlót, 600 foglyot s 5000 orrot küldött Konstantinápolyba.

Erre a rendek, a király vezérlete alatt személyes ingyen fölkelést, hadisegélyül minden kaputól 3 frt, minden 10 telek után egy gyalogost, s a papságnak minden 100 frt tizede után két lovast ajánlottak meg; s miután március 30-án Losoncy István mint új temesi gróf, jelenlétökben a király előtt a hűségi esküt letette, nagy sietve haza távoztak.

Szolejmán a szegedi győzelem hírére utasította Achmet nagy vezért a hadjárat megkezdésére, ki Drinápolyból meghagyta Ali budai nagy basának, hogy Temesvár ostromára készüljön.

Ali, hogy Budát a megrohanás ellen biztosítsa, áprilisban Veszprém várát megszállotta, s ezt néhány napi ostrom után bevette.

Az ekkép fenyegető vész felriasztotta a felvidéki várak várnagyait, s ezek sürgetve kérték a királyt, hogy szaporítsa őrségüket, s azok rendes fizetéséről gondoskodjék. Így Szondy

György a drégelyi hős, már május elején irt a kamarához ez ügyben, honnét május 15-én fölterjesztés tétetett a királyhoz, ki még mindég Passauban, az országon kívül időzött. A várva várt segély azonban nem jött, vagy elkésve érkezett.

Achmet basa januárius 27-én 100,000 főnyi sereggel Temesvárt megszállotta, s hogy e vár felvidékről segítséget ne nyerhessen, ugyanekkor Ali a budai basa Drégel várát vette körül.

Julius 9-én Szondy, vele Drégelvára, s utánna Szécsény, Busa, Hollókó, Buják és Gyarmat várai elestek. Ez alatt Temesvárt Losoncy saját kis erejével az egymást felváltó dühös rohamok ellen vitéz kitartással védelmezte.

Míg július 18-án Rudolf trónörökösnek születésére fényes ünnepélyek tartattak az udvarnál, Dobó lelke aggodalommal telt el, látva hogy a király megnevelése miatt a közfelkelés elmaradt, a védelemre küldött idegen zsoldos hadak ellenség módjára dulják az országot, s így a védtelen felvidéknek magának kell saját sorsáról gondoskodnia.

Dobó már a szegedi győzelem híre után Pozsonyban megkezdte az intézkedést, februárius 29-én kém ment Pestre megtudni a budai pasa készülődését, s a vett hírek az lett az eredménye, hogy március 5-én Egerből a király leveleit Tokajba Serédy Benedekhez, Sárospatakra Perényi Gáborhoz és Bebek Ferenchez hadrakészülés iránt külön futárok vitték.

Dobó április 2-án Pozsonyból Sukán János számtartóval Bécsbe ment, hol a számadások és a vár rendbeszedésével fáradozott; 23-án egy irtók kíséretében hazafelé indult, azonban hihetőleg Veszprém elfoglalása hírére Nagyszombatból a püspök által Bécsbe visszahívatott. Mielőtt innét néhány nap múlva hazafelé indult volna, intézkedett, hogy az általa Bécsben fogadott passauí Singer Gáspár ágyú mestert és laibachi Fayrich nevű ágyúöntőt, a még Bécsben maradt Sukán magával Egervárába szállítsa; a mi május 16-án meg is történt, kik szolgálatukat rögtön elfoglalván, azt az év végéig s így a nagy ostrom ideje alatt is teljesítették.

Dobó május 9-én hazaérkezvén, a vár dolgában Ceglédy Barnabás kanonokot küldte el a püspök levelével Borsod megye közgyűlésére; június elején pedig a Budáról, Hatvanból s Pest-

ról szerzett török mozgalmi híreket sietett június 12-én Vas Miklós megbizott apródja által püspökéhez juttatni; majd a nagy török sereg Temesvár felé közeledésének hírére június 28-án Káldi Márton századost és Csiga János Heves megyei szolgabírókat a király levelével Borsod megye közgyűlésére küldte el. Ugyan ekkor útnak indította Lakatgyártó Jakabot a királylevelével Körmöcre és Besztercére, hogy a vár nagy kútja kijavításához „hevéreket“, oly kúttisztító mestereket küldjenek, kik „emelógépek“ segítségével a kutakat egyszersmind ki is javították, gépeik emelése mellett új köveket tettek be az oldalakba és alárákásokat eszközöltek.

Ezenkívül sűrűn jártak kémei, egyik Hatvanba, másik július 3-án Ali budai basa táborába. Ez utóbbi kém híret vette, hogy a basa nem Temesvár alá, hanem a felvidékre szándékozik nyomulni; s így a midőn ezt Dobó megtudta, belátta hogy segélyről önmagának kell gondoskodni.

Ferdinánd az országtanács s leghivebb embereinek gyakori esdeklő felterjesztéséből meggyőződött a veszély nagyságáról, mely országát a török részről fenyegeti, s már június havában elkezdte s egész augusztus 5-ig folytatva sürgette Károly császárt arra, hogy a passai békepontokat elfogadva vesсен véget a háborúnak Németországban, hogy ekkor Ferdinánd a német hadakat szolgálatba fogadván, azokat a török ellen Magyarországra küldhesse. Július 15-én pedig sietett a császárnak kézhez juttatni Magyarország Gamez tudor által készített legujabb térképét, hogy ebből magának a magyarországi várak fekvése iránt tájékozást szerezhessen; egyuttal sürgette augusztus 1-én hogy a török ellen a birodalmi gyűlésen megajánlott pénzsegély behajtását rendelje el.

Végre a császár engedett; a passai békét aláírta, s kiadta a segély pénz beszedésére a parancsot, mit neki Ferdinánd augusztus 8-án meg is köszönt. A császár Móric szász fejedelem kívánságát szintén teljesítvén, ez felajánlotta seregét, mely, mint Ferdinánd írta, bár nem nagy számú s elég későn érkezik, de jobb valami ha későn is, mint semmi és soha.

Ezenkívül a münsterbergi hercegtől is fogadott Ferdinánd 400 lovast szolgálatba, s hozzá látott a pénzgyűjtéshez, hogy Móric hadának zsoldját az első hónapra kifizethesse, s annak

leszállítására a dunai hajóhadat elkészíthesse, mert — ugymond — ennek segítsége utolsó menedék és reménység, hogy ügyei Magyarországon a török ellen támogatást nyerjenek.

Ily külviszonyok mellett, hosszú nyilvános pályája alatt gyakran volt alkalma látni Dobónak azon bizalmatlanságot, melylyel az udvar a magyar főurak iránt viselteték; tapasztalta azon ügyetlenségeket, melyek miatt a legtöbb idegen hadvezér az országban vereségről vereségre haladott; tudta hogy a magyar országtanács a birodalmi rendeket a megváltó Krisztus Jézus halálára kérte, sürgette, hogy Magyarországot, egyedüli „védfalát“ nemcsak Németországnak, hanem az egész kereszténységnek, a végveszély idején elne hagyják; de siker nélkül.

E leverő helyzetben fölismerte Dobó, hogy a hazafiúi kötelesség teljesítésére s önfentartásra egyedül egy út van, s ez az önvédelemről önmaga általi tevékeny gondoskodás; és magát vigasztalva mondá: segíts magadon, az Isten is megsegít!

Mint Losoncy junius 6-án Simándon, úgy ő julius 9-én Szikszón részleges gyűlésre hívta össze Abauj, Borsod, Gömör, Heves, Sáros, Szepes, Torna és Zemplén megyék rendeit; de mint a temesvári hős, úgy ő irányában is kezdetben a titkos irigység lépett fel. Dobó maga a várat nem hagyhatá, vagy tán kerülni akarta halálos ellensége Perényi Gáborral a találkozást: tisztársát Metskey István küldte el a gyűlésre; ki — mint Tinódy írja: „inté őket, segítségre hogy gondolnának; ha bekével honn lakni akarnának. Megcsufolák, neki oly szót mondanának: vártartásra ha elégek nem voltatoc, mire egri tisztben timaradtatoc? azért ha koncával jól laktatoc az levét is reá ti megigyátoc. Ezt hogy hallá István, nyelvét harapá. Elég válasz — ő magában ezt mondá; hamar ez válaszszal Egerbe beszálla.“ A rendek is eloszlottanak.

Végre a józanabb — hazafias — rész, és az önvédelemről gondoskodás fenyegető szüksége legyőzte az irigységet, s julius 18-ra újra összejöttek Szikszón, s erről Dobót értesítvén, ez a gyűlésre Dormán Kristóf Heves megyei alispánt és Dersy Ferenc püspökségi ügyészt küldte el.

Ekkor a rendek elhatározták, hogy a 8 megye jobbágyainak fele fegyverre keljen, s legkésőbb julius 31-én Szikszón megjelenjen, s megígérték hogy azért a földesurak jobbágyaik-

nak a „9-ed“ harmad részét elengedik. E gyűlésen Werner György kamarai tanácsos is jelen volt, ki késznek nyilatkozott, a kezelése alatti kir. jövedelmekből, a táborozás költségeihez járulni; mire a rendek is tettek ajánlatokat, megkérve egyuttal a királyt, hogy a mi segélypénzt ők befizetnek, azt a Lukács-napi adórészletből téríttesse vissza. A segélypénzek kezelésére pénztárnok választatott; a szolgabírák pedig lakhelyökön maradás mellett utasítottak, hogy az élelmi szerek táborba szállítását szorgalmasan eszközöljék. Továbbá követeket küldtek a bányavárosokhoz, hogy ezek 1000, és a kir. városokhoz, hogy 500 gyalogost állítsanak, ágyúkat, löszereket és lovakat küldjenek. Ezenkívül Bebek Ferenc és Perényi Gábor 4—4, Serédy Benedek pedig egy ágyút ajánlott fel e hadjáratra.

Ezután Dobó hírért hallván, hogy Temesvár a nagy török sereg által a legnagyobb dühösséggel 10-szer volt már megrohanna, s hogy mindamellet a vitéz Losoncy bár honnét, hiába kért s nem kapott segélyt: július 26-án Dobó külön futároktól küldte szét a segélyadást sürgető kir. leveleket a felvidéki megyékhez, Bebekhez, s Perényihez; útnak indította legjobb kemeit Hatvanba, Gyöngyösre, Budára s az alvidékre. Innét biztos híreket nem nyervén, augusztus 6-án Komády Gáspárt küldte Váradra, Várkocs Tamáshoz, s innét azon szomorú hirt vette, hogy július 30-án Temesvár elesett, s utánna rövid idő alatt Lippa, Solymos, Csanád, Lugos és Karánsebes is meghódolván, az egész temesi vidék a török hatalma alá jutott.

Ezek után hire terjedvén, hogy Ali Szolnok és Egervárak ostromára készül: Dobó levelet irt a királynak és a püspöknek, hogy a vész teljes nagyságban közeledik, s mivel 200 lovas, és ugyanannyi gyalogosból álló várórség a török roppant hadseregének ellent állani képtelen, a vár védelmi állapotba helyezése sürgős intézkedést igényel. Erre augusztus 22-én éjjel érkezett meg a válasz, melyben a király bátorító szavak kíséretében segédc csapatok küldését igéri, s ugyanekkor meghagyta Pető Gáspár, Zoltay István és Bornemisza Gergely deák hadnagyainak, hogy csapataikkal azonnal az egri várba vonuljanak, a felvidéki főurakat, megyéket és kir. városokat pedig felszólította, hogy a megígért csapatokat rögtön Egervárába küldjék. Mire valóban égető szükség is volt, mert

Dobónak két kéme augusztus 20-án azzal jött vissza Budáról, hogy a török vagy Szolnok vagy Egervára ellen indul.

Ez időből maradt fel Dobónak e hírek és nehéz viszonyok alatt sajátkezüleg latin nyelven irt levele, melyet Egervárából ez évi sz. Bertalan napján, augusztus 23-án, testvéreihez Ferenc és Domonkoshoz intézett. Nem lesz érdektelen ezt mint Dobó hazafiai jellemét előtűntető adatot részletesen megismerni.

„A budai basa — írta Dobó — vasárnap (auguszt. 21-én) indította el taborát hadiszereivel Eger vagy Szolnok megszállására; többen mondják azt, hogy Egervára akar jönni, mint azt, hogy Szolnokba; előcsapatát 2000 fegyveressel Rusztán bég vezérli. — Azt hiszem hogy ha ide jönni van szándéka, ma éjjelre vagy estére itt lesz. Még most a törökök úgy vannak az úton, hogy mehetnek akár Szolnokra akár Egerbe. Ez éjjel vettem levelét király ő felségének, a ki már Bécsbe jött, s bátorít minket, hogy a szükséges dolgokban támogatni fog, és hamar összeszedett seregével, melynek különböző helyekről megérkezését mindennap és órán várja (mert e szavakkal irt ő felsége) nekünk és más hiveinek segítségére lesz. Teljesíteniünk kell tehát bátor és erős lélekkel Egervára védelmezését és megtartását, mely teherrel minket a királyi kegyelem halmozott el, ha késő nem lenne. Ha a törökök Szolnokra fognának menni, azt is mindjárt megírom; s azt is, ha ide jönnek, vagy meg írom vagy megízenem ha lehető lesz. A mely török foglyot Perényi Gábor elvett, ha Isten megtart, talán nekem vissza fogja adni; ha nem, kegyelmetek kérjék vissza; most küldtem hozzá ezen törökért, de még nem kaptam választ, majd meglátjuk, mit válaszol. Domonkos testvérem elmenetele után találtam meg Ráfael ur egy kötvényét, kegyelmetek tartásáért vissza, én nem emlékezem, hogy nekem valamit fizetett volna; ha valóban megfizette, léssen róla nyugtája. Másik az, hogy Zvinicy László a múlt évben, midőn itt Egerben betegeskedett, kért tőlem 8 frtot, melyet még meg nem fizetett. Mind ezt és mást is idővel kegyelmetek visszakövetelhetik. Sárát a nekem való szolgálat miatt ne hagyják el, s hiszem hogy ezt meg is fogják tenni. Végre éljenek igen boldogul.“

Eddig e levél, mely Dobó lelkületét hiven tárja elénk.

Elmondja ebben a hős az oly közelről fenyegető veszélyt; emliti a király levelét, de az ebben ígért segélyre nézve nincs bizalma; azonban azért a mit elvállalt, Egervár megvédését, hazafias kötelességgel kész teljesíteni. Ezután egész lélekjelenlétét előtüntető nyugodt kedélyvel magán ügyeiről, a török fogoly és adósságai iránt intézkedik. Végül a mi legmélyebben hatott szívére, nejét Sulyok Sárát, emliti, kérve testvéreit, hogy őt, csupán azért, hogy neki lehessenek segítségére, el ne hagyják; s az „éljenek igen boldogul“ kifejezés némi örökbűcsű szavakat látszik jelezni. Egyébiránt e levélből és Tinódy fennidézett szavaiból azt látjuk, hogy mindkét várnagy a közeli vészterhes idők miatt, fiatal szép nejeiket Egervárából már ez év tavaszán a több biztonságot nyújtó felvidékre szállították el, Dobó az ő kedves Sáráját, talán már mint Ferenc fia anyját, testvéreinek gondviselésére bizta.

Látva Dobó, hogy felülről segélyre hiába vár, maga kezdett a várőrség szaporításáról gondoskodni. Fogadott tehát — a fennebb elsorolt várőrséghez — még 88 gyalogost, a várnak vidékén lakó lovagtisztek közül szolgálattételre 10-et behivatott, kik 46 lovassal még szeptember 9-ike előtt bevonultak; a püspökségi jöszágoktól 110 jó puskás parasztot is berendelt, majd Petó és Zoltay 40—40 lovassal, Bornemisza 250 gyalogossal szintén megérkezett; továbbá jöttek a főurak, vármeigyék és kir. városok hadi népei, u. m. Bolyki Tamás Borsodvármegyéből, 50 válogatott puskással, Abaujból Koron Farkas hadnagy 50 gyalogos, Perényi Ferenc és Mihály Nagy Barnabás alatt 25, György a Kassai kapitány, Kendi Bálint, alatt 50, és Régécből is Fekete Bálint alatt 14, a szabad városok Lökés Mihály alatt 100, Báthori György, Nagy Pál vezérsége alatt 30, — a jászói prépostság Jászai Márton alatt 40, — Sárosból Bor Mihály alatt 76, — Szepesből Szentzi Márton alatt 40, — Unghból Szalakai György és Nagy Imre alatt 18, — Homonnai Gáborné (sajnos hogy ez egyen kívül, a többi magyar amazonok nevei ismeretlenek, kik ekkor honleányi hivatásokat hiven teljesítették) Somogyi Ferencz és Nagy Tamás alatt 24, — Fígedi János alatt 27 főnyi (egyveleg, gyalog és lovas), Gömörből Kis Péter Antal alatt 50, — Kassáról Blaskó Antal és Zádornik Ambrus alatt 230 gyalogos, kik tulajdonké-

pen a szolnoki vár védelmére küldettek, de mivel útközben hí-rét vették annak elestét, igen helyesen feltalálták magokat és Egervárába jöttek. Nem így tettek Serédy 200 puskásai, kik havi béröket előre megkapták, hanem Szolnok gyászos hírére 150-en elszökdöstek György kapitányoktól és vissza mentek Kassára, a hol el fogattak és sáncmunkára alkalmaztattak, s csak fél év múlva bocsáttattak szabadon. A vár védelmére még a tárkányi „segedelem völgyében“ volt néma barátok is küldöttek 4 kitünő puskást. A káptalannak drabantjai kétszeres fizetésért sem akartak a várba menni, s nem is mentek.

Fogadtattak a fentiekén kívül még 4 borbély mester 9 segéddel a sebesültek ápolására; továbbá 3 lakatos, 4 kovács, 5 ács, 5 kerékgyártó, 9 molnár, 8 mészáros, 8 kőműves és 14 sütő asszony; ezeken kívül az igazgató még 180 parasztot parancsolt be mindenféle napimunkára, kik szükség esetén harcoltak is. Végre asszonyt és gyermekeket 45-öt túrt meg Dobó a várban.

Legfőbb hiány a várban a lelkeszi rendnél mutatkozott, kik a várórséget a vallás igéivel Isten iránti bizalomra s a kereszténység szent ügyében kitartó lelkesedésre buzdították volna. Volt ugyan mint fennebb is említém, a várban is, de meg a városban is számos pap, de ezek az ostrom elől mind kimenekültek, és hiveiket elhagyták, — s csak az egy Bálint maradt a várban, egy másik pap Márton pedig később mint menekült jött be, de ezek is (mint Tinódy írja) „prédikállani az népnek, nem tudnac vala s csak az jámbor hadnagyok prédikállanac, Isten igéjével ők bátorítánac vala.“

Igy tehát a várban ekkor, — mint Tinódy is írja — hatvanöt híjjával 2000-en valának, de ezekből is szöktének nem kevesen, mit Dobó látva, eltökéllette, hogy a hűség, kitartás s állhatatosság kötelékeivel kapcsolja magához embereit. E végből nagy ünnepélylyel egybekötve, összes embereit a várpiacán, miután tábori misét hallgattak (a hol maga, tisztársai és tisztjei teljes diszben megjelentek) megesketteté, először arra: hogy a ki közülök a törökkel békélni akarna, halállal bűnhődjék, — hogy élve egysen adja meg magát a töröknek, hogy az ellen felhívásaira, kérdéseire csupán lövéssel felelnek; — ha az élelmi szerek elfogyának, még akkor is inkább egymás

húsát eszik meg, semhogy feladnák magokat, és ki e végből áldozatul esnék, ez reá nézve inkább dicsőség mint gyalázatnak fog tekintetni, — hogy a reggeli imádság után, férfiak és nők naponként közösen hadimunkára mennek, sáncokat, földet hánynak, hadszereket segítenek egy helyről a másikra vinni, és sebesültjeiket a legnagyobb gonddal ápolandják; a szárnyas állatokat csupán ezek számára hagyandják; hogy minden élelmiszer egyformán fog köztük kiosztatni; hogy még csak gyanuja se támadhasson köztük az árulásnak, minden titkos összejöveteleket, egymásközi suttogásokat gondosan kerülendnek, végre hogy az ellenségtől nyert zsákmányt mind egy helyre hordandják össze, s ez a szerint fog köztük kiosztatni, ki mint viseli magát a tűzben, miről különös napjegyzéket vezetendek. Ezekre esküdtek meg egrí hőseink és hogy esküjüket meg is tarták, látni fogjuk alább.

A fentiek után Dobó serényen hozzá látott a már eleve megkezdett jövedelem beszédés és a vár felszereléséhez. Behajtatott a tized bárányokból 4000 dbt.; szerzett részint vétel útján, részint a községektől 456 db. vágó marhát; a bejött gabonát és 838 véka lisztet tűzmentes helyre rakatta; szállítatott be gabonát nyomtattatlanul, s azt a vár déli oldalán kerített kertben asztagba rakatta, továbbá szénát-szalmát nagy mennyiségben, mind az északi oldalon lévő szénás-kertbe az istállókhöz közel. Ily sikeres intézkedés csak az által vált lehetővé, hogy Dobó ez évben a vár jövedelmei beszédésénél megfeszített tevékenységet fejtett ki, s bár a nagy török hadjárat Eger vára környékét és a tiszántuli vidéket végtelen pusztításaival sujtotta, s a megrémült lakosság a vidékre menekült: mégis a régi hátralékokból s az új jövedelmekből 14000 frtot beszédett.

Az építkezési alap ez évben 7489 frttal rendelkezvén, ebből fa és vasneműek, különösen lapos vasak nagy mennyiségben vásároltattak; a tűziszerekhez még sok kötés kender, vászon, len, olaj, 1½ mázsa salétrom, 410 kis csupor, a tüzeztortákhoz 60 apró kötél szereztetett be, lóporért ezúttal majd 600 frt fizettetett ki; vétetett hárs kötél 112 kötés, fáklya vagy lámpa az ostromhoz 25, faggyú 9 mázsa, ón 9½ mázsa, végre a laibachi ágyúöntő Fayrich ágyúöntéséhez érc 10½ mázsa, és még a sebesültek gyógyításához timsót, kénsavat és babért vásá-

roltatott. Bécsből szállított olasz kőművesek, kőfaragók, a kőbányákban kővágók és napszámosok nagyszámban és sietve dolgoztak, kerékgyártók már júliusban a sugárágyúk és seregbontók kerekei készítésével foglalkoztak; sáncásók a vár belső kapujánál és az egyház szentélyénél március óta dolgoztak; — az ez évi építkezésekre az összes kiadás 1121 frt volt.

A megszaporodott várórség fizetése végett a kamarától augusztus 6-án átvett Dobó 3403 frtot, ezen kívül szeptember 10-én Körnöcről 15 véka aprópénzt hozatott.

Ali basa augusztus végén érkezett meg hadaival Szolnok alá, hová az alvidékről szeptember 2-án Achmet is egész táborával megérkezett; és az egész sereg feletti parancsnokságot Alitól átvette.

A vár kapitánya Nyári Lőrinc volt; alatta 1400 főből álló, nagy részben idegen hadakból szedett várórség, a vár hadi és élelmiszerekkel bőven ellátva. Szeptember 3-án Egerből Csapi Mihály tizedes a nagy török táboron keresztül ezer veszély között Dobónak egy levelével behatolt a várba; e levélben a várórség vitéz kitartásra lelkesítettetett, de mind ez későn volt; az idegen órség árulása miatt Szolnok szeptember 4-én török kézre jutott. Mig Achmet basa az elfoglalt szolnoki várnak órséggel való ellátásával, csapatainak egy része pedig portyázást téve Bala sz. Miklós megerősítésével foglalkozott, addig Dobó szeptember 6-án Achmet táborába egy kémét küldött. Ettől értesülvén, hogy a majd egy mértföldet elfoglaló török tábor Egervára alá szándékozik, Mecskével egyetértve a csapatokat a védelmi pontokra szétoztá; a főparancsnokságon kívül ő maga a tüzérség vezetését vette át, a mint azt Tinódy is következőkben bizonyítja: „vitéz Dobó István gondja nagy vala, az álgúkhhoz őt választották vala, a paraszt jobb részét választá álgúk mellé és tölteni hagyá.“ Ez állás annyival több nehézséggel járt, mivel a várban csak 9 tüzér volt.

E közben Szolnok alól megindult a nagy török tábor, melynek 25000 főnyi előhada Ali basa vezérlete alatt már Maklárig előnyomult; mit az egriek észrehevén, Bornemisza Gergely, Zoltay, Petó és Figedi hadnagy társaival, — minekutánna magokhoz vették az utakat és vidéket jól ismerő Fekete Jánost, — néhány lovas és 90 gyalogossal szeptember

10-ikre virradóra, éjjel 10 órakor a legnagyobb csendben ki-
osontak a várból, Fekete János vezetése alatt Ostoros felé.
Az elbizakodott török még csak előőrsöket sem alkalmazott.
Az andornaki erdő közepén egy nagy irtáson, közel Eger pa-
takához a forró napok fáradoalmait egész biztonságban pihente
a török előcsapat, melyet Arszlán fejevári bég vezérelt. Az
említett egriek a tihaméri erdőnél lesből villámgyorsan támad-
tak, s az egész török csapatot szétverve, leöldösve, több fog-
lyot ejtve, gazdag zsákmánnyal megrakodtan örömközt tértek
vissza napfeljöttére az egri várba. Ez alkalommal zsákmányul
hoztak, „— sok bársony ruhákat, drága prémeket, Hyppopa-
támus (viziló) farkakat, melyekkel a törökök lovaik nyakát
szokták ékesíteni, perzsiai és phrigiai sátorokat, fővegre való
ékességeket, melyeken az arany és igaz gyöngyök csillámlot-
tak, ugy gazdagon készített turbánokat és öveket, drága ló-
szerszámokat, páncélok, sisakok és szép gyöngyös tollforgókat,
nyakba vetőket és sok hadiszerszámokat.“ — E győzelem oly
hatással volt a várőrségre, hogy ez Istennek hálát adva, to-
vábbi győzelme sikeréhez teljes bizalmat nyert.

Midőn Achmet basa Tihamér faluhoz (a mai Tihamér
csárda környéke a patakig) érkezett, hogy semmi erőt ne pa-
zaroljon, Egervára meghódoltatására egy szegény jobbágytól
levelet küldött Dobóhoz, melyben a leggőgösebb hangon fel-
szóllítá, hogy miután Magyarország nagy részét már meghó-
dítá, s győzhetlen seregének semmi erő nem állhat ellent, adná
fel önként a várat, mit ha teljesít, ezután is oly szabadon él-
het népével, mint régi királya alatt; ellenben ha a semmikép
megnem tartható várat védeni fogná, nemcsak saját és népé-
nek vagyonát, de egyszersmint nejeiket, gyermekeiket sőt éle-
töket is elvesztendik. — Dobó e levél vétele után népét ösz-
szegyűjté és előttök azt felolvastatá, mit az egybegyűlt vitézek
hallva, esküjökre emlékeztek, s elhatározták, hogy ha még a
töröktől levél jó, az felbontatlanul elégettessék, annak hozója
pedig bünhödjék, ez elsőt azonban csak letartóztatták. A leve-
let pedig Dobó a kíséretében levő Vass Miklós apród által
felküldte Bécsbe a püspökhöz, és kérte hogy e levelet a ki-
rályhoz juttatván tőle segítséget eszközöljön. Ferdinánd azon-
ban csak annyit tehetett, hogy a felvidéki főurakat s várme-

gyéket ujlag felszólította, hogy önfentartások érdekében Egervár segítségére siessenek.

Valóban bámulatos hasonlatosság a gyászos mohácsi vészhez. Akkor tetemes haderővel vesztegelt Szapolyai Szeged alatt, s most is hasonlólag Maximilián herceg, Rima-Szombatnál, Mórítz szászválasztó fejedelem s Bebek Ferenc főkapitány Győrnél nagyszámú sereggel táboroztak, Egervárának szabadtására még sem sietett egy is, noha kiki tudta, hogy mily csekély számú a várórség.

XIII.

Egervár ostroma 1552. évi szeptember 11-től október 20-ig.

1552-ik év szeptember hó 11-én déltájban Achmet basa Szokolovics Mehemet Begler bég vezérlete alatt, Hannivár belgrádi, Arslán fejérvári, Dervitsch pécsi, Musztafa szegedi, Veli hatvani, Camber illiriai és Uleman boszniai basák a nagy török sereggel megérkeztek Egervára alá, s a déli és keleti részen tábort ütöttek. A rémitési célból terjesztett hír 125—150,000 főnyi török hadról beszélt, valósággal azonban csak 60,000 fegyveres volt; a többi rész rabszolga, hajtsár, munkás, tábori cseléd és más, a török táborral ez időben járnai szokott csőcselékből állott. Különben a sereg ágyúkkal, tábori és lőkészletekkel, tevék, öszvérek nagy számával igen el volt látva, s roppant tömeg sátraival hegyet völgyet elborított. Achmet basa még e napon az Almagyar délkeleti csúcsára három nagy ostromágyút felvontatott, s ezekből 50 fontos faltörő golyókkal a külső, tehát a sánc erődre, háromszor lövetett, s a hegyek közt visz- és elhangzó ágyúk dörgése tudatta a vidékkel, Egervár ostroma megkezdését.

És most, a Temesvár, Szolnok bevétele diadal érzetétől elkábulva fenhéjázó török sereggel szemben, lássuk Dobót az egri hőst, a maroknyi várórség parancsnokát, hadvezéri működésében.

Ekkorra a várban összesen már csak 1935 egyén maradt ben. Ezekből a harcolók száma 1500 gyalog, 300 lovas és 9 tüzből állott, összesen tehát 1809 fő, a többi a várba fogadott s rendelt különféle munkások, nők és gyermekek, kiknek száma 126-ra ment; s Dobónak azon csaknem lehetetlen hadá-

szati feladata volt: miszerint 1809 fegyverrel, 60,000 főnyi török had ellenében a várat megvédje. Dobónak hadvezéri ügyessége legelőbb is a vár fontos védelmi pontjainak felismerésében s azoknak felosztásában nyilvánult. A rendelkezésére állott fegyvereseket két részre osztotta, 1000-et a kül sánc-erődbe, a többit pedig a fellelgvárba rendelte. A sáncban a kerek, Sándor és Illés bástyákra 600-at, 400-at pedig a sáncpiacára tartalékul rendelt. A fellelgvárban, a Dobó tömlőc, Csabi, Bebek, Ókapu és a templom kettős tornyába 20-ával, mindössze 400-at, 410-et pedig szintén tartalékul a várudvarra rendelt.

E különítmények parancsnokául, a sáncban Pető Gáspár és Bornemisza Gergely, a fellelgvárban pedig Mecskey István várnagy voltak rendelve. A főparancsnokságot azonban Dobó magának tartotta fenn.

Hogy a csekély számú várőrség harcias bátorságát a roppant török had ellenében felélessze és fenntartsa, a megszállás öt első napján a várkapu hídját nappal leeresztve tartatá, s ezen a várbeliek, — felsem véve a törököket, — minden félelem nélkül kijártak az Eger patakhöz, lovaikat, barmaikat s juhaikat itatni és a vetésekre legeltetni; hordókban, tömlőkben, a vár alsóbb részeibe vizet hordani. E szerint nyitva állott a várkapuja midőn Achmet roppant hadával megérkezett, s tábornot ütött. Az ellenség láttára a várbeliek a paloták, templom és házak tetejét a gyúanyag eltávolítása végett mind leverték; a városbeliek hasonlólag cselekedtek. Harmadnapra a török sáncokat hányatott, a királyszékitől keletre a monostort keményen ágyúztatni kezdte, s ezt nagy károkra Dobó viszonozta, midőn Arszlán bég Boldogasszony egyházánál megszállva, négy nagy tarackból a földbástyát kezdte töretni. Mivel a várbeliek e pontot ágyúikkal elnem ronthatták: Pető Gáspár, Fügedi János, Bay Ferenc, Ormándi János és Zoltay István a lovasság egy részével Dobó engedelméből kirontottak a várból, s a kártékony ágyútelepet fényes nappal tönkre tették, tűzé-reit lekaszabolták, s az ágyúkat mind beszegezték. Ezen hősi tettnek villámgyorsasággal kellett végrehajtania, különben a rájuk rohant ozmán tömeg megsemmisítette volna őket; míg így céljukat érven, alig néhány ember veszteséggel tértek vissza. Sőt még az ötödik napon is, midőn Amhat utóhada nagy

sokasággal megérkezett, s a jancsárok az Almagyar nyugoti oldalán tábort ütöttek, a nyitott várkapun az egriek ki- s bejártak; s csupán a hatodik napon, hogy csalárdság ne történjék, nem engedé Dobó a vár éjjelre felhúzott kapuhídját lebocsátani.

A várbeli tűzerek kevés számát Dobó a maga kiváló tűzérei szakügyességével pótolta. Midőn Achmet basa az első napok egyikén a monostort is kezdé lövetni, a mikor egyidejűleg mind a két várat már napok óta környöskörül lövette: Dobó maga ment fel és állott az ágyúhoz, a monostor kettős tornyában, és oly erővel viszonzta a négy ágyút, hogy lövései nemcsak a török tűzereket tették tönkre, hanem ágyúikat is össze zúzták.

E kettős kudarc miatt Achmet előbbeni tervével — a két erődöt egyszerre támadni — felhagyott, és egyenként akará azokat megtörni. Tehát minden erejét a sánc, mint magasabb pont ellen, irányítá, gondolva hogy ha azt hatalmába kerítette, az alantabb fekvő bel, azaz fellegvárat minden erőpazarlás nélkül meghódíthatja, miután azt a sáncból teljesen uralghatni. E számítás nem rossz volt, csak hogy Achmet abból kifeledte, miszerint itt, minden elképzelhető előnyös hadászati pontnál, hatalmasabb fölénnyel lesz dolga, s ez a hazafiság! Achmet tehát eddigi tervét megváltoztatva szeptember 19-én reggel 86 ágyúból kezdé minden irányból erősen lövetni a sáncot. Három napi lövés után, újra felszólította a várbelieket a megadásra. Dobó azonban az izenethozót letartóztatta s erős tüzeléssel felelt. Erre a török részről is megújult a heves ágyúzás. Ekkor történt hogy a többnapos szakadatlan ágyúzás által a falakon tört rések egyikén a törökök felhatolván a külső várfalon, nagy örömrivalgások között egy törökzászlót kitzútek. Azonban Bornemisza embereiből Bakocsei István tizedes bátran oda ugrott, s a falon lobogó törökzászlót levetette, miért Dobó által ötven denárral jutalmaztatott. Ugyan e napon történt, hogy a később vitézül elesett Bolyki Tamás borsodmegyei hadnagy alatt szolgáló Varga János, mivel a lőtt résen háromszor kiugrott s kivont fegyverével a törököt fenyegette: jutalmul Dobótól egy frtot kapott; Soncy Szaniszló pedig, ki a visszavonuláskor egy a törököktől már elfoglalt ágyút baj-

társai segítségével hősiesen visszafoglalt, két róf bársonyposztót és két frt negyven kr. készpénzt részint jutalmul, részint a többiek buzdításául nyert Dobótól.

Szeptember 28-ikára a törökök inkább romokra mint falakra lóttek. A hős védők még akkor sem tágitottak, hanem éjeken át mély árkokat hánytak, maguk és ágyúik számára, s onnan védtek. Másnap szeptember 29-én már a törökök nem ágyúztak, csend volt. A védők nem tudták mit gondoljanak, de nemsokáig kellett aggódniok, mert a mint már a nap jó magasan állott, egyszerre minden irányból egetrázó Allah ordítással rohantak a támadók elő. Erre Dobó az összes sáncban alkalmazott ágyúkat a támadókra kisüttette, s elrendelte a gyors visszavonulást, a mi a két alaguton, a sötét kapun és a vár északi és déli nagy bejáratán csekély veszteség mellett (két ágyú és 18 ember) eléggé sikerült. A törökök az alagutakba benyomulva, majd a belvárba is bejutottak. Ez Dobót arra indította, hogy, hasonló eseteknek eleje vétessék, másnap hajnalra mind a két alagutat a körülményekhez képest a lehető legerősebben berakatta, mindazonáltal ide állandó őrköt rendelt.

Másnap újra hírnök érkezett (Sári András személyében ki szinte a többi hírnökök sorsára jutott t. i. elzárattott), most már a sáncban székelő Achmettől, a ki azt izenteté Dobónak, hogy miután már az uralgó pontot elfoglalá, a honnan csakugyan teljesen beláthatni a várat, a várbelieket akár kövel agyon dobáltathatja; hát kimélje magát és vitéz népeit, de magát a várat is, melyet ágyúval innen még könnyebben megsemmisíthet, mint a nagy sáncot megsemmisíté; adja fel tehát a várat és mindenestől szabad elmenetelt nyer, ő Achmet, elvonul seregével a vártól 3 mértföldnyire azon időre, míg Dobó népével elmenekülend. A rendithetlen Dobó erre válaszul, és hogy a török jelképíleg is lássa azon elhatározottságukat, melyszerint a várat utolsó csepp vérig akarják védeni, egy fekete posztóval bevont s halálfővel és „győzni vagy halni“ felirattal ellátott koporsót függesztetett magas póznákra a vár keleti falán. Erre Achmet — sajnálattal bár — (mivel a várat szerette volna épen hatalmába keríteni) elrendelte az ágyúzást. Ennek folytán a mai pázsitról, hol a régi dészma házak

állanak 14, a cifrakaputól 8, a patak jobb partjáról 30, és a mablári kaputól 10, az almagyarról pedig mintegy 40—45 ágyú okádtá a tüzet és dobálta a mindenfajájú golyókat fel egész az 50 fontosig a várba, de leginkább annak falaira, különösen az utóbbi fajtával, a székesegyházra; a legnagyobb kárt azonban az Almagyaron és a pázsiton elhelyezett lövegek tették, a többiek inkább rémitettek mint hatottak, különösen a patak-kontuliak számitásba sem jöttek. Dobó azonban az alkalmas pillanatokat felhasználva, csak a legcélszerűbb alkalmakkor lőtt vagy lövetett, gazdálkodva lőkészleteivel, a célt azonban sohasem hibázva el.

Az északi, de különösen a keleti oldal nagyon leromboltattatott, leginkább az istállók és barmokban történtek nagy károk, ugyszinte a nagy konyha vége is romba döntetett, és a falakon már rések is lövettek. De a várbeliek sem hevertek tétlenül, volt eset, hogy Dobó naponta jól irányzott lövéseivel 47 ágyút is leszerelt a törökökéből. A várbeliek Dobó buzdítása s erélyes intézkedései folytán roppant munkásságot fejtettek ki, a lőtt rések és omladások tátongó nyilásainak betöltése körül. Éjjel-nappal a legnagyobb lödőzés közt is dolgozva, földdel tömött üres hordókat, kasokat és szekrényeket, egymáshoz vaskapcsokkal erősített, épülettelő gerendákat, cölöpöket, szálfákat halmoztak a törések helyeire, s fáradhatlanok voltak az új meg új sáncok és védfalak felállításában, úgy hogy ezen erős munkában maguk a várnagyok, tisztek, nők és gyermekek is legnagyobb buzgalommal vettek részt.

Miután a fenti javítások nagyobbára éjjel történtek, többször volt oly eset, hogy a hajnalban megkezdett ágyúzáskor a golyók, csak röviddel azelőtt öntött falat, még lágy állapotban találva, abba 1—2 méternyire is befuródtak, anélkül azonban, hogy csak legkisebb kárt is okoztak volna. Ezeket ma is észlelhetni az észak és keleti falakban, a hol mint egy-egy kályhacső oly lyukak vezetnek a még benlevő golyóig, a mely még egyszer akkora mint az ütött lyuk, — a mi különben természetesnek fog tűnni, ha figyelembe vesszük, hogy a friss fal akkor még nem, s csak később szilárdult meg, miközben az kissé összeesett vagy leülepedett, s így a lyuk is szűkebb lett, a mely körülmény eleinte majdnem megfoghatat-

lannak látszik. Általában akármit kelle építeni, javítani vagy összeállítani Dobónak előgondoskodása folytán, minden a körülményekhez képest elég gyorsan és jól foganatosítható volt.

Azonban a törökök nemcsak rést lőttek, hanem eközben iparkodtak a keleti mély árkot is betölteni, a berakott alagutakat kibontani, sőt az északnyugati bástyát aláaknázva akarták hatalmukba keríteni és megsemmisíteni. Ezt az éber várbeliek észrevéve ellenaknát készítettek, s a két nyílás találkozásakor Bornemisza Gergely, kit a várbeliek furfangossága miatt Gergely diáknak neveztek, nagymennyiségű égő ként öntetett a török aknázókra, s a nyílást hirtelen elzárata, minél fogva az ellen nagyobb része bent veszett; a várbeliek pedig a nyílást betemették.

E közben a diadalmak által lelkesült védsereg lovas csapatai — melyek eddig gyalog harcoltak, — mint lovasok is ohajtottak működni s Dobó engedelmével a várból gyakori kirohanásokat tettek. Többi közt egy izben Szírmay Pál és Balogh János hadnagyok vezénylete alatt a „nagyréten“ dél felé sok törököt és üldöző spahit lekaszaboltak. Porkoláb Kálmán huszáros kirontása is gyérité soraikat, míg ő maga elesett.

Azonban e kitérések közül egy igen rosszul ütött ki.

Paksy Jakab több hadnagygyal s egy lovas csapattal a „füvelés“ és „favágásra“ a felnémeti vidékre kiment spahikat támadván meg, közülök sokat levagdalt; de a török spahik nagy számmal sietvén segítségökre, a támadókat körülkerítették. Ezek a helyett hogy szép hősi halált kerestek és találtak volna, letett esküjükhöz hűtlenül fogságra hagyták magukat hurcolni. Achmet basa boszúból és a várbeliek elrettentése végett egy magasabb helyen vért fagyraló kegyetlenséggel végeztette ki foglyait, a hadnagyok közül, Paksy kivételével, különösen: Jánosi Miklóst, Rác Farkast, Sényi Ferencet, Tarjányi Ferencet, Ujszászi Mátyást; t. i. kezeik és lábaikat, végre mellöket, nagy vaskalapásokkal törette össze, s a várhoz közeleső telepről azt kiáltatta le Achmet, az iszonyattal felnéző magyaroknak, hogy ha a várat felnem adják, ők is így fognak járni. Dobó pedig ezt kiáltatá fel: Minket élve nem fogtok el; mi nem leszünk esküszegők!

Dobó legfényesebb tanújelét adta tüzéri ügyességének

október 3-án, midőn a törökök 27 zászlóval a délkeleti „Dobó“ bástyát megrohanván, annak tornyát erős küzdelem után elfoglalták, s rajta sok zászlót kitűztek, innét mint biztos helyről, a vártéren álló tartalék csapatot lödözvén bennök sok kárt okoztak. Mivel Pethő Gáspár és Dobó azt fegyveres kézzel hiába támadták meg, ismételten is mindig nagy veszteséggel visszaverettek; Dobó hirtelen a szép bástyán termett, s az ott volt nagy ágyúkat, valamint a monostor tornyabelieket is, tehát 16 ágyút erősen megtöltetett, s az elfoglalt toronynak irányítá és egyszerre mind kisütteté, mire az egész torony s a bástya falának egy része rombadölvén lezuhant, s a majdnem 800 benn volt jancsárt mind maga alá temeté, kiknek nagyobb része még ma is ott alussza örök álmát. E helyet jelenleg is — mivel a török hadsereg java és virágának egy része itt porladozik, „török kertnek“ nevezik. (Ezen elnevezést hihetőleg a törököktől nyerte.)

Achmet ekképen látván legszebb és legbátrabb katonái nagy számát egyszerre megsemmisíteni, s mivel különben is a vár minden más pontjain, visszaverettek a támadók — hátrálót parancsolt, mire az ozmánok minden irányban elvonultak a vár alól. Erre a védők a hátrálókat üldözőbe vették és köztök iszonyú vérontást vittek véghez. Ekkép az egri vár, melynek sorsa már csak hajszálon függött, a hős vezér döntő intézkedése által ismét mentve lett.

Az eddig, a hűség tekintetében fentartott szigorú fegyelem megpróbáltatásának napja nem sokára bekövetkezett.

A basák megismervén a vár védőinek hősi jellemét, s látván hogy az utolsóig derék harcosokkal van dolguk, s hogy az eddig alkalmazott móddal nem boldogulhatnak ellenök, elhatározták, hogy csábítás által iparkodnak „árulást“ gerjeszteni a védők közt. Ennélfogva mint Tinódy írja: a törökök a vár körül, szünetlen üvültenek vala,

Nagy sokféle nyelven beszóllának vala,
Magyarul, Németül, Tótul, Olaszul,
Lengyelül, Deákul, és Vad Olahul,
Oly szép beszéddel üvöltik azt mondjác:
Császár, Basák, hitekre azt fogadjác,
Várt a Császár kézébe ha adjác,
Őket nagy békével el kibotsájtjác:
És gazdag nagy jutalmakkal őket ajándékozzác.

XIV.

A hűtlenség és árulás jutalma.

A törököknek e szédítő kiabálásai Serédy György gyalogjai hadnagyát Hegedűs Istvánt, (kinek felföldi emberei, hogy mily csúfosan szöktek meg, azt fent már láttuk) elcsábították. Ingadozni kezdett hűségében, és titkon a „halottak utjába“ beszökött, s azon leereszkedve, az alsó nyíláson egy kis lyukat vájt, melyen leste míg éjjel a kémkedő törökök arra jöttek, s kiszólt hozzájuk, s azokat oda csalva, az árulási ügyben egy bizonyos Ibrahim agával alkuba bocsátkozott, ki ura részéről igen fényes ígéretek tett, melyekkel Hegedűs megelégedett, és rejtkehelyéről eléljőve, bűnös tervéhez kezdett társakat gyűjteni, nagy titokban. Fájdalom! akadtak is szövetséges társak, kikkel Hegedűs megegyezett, hogy Dobótól ostropénzt követeljenek, azon ürügy alatt, hogy ők társaikkal a törökök rohamát többször vitézül visszaverték; s ha nem nyernek, a törököt a várba bocsájtják, ők maguk pedig jutalmokkal a várat odahagyandják. Tervükhöz híven követelték is az ostropénzt, — s ez volt árulójuk; — de Dobó megtagadta, mondván: hogy a jutalom nem fog elmaradni, s annak idején kiki érdem szerint nyerend; Dobónak azonban ezen arcátlan tolakodás feltűnt, és méltán, mivel az egész őrség mindennel aránylag igen jól látatott el és tudtával megelégedés honolt hű emberei között, mire tehát ezeknek most a pénz? — mikor ugysem használhatnák! Hivatá rögtön Mecskey tisztársát, kinek előadá az esetet, és az afeletti aggodalmát, ki hozzá vette még a török legközelebbi fényes ígéreiteit, s alaposnak találá Dobó aggodalmát. Ennélfogva elhatározták Hegedűst, s vélt cinkosait szigorú figyelemmel kísérni, miben nem sokáig, csak a bekövetkezett éj közepéig kellett fáradniok; a mikoron Hegedűs társaival ismét a „halottak utjába“ lopódzott, annak kerítésén rést nyitottak, s a fegyveres törököket ugyancsak vonszolták befelé rajta. Ezek azonban nem ismervén a helyet, mind belehullottak az utolsó nyílás alatti mély (közös sír) nagy kútba. Így juttatott Hegedűs egész ártatlan és akaratlanul mintegy 35—40 muzulmánt a 7-ik égbe, a próféta kebelébe, a tubafa árnyába s a bájós örökké ifju hurik körébe. A kútban víz és borzasztó hűz

lévén, a behullottak cselt sejtve lármát csaptak. Ezt a künlévők hallva, vonakodtak bemenni, s szitkozódva távoztak, mégis négy töröknek sikerült a várba felmászni, kiket a már ekkor ott lesben állott Mecskey emberei rögtön megnémitottak örökre. Hegedűs és társai látván, hogy tervök dugába dőlt, s nehogy a kútba hullottak lármájára az őrség oda jöjjön s őket ott találja, siettek, nagy csendben fel; de őket is elfogdosták Mecskey emberei és erősen összekötözve rögtön Dobó elé vitték, a négy elnémitott törököt pedig visszabocsájtották azon úton, melyen jöttek, oda honnan többé nincs visszatérés. (A „halottak útjának“ fülkéje előtt ezentúl szintén állandó őrség alkalmaztatott.)

Dobó összes tisztjeiből haditörvénytörést alakitott. Ez Hegedűst, ki konokul tagadott, kötélre, cinkosait pedig, kik mindent bevallottak és kegyelemért esdettek, fülcsonkításra ítélte. Az ítélet másnap a várterén „elrettentésül“ nyilvánosan hajtatott végre; — mit Tinódy tovább így ír:

A csáb-szavakat gyermeke Kassánac,
Kis lyukatskán István hallgatja vala,
Egynehány barátival titkon szólla,
Sokat ő melléje már hajtott vala,
Egervárt elveszteni akarja vala
Szólla Hegedűs István feleinec;
Dobó Istvántól ostrompénzt kérnéne,
Ha nem adna várból ők kimennéne,
Mert lám a törökök jól beszéllene,
Azt hamar Dobó Mecskey megtudác,
A többi hadnagyokat hamar hivatác,
Hegedűs Istvánt fogva meghozác,
Tsöpögtetik, erőssen megvallatác,
Vár piatzán három fát állatánac,
Nyelve vallása szerint felakasztác,
A párt tartók füleket mind letsaptác,
Választák helyibek Pribék Imrét, stb.
Im mely nagy veszedelem lészen vala,
Hogy Hegedűs miatt Egervár vész vala,
Egész föld Törökké lészen vala.
A Palaszk órunkról elesik vala,
Ezt ki szörzé nagy beteges voltába
Tinódinac híjác mind ez országba
Ezer ötszáz és az ötven háromba.

E szigorú eljárás, mivel épen hadnagyot is ért, megtette hatását. Hiába volt ezután levelek beküldése's nyílkon gyakori belövése; hiába a különféle nyelveken felszóllítás, ígélet, csábítás, fenyegetés, mit ha sip, dob, trombita harsogás között megértett volna is a várórség, néma maradt annyira, hogy a törökök e miatti boszujokban szitkozódva ezt kiálták be a várba: „szóljatok, lám jól látjuk, hogy mind vitézek vagytok, az ostrom megmutatta, némák nem vagytok; nekünk hogy nem szóltok, mire hallgattok !“

Tudnunk kell, miszerint Dobó, hogy a Hegedüs féle szomorú fenyegetésekre többé szükség ne legyen, elrendelte: miszerint ezentúl ha csábítók a várhoz kecsegtető szavaikkal közelednének, minden zenész kötelességének tartsa azonnal a várfalán megjelenni, és hangszerével a tőle telhető lármát csapni, hogy az őrség a csábszavakat megne érthesse; de amint fennebb láttuk, alig lett volna rá szükség. A fegyelem szigorú fentartásán kívül Dobó bátor higgadtsággal s ritka lélekjelenléttel is birt, mire szükség is volt; mert a várat, mely kezére bízott, a törökök dühös ostromai mellett benn a vár falai között uj meg uj csapások veszélyeztették. Alig végezte a vártéren a bakó szomoru kötelességét Hegedüs és társai iránt, már néhány nap mulva — október 7-ikén eget-földet rázkód-tató dördülés riasztotta fel a várórséget. A lőpor nagyobb része az egyház tűzmentes szentélyében volt, hol az történt, a mit Tinódy így ír le:

Segrestyébe pornae dereca állván,
Történék egy tapló miatt felgyúlván,
A segrestyét monostornae iob részét... mind felveté...
Rettentősség még más történék,
Nagy soc mäsa por ott fel gyujtatéc,
Ki segröstiében ott benn tartatéc,
Monostur iob része hamar föl vettetéc.

Egy tapló miatt, melyből a szikra a puskakanóc csomagra esett, a lőpor felrobbant, s magát a szentélyt, az egyház erős boltozatát, a közel eső, s csak mostanában kijavított erődítményeket, két örlő malmot és 6 sütő házat légberöpített; Nagy Pált a Báthory György gyalogjainak hadnagyát, 8 fegyveressel, és a malmok s sütőházakban foglalatoskodott embereket a

barmokkal együtt mind a romok alá temette; ezuttal Horváth Gergely hadnagy, ki szintén ott a közelben volt, jobb karját veszté. Dobó gyorsan a vész helyén termett, hol a romok s lángok iszonyú pusztítása tárult szemei elé; ő azonban ritka erélylyel, teljes lélek jelenléttel, megtiltotta, hogy a bástyákon lévő őrség helyét elhagyja, s a tüzoltást a parasztmunkásokra bízta; a várnépét pedig azzal iparkodott személyesen megnyugtani, hogy csak 24 kis hordónyi lőpor veszett el, a többi megmaradt, holott valósággal az ellenkező történt. Biztatá embereit, ne csüggedjenek, közel várhatnak segítséget, de ő nekik nem ebben, hanem az Istenben kell bizni, kinek gondviselő kegyelme az árulást meghiúsította, s a mostani robbanásnál is jelentékenyebb kártól megóvta. Azonban elrendelte hogy a mesteremberek egy része, a két malom romjaiból egyet állítson össze; a másik része pedig 12 kölyüt, melylyel, mivel a vár az ő előgondoskodásából salétrom és kénnel bőven elvult látva, az ágyú mesterek vezetése alatt éjjel nappal a lőpor gyártáshoz lássanak. Intézkedéseit oly siker követte, hogy sem liszt, sem lőporban szükség nem mutatkozott.

Voltak kik a robbanás előidézését sem a véletlennek tulajdonították, a minthogy a törökök egy fél nap óta egész csendben voltak, mintha valamit vártak volna, és a lőportűz feltörő lángjai látására, örömrivalgással ágyúik és sáncaikhoz rohantak, és a várőrséget a veszélyes hely elhagyására felhívták. De miután kiáltásaik siker nélkül hangzottak el, kezdték a falakat minden felől ágyúkkal töretni, azonban nagy meglepetésökre Dobó lövéseiket hevesen viszonzta.

Egyébiránt Dobó mig szigorúságával félelmet, lélekjelenlétével tiszteletet támasztott maga iránt, népszerűsége, vallássossága s emberiességével a tisztikar, legénység és a várnépesség szeretetét is megnyerte. Mig egyik kezével haditörvényt szolgáltatott, a másikkal — mint már fennebb is láttuk — osztotta közvitézeinek a megérdemlett különféle jutalmakat, oly tettekért, melyek eddig hazai általános történetírásunkban fel nem említve nem voltak.

Igy, hogy a fenti sötét árnyalatok, a hűség és vitézség egyik legfényesebb példájával legyenek azonnal ki egyenlítve, nem hozhatunk fel szebbet Vass Miklósnak tetténél. Ő Dobó

által még az ostrom kezdetekor, szeptember 10-én, követségbe küldetett Ferdinándhoz, a fenyegető török levél bemutatása és segély kérés végett, honnan october elején visszatérve Nagy Lukács, Varsányi Ferenc, hadnagyok és még 24 magyar huszárral az egész török táboron keresztül vágtak és utat törtek magoknak a várba. Ezen alkalommal Vass négy törököt is levágott, a miért őt Dobó 5 frt 40 kr. értékben egy öltözetre való bársony posztóval jutalmazá. Emellett Dobó a király segélynyújtási ígéretével s biztatásainak nyilvánításával, földerítőleg hatott a seregére.

Török nevű gyalogvitéznek, — ki a vár zászlaját, mely a külső kapu tornyán lengett, de egy ágyú golyó által a fal egy részével együtt lesodortaték, — kiugorván visszahozta, adatott 1 frt 20 denár értékben purgomál posztó. Dobó szeptember 23-án az ostrom alatt Szarvaskővárába küldötte Varsányi Imre tizedest kivel Tóth Endre kísérelül ment, de ez utóbbi visszajövet, dacára álöltözetének, elfogatott és a törökök által megöletett; ellenben Varsányi ezer veszély közt a töröktáboron visszajött, a miért 6 frt. értékű bársony posztót kapott.

Kikirics Antal a nagyobb rézdob melletti hű szolgálataiért — a mi abból állott: hogy midőn a csábító törökök bekiabáltak a várba, mindig ott termett nagy dobjával, s lármát csapva iparkodott azt érthetlenné tenni, úgy szintén a törökök ágyúzása közben minden lövést egy-egy dob ütással utánozta s találó mondataival gunyolta, mi a védőket bátoritá és mulattatta, — 5 rőf purgomál posztóval jutalmaztatott. Úgyszinte Tóth László, ki az october 13-iki nagy rohamkor, Ali budai basa nagy bársony zászlaját, mely utóbb diadal jelül Bécsbe felküldetett, elragadta, azért 5 rőf purgomal posztót kapott jutalmul.

October 14-én Varsányi Imrének, ki Vass Miklóst Bécsbe szóló levéllel, harmadszor is elkísérte baj nélkül Szarvaskőig, ismét 5 frt 40 denár értékű bársony posztó adatott.

Csak ily hősi tettekben vetélkedő vitézek élén sikerülhetett Dobónak, hogy a 38 napi vészteljes ostromot vitézül ki-tarthassa.

Többször emlittetik, hogy Egervár falán zászlók lobogtak. Ezek színére nézve is nyujtanak felvilágosítást az egi vár számadásai, melyek szerint két zászlónak való kék rác, és ve-

res velencei tafota vétetett 4 frton, mi oda mutat, hogy a falakon lengett zászlók kék és veres színűek voltak, melyek maig is Egervárossa hivatalos színeként szerepelnek.

Dobót szerette a várórség azért is, mert gondoskodása nem engedte, hogy valamiben szükséget lászson. Már fentebb mondtuk, hogy sebész és gyógyszererekről is gondoskodott; az ellenség elől a várba menekült, s itt több nehéz szolgálatokat teljesített szegény jobbágyoknak gabonát osztatott ki, az october 13-iki dühös ostromnál a roham alkalmával Dobó — Tinody szerint — „a földbástyánál minden népét erősen búzdítja“, — ezenkívül, mint számadásában feljegyezve van, a jobbágyoknak és másoknak is, kik az ostrom alatt a vár falain tört részeket éjjeli-nappali fáradságos munkával kijavították s más szükséges dolgokat végeztek, minthogy a török által gyakori háborgatások miatt szomjaztak, adatott bort, a mennyi kellett, úgy hogy e célra 240 akó fogyott el.

Mindamellet a várbeliek helyzete aggasztó volt, noha a törökök ostromát nemcsak jól irányzott számos ágyúval, hanem tüzes szerszámoknak, mint: tüzhányó golyóknak, laptáknak, megtüzesített nyilaknak, s oly hosszú kópjáknak, melyekre apró puskák voltak erősítve, használásával is iparkodtak vissza verni melyeknek készítése és használásában leginkább kitűnt a pécsi kovács fia, mint már fennebb említünk, köznéven Gergely diák, gyalog főhadnagy, ki e részbeni leleményességében kifogyhatatlan volt és a törököket egész rémülettel tölté el.

Ezekhez a szükséges anyagokat: nyilakat, kendert, vásznat, több száz apró begréket, ként, salétromot, vékony köteleket, Dobó előrelátásból jó eleve beszerzett, Gergely diák azokat tüzes nyilakká, furkókká, hájjal, kénnel, s szurokkal vegyített csóváká alakította át, az ácsokkal több nagyobb kezeket, malomorsót faragtatott, s küllőiket bedeszakázván ezek közé begöngyölt löport, löporos dobozokat, ként, szurkot, apró töltött fegyvereket rakatott, rőppentyűket gránátokat készített; gondoskodott arról is, hogy a ledobott gyuanyagok kellő időben szétrobbanjanak, s ropogásaikkal rémület és ijedelmet gerjeszsenek a támadók között.

Hogy a török csapatok biztonságban juthassanak föl a várfalaihoz, — mint hajdan a rómaiak összekapcsolt paizsok

alatt — úgy ők is kemény bőrrrel bevont fedél alatt közelítettek 20—30-an. Gergely diák akadály nélkül engedé őket egész a fal alá, s mikor már elérhető közelben voltak, mesterünk egy intésére a várbeliek mindenféle tüzes eszközökkel a fedeleket keresztül lyukgatták, s forró víz, szurok, fagygyú beöntésével, a tar atyafiakat mind kiugraszták a föld alól, s ekkor aztán puskákkal is közéjük tüzeltek.

Ekkorra Arszlán basa a keleti oldalon volt mély árkot roppant sok szálfá, rözse, szalma, trágya, kukoricaszár, venyige s más könnyen nyerhetett anyagokkal már-már színig tölteté, hogy azon egész csapatok szélteben akadály nélkül áthatolhassanak. — Gergely diák egy éjjel a már felsorolt előkészített gyú- és robbantó készülékekből sokat az árokba hordott anyagok közé eresztetett, s azt meggyújtá. A törökök hosszú fáradozásaiak gyümölcset ekkép tönkre menni látván, tömegesen siettek annak oltására; de az elrejtett gyúanyagok tüzet kapván pusztitva robbantak szét, s az oltók közül sokaknak kiolták éltök világát. E pusztitást méginkább növelék a tüzvilágánál jól célozható várbeliek sűrű találásaik, minélfogva az oltók végkép visszariadtak, s az árokba összehordott anyagok mind elhamvadtak. E tervök a törököknek dugába dőlven, a rommá lőtt Dobó-bástya körül kezdtek mesterkedni. Itt a futó sáncokon néhány ágyút igen közel állítottak fel, s Gergely diák tanácsára a török hadnépét is oly közel engedték a bástyához férni, hogy midőn a várbeliek, mintegy ingerkedve dárdaikat lándsáikat, az apróbb réseken és lyukakon kinyujtogatnák, a törökök bosszus dévajkodással hozzákapdostak, mit emezek szándékosan ki is hagytak kezeikből csavarni. De ez alatt sok más dárdát és vasakat megtüzesítve dugdostak ki, melyekhez a törökök ismét nagy mohón kapdostak, — de megégetvén kezeiket, sziszegve és átkozódva hagyták azt abban, míg bent a tréfa intézői, Gergely diák és társai jót nevettek rajta. Ily mulatságos jeleneteket tudott előidézni az a gonosz Gergely diák! S mind ezekben az a legmulatságosabb, hogy ama vészteljes, válságos pillanatokban valósággal megtörténtek.

XV.

A valódi hősök.

Eljöttek végre a legkomolyabb napok.

Október 12-én 28 zászlóalj török rohanta meg a vár elgyengült, romladozott helyeit, miket Metskey már az előtt a munkások és asszonyokkal lehetőleg kijavítani s megerősíteni iparkodék, úgy hogy sokszor saját kezeivel is dolgozott. Az ókaput legnagyobb erővel ostromolta a török, azonban Metskey és felváltogatott bajtársainak hősi ellentállása e törekvésüket is megghusitá. Az alatt, míg e helyen a hosszás és rettentő küzdelem folyt, más felől az ázsiai hadsereg legjobbjai a földbástyát rohanták meg nagy erő és tüzzel, hol Zákány és Pribek János csekély csapata már-már ingadozott, midőn Dobó és Pethő Gáspár segélyökre jöttek. Erre a viadal iszonyú vérontással megújult, a győzhetlen vezér megjelenése, elszánt harcolása új lelket varázsolt mindenkibe, s ez által az ellent dadalmasan visszanyomniok sikerült.

Ugyanekkor a törökök nyolc zászlóaljlyal az északkeleti bástyát is megtámadták, de a vidám Gergely diák s a Komor Zoltay István csapatának vitézsége itt is nagy veszteséggel verte őket vissza. E hármás roham késő estig tartott, s a töröknek temérdek emberébe került.

Hogy azonban, a folytonos zaklatás, nehéz szolgálat, éjjelnappali fáradság, annyszor kért és ígért segély utáni hiú várakozás miatt, a várórség kimerülve, kétségbe esve elne csüggedjen, Dobó hadnagyaitól a hiányzó tábori lelkészek tisztét átvéve: számban megfogyott, de lélekben megnem törött vitéz hadi népét Istenben való bizalomra, reménységre és gondviselésbe vetett erős hitre, népies szónoklatokkal ez estén lelkesíté és buzdítá, mintha csak előre érezte és tudta volna, hogy mily szükség lesz mindazokra a következő napon.

Nyugodt férfiasággal tartott beszédet szeretve tisztelt bajtársaihoz és hű alantosaihoz; eléadá nekik, hogyha már eddig annyi súlyos csapást felfogtak ércmelleikkel, annyi támadást visszavertek, oly sok ellent lesujtottak vaskarjaikkal, annyi fáradságot és szenvedést eltűrtek erős lelkeikkel, — ne csüggedjenek, hanem mutassák meg, hogy vitéz őseiknek méltó

utódaik; kérte és intette őket, hogy a megkezdett nehéz munkát iparkodjanak dicsően bevégezni, a haza és a keresztény hit javáért; győzelem vagy halál! ez volt mindig, ez legyen most is jelszavok. A harcos nép előtt lelki fönségében álló vezér eme beszéde rendkívüli lelkesedést idézett elé. A sebhelyes vitézek, kik az örökös vész és harci zaj közepett már annyira megszokták és szerették őt, mint gyermek a legjobb atyát, mintha csak végbúcsut vettek volna tőle, könnyező szemekkel borultak le a rendíthetlen férfiú nagysága előtt, s újra megesküdték neki, hogy utolsó csepp vérig, utolsó emberig fognak harcolni, s győzni vagy dicsően akarnak halni mind.

Dobó hadvezéri tehetségét, fáradhatlan tevékenységét, s bátor vitézségét legfényesebben előtűntette az octóber 13-iki „utolsó nagy ostrom.“ Ott volt ő, hol lelkesíteni, buzdítani s tenni kellett. Egyfelől parancsot, más felől fegyverével halált osztott. Mindenütt ott volt hol a veszély legnagyobb, s a segély legszükségesebbnek mutatkozott; nyomában a várbeli apródok, kiket mint segédeit küldte a tartalék hadakhoz, hogy a fenyegetett pontokra segélyt, pihent fegyvereseket vezessenek.

E napon a legfényesebb jutalmak ígéréstével feltűzelt 60000 török egyszerre három oldalról rohanta meg Egervárát, s iszonyuan összeroncsolt falaira száz meg száz létrát helyeztek. Nem gondolták meg, hogy a sebzett oroszlán legdühösebben szokott harcolni. — És im megzendüle a buzdító hadi zene kelet nyelvén a tiszték vezénylő — bátorító szózata. „Allah!“ és „Jézus!“ nevének dörgő segély hívása közt megkezdődött a fegyverropogás, ágyúk dörgése, mindenféle hadizaj, üvöltés, halálhörgés stb. stb. rettentő zürzavara. Az óriási tömeg feldulakodásának a vár körül, leghűbb képét adja a felháborodott tenger hullámzása; csakhogy itt nem a vár hanem az egri hősök vitézsége, a dönthetlen szikla, melyen a bösz hullámok csapkodása törést szenved.

Előre, előre! hangzék a török tiszték ajkairól, s a ropant ostromló sereg bátran nyomul felfelé. De azért a parányi magyar had emberei mozdíthatlan szoborként állanak a falakon s a feltörekvőket egyenként és tömegestől vetik, taszigálják vissza haláltosztó fegyvereikkel.

Ha a vár védői közül egy elesik, helyébe nem állhat más;

hanem aki mellette harcol, pótlásul kettőztetett erővel küzd, s aki könnyebb sebet kap, nem gondol vele, a végtusában nem érzi sajnását, s kölcsön fejében halálos sebeket oszt azért.

Hogy a vár védőinek ereje megoszolják, mint fennebb láttuk, az ostromlók egyszerre három oldalról támadtak. Ali budai basa, a börtönbástyát rohanta meg a hol Petheő és Dobó állottak embereikkel. A két fél közt borzasztó küzdés és viadal keletkezett, s a várbeliek minden mozdítható eszközt felhasználtak a törökök leverésére; a rendes fegyvereken kívül kövek, szálfák, gerendák, szekrények, hordók, s homokkal telt zsákok ledobálásával igyekeztek soraikat gyériteni. Dobó hadvezéri tehetségét, fáradhatlan tevékenységét, s bátor vitézségét legfényesebben itt tüntette ki. Ott volt ő, hol lelkesíteni, buzdítani s tenni kellett; egyfelől parancsot, másfelől fegyverével halált osztott.

Dobó a heves küzdelemben levette aranyos sisakját, s hű fegyvernökének, Tarjányi Kristóf apródnak adta át, ki nem sokára halva rogyott össze, mivel a támadók leginkább a vezéri sisakot tüzték ki célul, s a nagy küzdelemben nem is nézték hogy az illetékes helyén van-e vagy sem, csak a hol azt látták, oda tüzeltek legsűrűbben. Nemsokára a Dobó mellett volt Nagy István zászlótartó is elesett, a zászlót felkapta más. Dobó maga is jobb kezén s lábán, és tisztársai mindegyike szintén megsebesült. Veli béget mellén súlyos sebbel hurcolták el a harctérről; Ali nagy bársony zászlója zsákmányul esett; a harc fokozatosan elkeseredetté fajult, egyik fél sem akart engedni. A védők egymással vetekedtek a vitézségben. Dobó, dacára nem könnyű sebeinek, oroszlánként küzdött, tudván hogy a vezér lankadása, vagy épen visszavonulása, mily csüggesztőleg hat a harcosokra; a legnagyobb fájdalmak és vérzés dacára sem hagyá el a küzdőtér, sőt annál hatályosabban lelkesíté vitézeit; mint az előtt, ugy most is, vedrekben és kupákban hordatá fel számukra a hevítő egribort, — tartalékcsoportjaival a hanyatló erőket minden oldalól gyámolítá, s velők együtt folyvást részt vett a küzdelemben, mi eldöntő befolyással volt a dolog kimenetelére.

Dobó már itt egészen tülemelkedett önmagán, egy teste

salakjától megtisztult felsőbb szellem gyanánt működött vezéri tisztében.

És Ali basa, mind a mellett hogy több izben megújítja a rohamot, nem állhatta ki a felülről jövő villámcsapásokat, s nagyon megfogyott és vérrel borított népével kénytelen volt visszavonulni. Kudarca jeleül nagy bársony zászlóját is kénytelen volt Dobó kezei közt hagyni. Ulemasz basa az ó-kaput és környékét támadta meg, hol Baranyai György, Farkas János, Gaálházy György, Horváth Mihály, Nágoly Orbán és Szobolkay Mihály hadnagyok csapatai harcoltak Mecsey vezérlete alatt, ki szintén megsebesült, de azért végig megállta helyét, s hőseivel nemcsak hogy megvédte a reá bízott kaput és annak bástyáit, hanem a gyakori dühös rohamokat hosszas véres küzdelmek után végre is vitézül visszaverte. A harmadik hadoszlopot Arszlán basa vezénylé az északkeleti bástya ellen, hol a kedélyes Gergely diák, s Zoltay és Fügedi csapatai állottak. Az e helyen vitézül harcolt s elesett Bolykinak emlékezetes bástyája fölött lebegő szelleme lelkesítvén őket. Ma leszen — szolt Gergely diák bajnokaihoz — ma leszen eddigi nyomoruságainknak vége; ne féljünk semmit, bátran viaskodjunk, ha ma visszaverjük őket: többé nem lesz kedvök az ostromot megújítani, hanem gyalázzattal fognak innen eltakarodni. Rajta magyar! Jézus segíts!

Az utolsó felkiáltást az egész nekibátorodott csapat lelkesülten visszhangoztatván, a falakra törekvő törököket nagy tüzzel megrohanták, s tömötten feltolakodó soraikban nagy vérontást vittek végbe. Azonban az ostromlók meg-megújuló tömegeinek sikerült a bástyát elfoglalni, s zászlóikat győzelmi riadozások közt reá feltűzni.

Bornemisza sebet kapott jobb kezén, melylyel a töröknek annyit ártott már, Zoltay a vállán sebesült meg, Fügedinek 6 fogát ütötték ki a küzdelemben; de azért mindenik folytatá a harcolást. Gergely diák látva a nagy veszélyt, nehogy meghazudtolja biztató szavait, két tarackot megtöltetett hamar puskagolyók és szegekkel, s az alig 20 lépés távoból oda lövetett, hol az ellen legsűrűbben állott. E mesterlövésre a török vezénylő basák, többekkel együtt elestek; mire a már benn volt ostromlók megrémülve hátrálni kezdettek. A meg-

szeppent védők új bátorságot kaptak, s a futókat üzöbe véve roppant mézárulást vitték köztök végbe, mire a törökök menekültek a várból, a mikor pedig a védők ágyú és puska-lövésekkel üldözték őket tovább.

XVI.

Az egri nők.

E napon történt a második eset, hogy Egervár falain magyar amazonok küzdöttek az ellennel. Az egri hősök nejei és leányai ez alkalommal valamennyien részt vettek a vár védelmében s csak oly erőkifejtéssel, csak oly súlyos fegyverek, és elszánt hősiességgel harcoltak, mint a férfiak, s velök együtt kivívták az örökhírű és dicsőségű „egri nevet.“

Az egervári magyar amazonok vitézségének egyes ragyogó példáit helyén lesz itt bemutatni.

Csákányné, szül. Rózsa Erzsébet asszony, kinek férje a vár védelmében oldala mellett elesett, a hullát nem akará addig eltemetni, míg boszút nem állott a törökön. Kezébe ragadta tehát elhunyt férje fegyverét, ennek helyére állott, vivott, megsebesült, de addig nem szünt meg harcolni, míg a falra törő ellen közül hármat meg nem ölt. — Ekkor, miután mintegy kiengesztelő áldozatot hozott férje szellemének, bár könyvek közt, de nyugodtan takarítá el annak holt tetemeit. Egy más nő, bizonyos Kelemenné, Etel asszony, egy nagy követ cipelt fején oly célból, hogy azt az ellenségre dobja le. Ámde véletlenül egy török ágyú-golyó elszakasztá fejét. Meglátá ezt leánya Katalin, fájdalom és boszúérzettől telten felkapja a véres követ s oly erővel dobá le a törökök közé, hogy kettőt közülök agyon-sujtott, kettőt megsebesített vele. Ismét egy más, ki forró vizet hordott s azzal öntözte nyakon a tarfejüeket, egyszer a forró víz gőzétől nem láthatott jól s nagyobbat lépve a kelle-ténél, lelépett az ozmánok közé. Minthogy nem szilárd alapra, hanem a sűrűn összecsoportosulva volt ostromlókra esett, nem is történt valami nagy baja; sőt lélekjelenlétét s az edényt megtartva, a mint újra földet érzett lábai alatt, az edényben még maradt forró vízzel ugy locsantotta a legközelebbi csauszt szemközt, hogy menten olyan tisztává vált az egész arca, akár-csak a feje teteje. Elakarták fogni, de a legelső vakmerő kö

zeledőnek a vizes edényt fejéhez csapva, gyorsan egy földön heverő fegyvert ragadott fel s azzal oly hathatósan védekezett, hogy közelíteni sem lehetett hozzá, minél fogva lelőtték. E nő Kántorné Borbála asszony volt.

Az egervári nők ezen példátlan vitézsége sokat tett a férfiak bátorítására; mert melyik férfi mert volna csüggedni vagy hátrálni ott, hol a gyöngédebb nem az első sorban küzdött, s erején fölüli csodadolgokat vitt véghez. E mellett még más is volt, a mi Egervár védőinek köznépét leginkább buzdította s ez, derék tisztjeinek jó példája, kik csakugy viselték magukat, mintha közharcosok lettek volna.

És mindenek fölött a dicső vezér, biztos nyugalommal intézkedő langesze, éles áttekintése, gyors találékonysága, fegyelmi szigora, tántorithatlan határozott jelleme, rettenthetlen bátorsága, példás vitézsége és örökös munkássága voltak azon hatalmas kapesok, mik a várórség közszellemét, jó hangulatát, hona és hite iránti folytonos lelkesedését, áldozatkészségét, annyi zaklatás, inség és halálos küzdelem közti kitartási türelmét szilárdították. Dobó volt az egri vár leghatalmasabb támaszlopa s a várórség központja, feje, szeme, szive, lelke.

A három pontoni támadás, gyakran ismételt rohamok visszaverése, a falakra felmászott török csapatok tömeges visszadobása, lezuhanásai, egy-egy felhőszakadást képeztek, melyekből viz helyett vértenger áradozott szét Eger körül. Ősz volt ekkor, a jó piros egribor szüretének ideje. Vala is ekkor Eger körül olyan vérszüret, minőhöz hasonlót még keveset látott a világ. Az egri védők, a tűz és erőben velök egyenlő egriboron kívül, akár török vért is ihattak volna, nagy mértékben.

Ezen ostrom két napja alatt a várbeliek összesen majd 200 mázsa lőport használtak el; s 8000-nél több törököt jutattak a próféta hétszin szakálla elé. A magyarok közül majd 300 veszett el, s alig akadt vitéz, a kin legalább csak egy seb is ne lett volna, minél szebb emlék és érdemjel nem juthatott volna számukra.

Október 13-án este felé a basák, még egy kísérletet akartak tenni a várnak rohammal bevételére. Azonban a fáradt és meggyalázott jancsárok elhányták fegyvereiket, s kijelen-

tették, miszerint ők többé itt harcolni nem fognak, mert most még istenök, Allah, is a magyarral tart ellenök.

XVII.

Hogyan segítették a németek Egervár hőseit.

Dobó tevékenysége nemcsak a rohamok vitéz visszaverésében összpontosult, hanem látva az ő maroknyi erejét a török tulnyomó hatalma ellenében, már csak a várórség bizalma fokozása végett is az ostrom folyama alatt nem szünt meg folyvást külségség után látni. Láttuk mikor és miként inditá útba Vass Miklóst és Varsányit, azonban mindig sikertelenül, mert bár Miksa herceg Rimaszombatnál, Móric szász fejedelem és Bebek Ferenc főkapitány Győrnél, meglehetősen számú csapatokkal táboroztak, azonban a szorongatott Egervár megmentésére egyik sem mozdult. A várnak szorongatott helyzetét a bécsi udvar Dobónak utóbbi leveléből megértvén, tett a mit akkori tehetetlenségében tehetett; parancsolt, de senki nem engedelmeskedett. Ferdinánd október 13-án irt Balassa Menyhértnek, hogy a főurakat és a vármegyéket segítségre azonnal szólítsa fel, s a küldendő csapatokat sajátjával egyesítve Egervár fölmentésére siessen. Sőt másnap október 14-én maga személyesen is irt a király a megyéknek, hogy királyi parancsának, s az országgyűlés rendeletének engedve, önmegmaradásuk érdekében kövessék az ő példáját, ki fegyveres népét már elküldte, s csapataikat Balassa hadával egyesítve Egervár felszabadítására siessenek.

A Győrnél táborozó idegen csapatok eljárását élesen jellemzi ezek fővezérének Móric szász fejedelemnek, a rövid időre Gömörbe rándult Bebek Ferenchez október 15-én irt levele, melyben elmondja, hogy intézkedéseit minél biztosabban tehesse, szükséges miszerint Bebek őt, az Egervár alatti törökök céljáról, számáról, eddigi működéséről, s hogy meddig akarnak ott maradni, s onnét merre szándékoznak menni, biztosan értesitse. Bebek Ferenc aggódva Egervár állapota felett, ennek megmentése iránt javaslatot terjesztett fel az országtanácsához, mely nem tudva még az itteni eseményeket, október 18-án irt Nádasdynak, hogy a könnyű lovasságot küldje sietve Kassára, hol az a földnépével egyesülve, a törökök ellen Egervára alá induljon,

hogy ez által a gyakori visszaveretésben elgyengült, elkedvetlenedett, és élelemben is fogyatkozást szenvedő török táborát elriassza. Erre azért is szükség van, mivel a török, mielőtt még a kir. csapatok a Nádasdiéval elindultak volna, ezek számáról, céljáról, s hadakozási idejök tartamáról értesülvén, Egervár ostromát annyival biztosabban és fokozott erővel folytattandja.

Azonban mindezen üres tervezés s intézkedés már késő és szükségtelen volt. Achmet hadvezéri tehetségét, s legyőzhetlennek hitt seregét végkép kimerülve látván, szégyentelyes dühében elhatározta az elvonulást azon vár alul, melynek falait tökéletes rommá löveté hatalmas ágyuival, ugyannyira, hogy egy könnyű lovas, a romokon át a várba beugrathatott volna s melyben a tető nélküli épületeknek golyók által átlyukgatott falait s az ott járó-kelő embereket a táborból is látni lehetett, de mely már előtte mégis bevehetetlené vált, mert azt Dobó védelmezte. Ezen testi, de inkább lelki levertség, végképeni kimerültség, a nagy és győzhetetlen sereg disze-java elvesztése volt tehát a fő ok arra nézve, hogy a török hadvezérek oly sok sikertelen kísérlet és kudarc után Egervár ostromával felhagyni kénytelenítették; — nem pedig mint némelyek állítják, a magyar és német segélycsapatok közeledése hirétől, s az idő viszontagságaitól való félelem.

Achmet basa könnyezett, szakállát tépte boszujában, és szemrehányást tett Ali basának, ki az egri várról és védőiről még az ostrom előtt oly megvetőleg beszélt. Mondá, hogy fogalma sem volt oly hősi bátorságról s védelmi ügyességről, mint minőt az egri sereg kifejtett. Hogy szégyenteljes utrakészülődéseiket a várbeliek ne is sejthessék és ne háborgathassák, — a törökök még 6 napig apró csatározásokat folytattak és ágyuzták a várat, hogy ne hallják a várbeliek bosszantó dadalaját, és leplezve legyen csapataik apránkénti elvonulása. Október 18-án 39 napi ostrom után, a közeli Felnémet községet felgyujtva, másnap hajnalban 3 órakor a vár alul Achmet Belgrádra, Ali Budára elindultak. Ezt Móric a győri tábor fővezére megtudva, a helyett hogy pihent hadaival Ali fáradt és megritkított seregét megtámadta volna, csapatait szétbocsátotta.

XVIII.

A kudarcral elvonuló törökök.

A távozó török sereget látva, a várórség ezt egyelőre cselnek vélvén fegyverben maradt. A valóságról meggyőződendő Dobó a várbeli huszárságot kémszemlére parancsolá, kik, hogy a töröknek az utolsó kenetet is megadják, pihent paripáikon Fekete István hadnagy parancsnoksága alatt az utóhadat egész Maklárig üldözve közülök befejezőül is sokat levágtak, s némi kárpótlásul gazdag zsákmánnyal tértek vissza, jelentvén, miszerint a török mind eltakarodott.

Erre Dobó a zsákmányul ejtett török zászlókat a romokon kitűzeté. A várbeliek Jézust kiáltva, trombita és dobhangjai között a nagy ágyukat, tarackokat és szakállasokat s valamennyi puskáikat örömük jeléül kilőtték, s míg ezeket a közel hegyormok százszorosan viszhangoztaták, — Dobó tisztikara és az összes várórség térdre borulva könnyező szemekkel hála éneket és imát rebegtek a Mindenhatóhoz, szerencsés megszabadulásokért. Az épen fölkelő nap arany sugárai mintegy dicsőítő fényben tüntették fel a hős védőket, s a sok harc zivatarában megfeketült, de a büszke önérettől még is élénken ragyogó arcaikat. Ugy álltak ott köröskörül, mintha csak egy nagy tölgkoszorút képeznének a vár, mint dicső tetteik orma fölött. A 40 napi folytonos baj, gond, aggodalom, nyugtalanság, álmatlanul töltött éjjelek, az élethalál közti bizonytalanság, a vérengző harci küzdelem rettentő vihara után, végre valahára ő felettök is kiderült az ég, mely nem hagyta el őket az inség és szenvedés legnehezebb napjaiban.

Azután a sebeiből üdülni kezdett Dobó ünnepélyes szemlét tartott a harcok tüzében majdnem felényire olvadt védsegreg fölött. Ez alkalommal rövid egyszerű beszédet intézett hozzájuk, megható szavakkal nyilvánítván hálás köszönetét páratlan hűség, vitézség és állhatatosságukért, a haza nevében. Aztán az adott eskü szerint, a felmaradt és szerzett vagyont egyenlően osztá ki hősei közt, kik egyébiránt nem zsoldért, nem anyagi jutalmakért, hanem magasztosabb érdekért teljesíték köteleességüket. A szemle után Dobó hadnagyaiból Iványi György, Vajda János, Somogyi András és Kószeghy Albert sze-

mélyében követséget küldött a zsákmányul ejtett zászlókkal Ferdinándhoz Bécsbe, Egervár s ez által az ország nagy része megtartásának örömhírével.

E küldötteket nemcsak a király, a püspök és más főurak hanem Móric szász fejedelem, a mozdulatlan győri tábor tehetetlen fővezére is nagy örömmel s gazdag ajándékokkal fogadta.

Végül következett a nagy áldomás, mely egy álló hétig tartott, s lakmározás, tánc, zene, harcjátékok s különféle vidám multságok közt foly le. E tekintetben a tréfás Gergely diák kimeríthetlen tápanyagokkal szolgált, s még a komoly vezér ajkait is mosolyra bírta deríteni. A kupák üritgetése közben mintegy könnyült szívvvel, kiki elbeszélte az ostrom alatt kiállott viszontagságait, jó és rossz eseteit, csodás kalandjait, hősi remekléseit. A vig zajt olykor-olykor csak az elesett bajtársak emlékezete, méltó dicsőítése szakította félbe; s ilyenkor a mulatozók minthogy „sirva vigad a magyar“, könyeik hullatásával is tudtak áldozni.

Az egri hős nők, — itt már ismét nők valának, — a gazdasszonykodás gondjait oszták, s gyöngéd szerelmök és családi érzelmeikkel boldogították a vitézeket; minélfogva az együtt harcolt ifjak és hajadonok közt néhány házassági frigy is kötött.

XIX.

Dobó leköszönésének okai.

A török tábor elvonulása után Dobóra új és nehéz munka várt; az annyira megrongált vár falai s épületeinek még a tél beállta előtt legalább lakható állapotba hozása, s a várnak a téli időre élelemmel ellátása. Ez annyival több nehézséggel járt, mert a török hadjárat félelme miatt, nemcsak Eger, de Szolnok vidékéről is a lakosság elmenekülvén, úgy kézi mint igás erőben nagy hiány mutatkozott; így a szükségeseket távolabb vidékről kelle beszerezni, és még mind ezekhez az is járult, hogy az ostrom a vár összes pénzkészletét teljesen felémésztette.

Minélfogva Dobó a felvidéki megyék nemeseit november 20-ára Göncre gyűlésre hívta össze, hova megbizottjával a káptalan hadnagyát, Fígedy Jánost, küldte el, hogy a vár helyre-

hozására a rendektől sürgetőleg segítséget kérjen. Ugy látszik itt a nyári, szikszói jelenet, ismétlődött, mivel november 28-ára ismét Göncre új gyűlés hirdettetett, hová Körmeny Máté küldetett el munkásokat kérni; azonban az újlag eredménytelenül ütött ki.

A mi e nehéz viszonyok közt is halasztást nem tűrt, az Eger vizén lévő püspöki malomnak, melyet a törökök az ostrom alatt elpusztítottak s fölégettek, helyrehozása volt. Ennek fölépítése tehát november 21-én szintén megkezdetett, s december végéig használható állapotba hozatott.

Dobónak igen nehezen esett, hogy az annyira szorongatott vár védelmére a hosszú ostrom alatt a király által összegyűjtött hadakból senki sem mozdult; de még inkább fájt lelkének, hogy midőn önfeláldozó vitézségével a várat és a felvidéket a török hatalma alá jutástól megmentette: annak helyrehozásához szükséges segítséget a gönci részleges gyűlés megtagadta. Ez elhagyott állapot lelke mélyében keserítvén, Metskeyvel értekezett, s november 25-én a királyhoz azon együttes kérésüket terjesztették fel, hogy őket a várnagyi hivataltól mentse fel; ugyanekkor a tizedek ügyében, és hogy a várórség havidíjáról intézkedés tétessék, jelentést tettek. A felmentési kérést a király kezdetben nem volt hajlandó elfogadni, s megbízásából Sfarozzia Pallavicini, a martinuzzi gyilkosa, ki közelebb török fogságból királyi segély mellett 16000 aranyon kiváltatott s győri kapitány volt, december 29-én hívatta Dobót magához Diósgyőrbe, de siker nélkül, mert, Dobó lemondási szándékában változatlan maradt, még akkor is, midőn Egervárába építészek küldettek. Ennek folytán Sfarozzia és Zay Ferenc mint kir. biztosok az 1553-ik év elején Egervárban megjelenvén, a várórség elmaradt díjait kifizették, az építészeket a vár épületei sürgős helyrehozási munkájába januarius 16-án beállították, a már előbb a várban s azon kívül összeszedett 12162 drb a törökök által belőtt golyók beváltása iránt intézkedtek, s végre Dobó s Metskey lemondását elfogadták. Ekkor Dobó Egervár kulcsait, melyeket 4¹/₂ évig a legveszélyesebb viszonyok között önfeláldozó hűséggel királyának s hazájának megőrzött, januarius 21-én a kir. biztosoknak ünnepélyesen átadta. Metskey azonhan a kir. biztosok kértére elvállalta, hogy

mig más várnagyokról lehetend gondoskodni, még két hónapig várnagyi hivatalát folytatni fogja. Dobónak 16 lovas utáni fizetése egész március 11-ig kiszolgáltatót, s még itt kapta meg a vitéz tetteket nemeslelkűen méltányolni tudó Oláh Miklós püspök március 3-án kelt levelét, melyben Egervárának a török ellen 40 napi hősiességéért Zemplén és Bars kerületekben a püspöki bortizedszedés jogát négy évre Dobó Istvánnak jutalmul, kir. jóváhagyás mellett, átadja.

Dobónak 1552 januárius 1, 1553 március 11-ig terjedő számadásai szerint ez időre a várőrségre összes kiadása volt 20079 frt 40 denár. Erre szolgált az ez évi közös maradvány $\frac{1}{3}$ -da 3804 frt 52 denár, a kamarától és Kőröcéről kapott 9297 frt 68 denár, összes bevétel 13102 frt és 20 denár. Elfogyott az ostrom alatt pénzkészlete, a várépítési 5782 frt 55 denár, s a püspöki osztalékból $\frac{1}{3}$ -ad részt, 1194 frt 64 denárt szintén a várőrség fizetésére használt fel.

Nagy mérvben emelte a kiadásokat a főurak és a megyék által a várba küldött segédcapatok díjazása, melyek vagy épen nem, vagy nem az egész ostrom idejére láttatván el havidíjjal, ezek részére fizetésül 3197 frt 40 denár fordított. A fennebbi összegből fizettetett azon tíz lovagtisztartó 46 lovasa is, kiket Dobó, mint fennebb láttuk, még a nyár közepén segítségül a várba berendelt, s kiket az ostrom alatt a fontosabb védelmi pontokra rendelvén, közülök Bay Ferenc, Budaházy István és Szirmai Pál vitézi tettekkel kítüntek. Ezek közül azok, kik a községből járó jövedelem használatában voltak, havonként minden lovas után 2 frtot, a kik pedig a törökpusztítások miatt e jövedelemtől elestek, a többi lovasokkal egyenlően 3 frtot kaptak, s így ezek részére kifizettetett 390 frt 84 denár. Több is járt volna nekik, mivel közülök ötöt 24 lovassal téli szolgálatra a várban marasztottak; azonban pénz nem lévén, járandóságuk csak később fizettetett ki.

Ezeket követte, hogy Ferdinánd a magukat kítüntetett egri vitéz hadnagyokat birtokadományozásokkal jutalmazta; az 1553 április 22-én Sopronban tartott országgyűlés pedig az Egervár hősi védelmében elnyomorodott közvitézkekről, minden jobbágy után 10 denár segély kivetésével, gondoskodott.

Egervár megvédése után Dobó István volt az ország leg-

népszerűbb, legünnepeltebb s legkedveltebb embere, kit királya is önfeláldozó hűségeért kitüntetésekkel halmozott el; mert a nemesi rendből országbárá irangra emelte, a veres pecsét használhatási jogával felruházta, sőt az időközben betegsége miatt hivataláról lemondott Báthory Endre helyébe 1553 május 26-án erdélyi vajdává, az udvarnál gyűlölt Kendy Ferencsel együtt, széles hatáskörrel kinevezte.

Dobónak lakhelyül Erdélyben Déva, családjának Szamosújvár volt kijelölve, melléje alvajdákul öcscse Dobó Domonkos és Ödömfy László rendeltettek.

Dobó a július 13-ikra Tordára hirdetett országgyűlésen másfélezer főnyi dandára fényes kíséretében megjelenvén, Báthory által ünnepélyesen föleskettetett.

Mielőtt megválnánk Egervárában töltött élete eseményeitől Dobónak, ki e vár hősi védelme által kiváló személyiségnek országos, s a magyar vitézségnek európai fényes hírnevet vivott ki: röviden megemlítendő egy életébe szövődött ügy, mely nagyrészből az ő Egervárában lakása alatt folyt le, s mely neki fényes tettekkel koszorúzott életében oly sok zaklatást és keserű kellemetlenségeket szerzett.

Ez az ellene lefolyt hatalmaskodási per volt, melyben Tegenyei Tamás különféle alaptalan vádakkal lépett fel a Dobócsalád ellen, melyek valóságára Tegenyei az esküt is letette. Ennek folytán a haza szolgálatában távol volt alperesek, Dobó Ferenc, István és Domonkos 1551 március 5-én hozott ítélettel a Tegenyei ellen, általok elkövetett (?) nagyobb hatalmaskodás miatt — a még akkor érvényben volt Mátyás VI-ik végz. 15-ik és II. Ulászló III-ik végz. 8-ik t. c. értelmében — fejeik és minden ingó és ingatlan vagyonaiknak elvesztésében, — e vagyon $\frac{2}{3}$ -ada törvény szerint a bíróságot, $\frac{1}{3}$ -ada a nyertes felperest illetvén, — továbbá ugyancsak a felperes részére 600 frt kártérítésben elmarasztaltattak, melynek végrehajtása iránt lépések is tétettek.

Dobó István azonban, annak megakadályozása végett az 1552 februárius 22-iki pozsonyi országgyűlésen egy évi halasztási parancsot eszközölt ki.

A fenti ügyet nagyban iparkodott Perényi Gábor is szítani, ki üldöző fondorlataival nem szünt meg Dobót egész éle-

tén át nyomról nyomra követni. Tegenyeit biztatta, hogy sűrűsse a végrehajtást, majd elment Erdélybe Izabella királynéhez, itt Dobó tiszttársával, egyuttal ellenségével, Kendy Ferencsel, Dobó megbuktatására szövetkezett. Oda vitték a dolgot, hogy Dobó István és Domonkos egész családjokkal 1556 december 3-án elfogattak, s Dobó István bilincsre verve a szamosújvári börtönbe vitetett; Domonkost pedig Perényi fogolyként Konstantinápolyba küldte.

Dobó Istvánnak azonban sikerült 1557-ik november 6-án börtönéből kimenekülve Szerednye várába eljutni, hol őt hűségért Miksa király 1558 januárban a lévai és véglesi nagy uradalmakkal s Gönc és Telkibánya városokkal, valamint a bars megyei főispánsággal jutalmazta; sőt Dobónak 30,000 forint hadseregtartási díjainak biztosítása végett a szempei harmincadot lekötötte, s ennek kifizetését, hogy Domonkos testvérét a török fogságból kiválthassa, 1559 szeptember 2-án elrendelte.

Ezenkívül a király ugy maga, mint a Kassára utazó biztosai által Tegenyeit a Dobókkal való kiegyezésre felhivta; a mi azonban nem sikerülvén, 1559 november 20-án kegyelmi levelében Dobó Istvánt és Domonkost — Ferenc időközben elhalván — nemcsak a fejjesztés alól fölmentette, hanem vagyónukból s a bíróságot illető $\frac{2}{3}$ -ad részt is elengedte, ezenfölül újabb egy évi halasztást adott.

Mind eme kitüntetések azonban nem riaszták vissza Perényit, hogy Dobó ellen célul tűzött fondorlatait ne folytassa; felhasználta minden módot és alkalmat Dobónak árthatására, minek folytán Dobó folytonos zaklatásoknak volt kitéve. Végre 1567 június 7-én Dobó dühös ellenének örökös üldözéseitől megszabadult, midőn Perényi mag nélkül Pozsonyban hirtelen meghalt.

Ekkor Dobó a Perényi ellen folytatott pert a kincstár ellen tette folyamatba s azt meg is nyerte.

XX.

Az egri hős vezérek gyászos végpercei.

Dobó Istvánnak irigy ellenei Bécsben oda fejlesztették az ügyet, hogy a Dobók és Tegenyeiné közti egyezés megsemmisítvén, a Dobók ellen az első ítélet végrehajtása elrendeltetett.

Ennek következtében Dobót Pozsonyban le is tartóztatták, de innét ismét sikerült kimenekülnie.

Ezt látván a minden áron ártani akaró ellenségei, újra bajba keverték, még pedig a Bacskay György által tervezett felségsértési mozgalom gyanújába hozva, mit az erre vonatkozó — Dobó utánzott aláírásával ellátott — leveleknek a király előtti bemutatásával törekedtek igazolni. A király őt az 1569-iki országgyűlés alatt október 12-én elfogatta, s a rendek egyhangu kérése, s 200000 tallér biztosítékul ajánlása sikertelen maradván, Dobó szabadságát nem előbb, mint Rudolf megkoronázásakor, 1572 április 17-én nyerte vissza. Azonban a harmadfélévi fogság, a már régóta köszvényben szenvedő 70 éves aggastyánt annyira megtörte, hogy ősi várába Szerednyére haza menvén, itt május végén meghalt. Hogy ez időben halt meg, onnét is lehet következtetni, mivel a király már június 2-iki rendelettel Ruber János főkapitányának megparancsolta, hogy Dobó özvegyét és árváit személyökben és vagyonukban minden támadások ellen megoltalmazza.

Ily üldözés, hálátlanság és irigység kísérte a haza legnagyobb fiát sirjába!

Hogy mi végök lett Dobó egri vezéreinek, kétségkívül érdeklendi az olvasót.

Metskey 1553 januárius havában Bécsbe hivattatott, hová rögtön el is indult. Várkonyba érkezhén, cselédei, mivel társzekerük elé gyorsan lovakat nem kaptak, a várkonyiakkal összeszóllalkoztak, miből verekedés lett; Metskey ezt hallva oda sietett, s csillapítás végett közibök lépett; ekkor egy várkonyi ember, ki őt hihetőleg nem ismerte, hátulról fejszéjével a fejébe vágott, minek folytán meghalt.

Bornemisza, a kedélyes Gergely diák, végsorsa szintén szomorú volt. A Dobó és Metskey távozta után az egri várkapitánysággal ruháztatott fel. Történt hogy Hatvanból a törökök Eger vidéke pusztítására kiűtöttek; Bornemisza a várból reájok rontott, s Keresztesnél nyílt téren ütközetre került a dolog, azonban a tulnyomó erő győzelmet vőn rajta, csapatát részint levágták, részint elfogták, mely alkalommal egy buzogány ütés következtében, lováról elalétan lebukva foglyul esett, s mint ilyen Konstantinápolyba vitetett, hol a hét toronyba záratott.

Ekkor Achmet Egervár ostromlója lévén a nagyvezér, azon roppant károkért, miket az ostrom alkalmával Bornemisza hősi és eszes tettei miatt szenvedett, ezt bitófára huzatá.

Ti dicső egri vezérek! — inkább vesztetek volna el az általatok annyiszor oly hősíleg visszavert ostromok szörnyű tüzében! — — — — —

XXI.

Verancsios Antal egri püspök.

Bornemisza után, az egri hősök egyike, Zoltay István lett a várkapitány, ki Zay kir. biztos közreműködésével folytatta az előde által megkezdett javításokat a vár falain és bástyáin. Az alapokat kivéve majd mindent ujonan kellett építeni. Mivel azonban sem költség, sem munkaerő a szükségeseknek megfelelőleg nem volt, a javítási építkezések aránylag lassan haladhattak.

Ezenközben a vidéken pusztító törökök s a püspöki javak erőszakos elfoglalói ellen valóságos kis hadjáratot kelle Zoltaynak viselni, a mit hiven teljesített is. Hogy ki által, az még ma is titok, de megtörtént, hogy az egri várórséget özszeesküvéssel vádolták a király előtt, ki is szigoru vizsgálatot rendelt, minek folytán e tekintetbeni ártatlanságok, valamint az is kiderült, hogy eleinte Luther, később Calvin vallására tértek át.

Ez idő tájban Gémesi Ferenc az egrivárból 150 lovassal a rosályi várba vette magát, hogy innen a Szatmár alatt táborozó törököt nyugtalanítsa és gyöngítse. — Egy izben Hamza bég 2000 főnyi seregével akará őt kiperzselni, de a vitéz egriek által visszaverettet.

Az egri várból Balassa gyámolítására küldött lovasság nem volt oly szerencsés, mivel Sasvári, keresztényből lett török hadvezér, által nagyobbrészt megsemmisítettett. 1556 januárus 10-én kelt leiratában Ferdinánd elrendelé, hogy a Tárkányi völgyben volt, de a törökök által 1552-ben elpusztított, Carthausi néma barátok segedelemvölgyi jövedelme Egervára javítására fordítassék; ugyszinte a török követségből vissza jött s egri püspökké kinevezett Verancsicsnak is meghagyá, hogy a püspöki jövedelem $\frac{1}{3}$ -da a törökök által lerombolt vár,

az abban épületek, nevezetesen a székesegyház javítására is fordítassék, s ha az kevésnek bizonyulna, a királyi kincstár pótolandja azt; elrendelé egyuttal, hogy a vár legalább félévre, élelmi és hadiszerrel bőven elláttassék. A kilenced és tizedek beszédésénél pedig minden használható tárgyat fogadjon el a püspök. De mivel az ez évi jövedelmek igen gyéren valának behajthatók, Verancsics Bécsből IV-ik Pál pápának igen siralmas levelet irt, melyben eléadván a fentieket, kérte az Anatóának, vagy is az első évi jövedelmének szokásos beküldése elengedését.

Ugyan azon évben Verancsics Jakusits Ferencet tette egri kapitányává, ki csak egy évig viselheté szép hivatalát, mivel nem akarván a fennálló törvényekhez alkalmazkodni. Ugyanis a portyázó törökökre gyakran kicsapván, egyszer roppant zsákmánynyal tért vissza, miből Verancsics követelé az őt illető $\frac{1}{3}$ -at, s Jakusits a helyett hogy azt megküldte volna, azt izené a püspöknek, hogy: „kaparj kurta, neked is lesz,“ minek következménye elbocsátása lett. Helyébe 1559-ben Zeleméri László tétetett várkapitánynya, ki képtelen volt magasztos állása felfogására, s csak az élveknék hódolva a várral és katonáival mitsem törődött; az építkezés ment a mint az építők épen jónak látták; a várórség azon ürügy alatt, hogy a városban őrszolgálatot teljesít, ment a merre és hová akart, s mindezeket nem volt a ki ellenőrizze.

Verancsics a király által két izben is Augsburgba hivattott, majd a római, majd a londoni követség küldése tárgyában; de mind a két helyről szerencsésen elmaradt, a mennyiben az későbbre elhalasztatván. Azonközben mig ő odajárt, Ali basa törökeivel sokat rontott és pusztított Egervára vidékén. Mivel a gyámoltalan Zeleméri nem igen törődve tovább mulatott; a legénységben azonban nagymértékben megvolt a törökre kicsapási hajlam, minélfogva csak ugy a magok szakállára kalandoztak a vidéken, a töröktől elszedett zsákmányokat hűségesen magok közt osztván fel.

E kalandos életnek hire Ferdinándhoz is feljutott, ki 1559 október 8-án levélileg kérdést intézett Verancsicsához, mely szerint azt hallotta, hogy a lovasság egyáltalján nem is hál a várban, hanem a vidéken kalandoz, s a gyalogságból is

az alig 40 főre menő öregebb katonák, kik a fegyelmetlenség miatt el akarják a szolgálatot hagyni, vannak állandóan a várban; inté azért Verancsicsot, hogy a várat jó állapotban tartsa. — Mire ő október 15-én — restellvén hogy az általa kinevezett ember ily hanyag, — a következő módon felelt: Igaz, mint az itt vizsgálódó biztosok is bizonyíták, hogy nincs a várnak elegendő gyalogsága, mert a törvény szerinti 300 gyalogosnak most már a várost is kell őrizni, mivel az csak csekély árokkal van körülvéve, — Dobó és Bornemisza idejében, a fenti gyalogság csupán a vár őrizetére volt hivatva, — minélfogva kéré a királyt, miszerint a várórség szaporításáról gondoskodnék. Az öregebb katonák nemcsak hogy eltávozni nem akarnak, sőt Perényi és Bebek hadaitól elszakadva, díj nélkül szolgálatra jönnek a várba; ezek némely legények eltávozását pótolják. A mi zsoldjokat illeti mind kifizettem, csak hogy el ne illanjanak, és a mennyiszert csak lehetséges, hiven fogom cselekedni azon reményben, hogy Felsőged tudván, miszerint az egyezés szerint ez nem kötelességem s ezen áldozatom iránt tekintettel léssen. — Bár több tehetségem volna, — mondja tovább Verancsics — hogy Felsőged javáért többet áldozhatnék, annyival is inkább, mivel azt egyszersmind hazámnak is kölcsönözném. E levél elküldése után első gondja volt Zelemérit elbocsátani s helyébe Réghi Kelemen és Zoltay Istvánt — Dobó egykori vezérét — nevezé ki várkapitányokká. Ez utóbbit a király előtt leveleiben dicsérőleg kiemeli ezen magyar hősnök bajnoki tüzet, szemességét, gyorsaságát, önmérséklését s más kiváló tulajdonságait.

November 22-iki levelében jelenti a királynak, hogy most ugyan az építkezési munkálatok szünetelnek, de a köveket folytonosan vágják; továbbá, hogy az isteni szolgálatoakat — még a kanonokok is — a kápolnában tartják. Hozzá téve, hogy az öreg templomnak tágitására már 100 frtot elköltött, de tavaszkor még többet fog költeni; a mit hogy tett is, bizonyítja az 1564-ben felterjesztett esedező levele, melyben, midőn a templom jókarba helyezését emlité, felhozá egyszersmind, hogy a vár helyrehozására, minden segítség hozzá járulása nélkül, csupán a sajátjából 4 év alatt 28599 frtot költött, a mely összeg azon időkbén óriási nagy volt; de mindezek dacára a vár

előbbeni alakját és szilárdságát ekkorára még vissza nem nyerheté.

1561-ben Verancsics a királynak egy levélben panaszlá, miszerint Kerecsenyi László gyulai várkapitány az egész Nagy-Kunságot meghódította s a dézsmákat beszedte, minélfogva a várórséget Egerben nem képes fizetni. Erre a király azt válaszolta, hogy a gyulai várnak helyrehozatalára, Debrecen és Szeged városok, valamint Nagy-Kunság is egy évig szolgálatot tenni kötelesek.

1562-ben Ferdinánd felszólítá Verancsicsot, miszerint menne el a tridenti zsinatra; de a püspök félvén, hogy távolléte alatt az újítók megvéjét tanaikkal elárasztják, a király ezen óhajának ezuttal nem tett eleget.

Minekutána belülről az új vallást követők viszátkodásai, kívülről az ellenség fenyegetődzései elég soká nyugtalaníták a főpásztort, végre 1563-ban kérte a fejedelmet, miszerint: míg a béke teljesen helyre állna, Egervár oltalmazását és igazgatását venné át, és neki biztosabb lakhelyet rendelne; de megkülönböztetve is inkább illeti a királyt, mint a püspököt a hadsereg és várróli gondoskodás, különösen midőn a veszély nőttön növekszik. Ennek folytán Ferdinánd 1565 december 1-én kelt levelében a püspökkel egyezsége lépett, az egri vár és órség gondoskodása alól a püspököt fölmenté, a várat pedig s a püspökségi jószágokat minden jövedelmeikkel átvette. Verancsicsnak a túróci prépostságot minden jövedelmeivel — tehermentesen — a zempléni harmincad hivatala által fizetendő 800 forint évi fizetéssel adá.

1564-ben Zoltay után Forgács Simon, a váradi püspöknek Forgács Ferencnek testvére, lett az egri várnak rövid időre kapitánya, ki a törököktől igen gazdag prédát ragadott el, melynek Verancsics neszét vevén követelte az $\frac{1}{3}$ -ad részt; de a király május 4-én hozott végzettel az egész martalékot Forgácsnak ítélte, ki annak nagyobb részét a várbeli katonáknak adá.

XXII.

Magótsy Gáspár.

Mihelyt Egervárát a király a püspök hatalma alól kivette, legelső gondja volt, hogy a helynek egy tapasztalt, okos és

bátor kormányzót adjon, kit Magótsy Gáspár gyulai várkapitányban vélt feltalálni. Ezt Bécsben 1564 március 10-én kelt leiratával kinevezvén, új tisztének mikénti betöltésére utasította egy 26 pontnyi rendelettel.

Ugyan ez évben történt, hogy a várbeli székesegyházban, isteni szolgálat alkalmakor „borral“ — először — áldoztak virágvasárnapján.

1565-ben Magótsy várnagy szokása szerint kirándult az egri várból, 500 lovassal, Hassán basa ellen, ki Szapolyai Zsigmond társaságában Szatlmár vidékét pusztította; ezeket szétverte és foglyokkal s gazdag zsákmánnyal megrakodva tért vissza a várba. A foglyok közül egy béget, két sángxziakot, (lófark nélküli basa) és egy csaust Miksa királynak Bécsbe felküldött.

A várat is annyira jó karba hozta már, hogy ez ostromképes volt. Szóval a reá bízott feladatnak a lehető legjobban megfelelni iparkodott, minélfogva Verancsics azon panaszait, hogy Magótsy a várbeli székesegyházat a hívek előtt zárva tartja, s azokat a Luther vallásra csábítja, meghallgatták ugyan, de szemet hunytak és nem igen sokat adtak rájuk.

1566-ban II-ik Szulejman császár, a mint az országba beharagot nagy seregével, legott eltökélte, hogy Egervárát, mely Achmet és Ali basának meg nem hódolt, miáltal a fényes porta győzelmeinek híre nagy homályba borult, hatalmába keríti. Ezt annál könnyebben képzelte véghez vihetni, mivel Gyuláról is, melyet már Pertáff basa birt, segítséget lehetett parancsolni. Ebbeli feltételét azonban megmásmá, mivel a hazájába visszasiető Mehemet, boszniai basát, Alapi Gáspár és Paprotovics szigetvári hadnagyok 1000 gyalog és 400 lovassal Siklósnál egy éjjel megrohanták, s a basát fiaival együtt megölték, ropant seregét teljesen szétverték, s gazdag zsákmánnyal tértek vissza Szigetvárba.

Igy fordította haragját és boszuját Szigetvár ellen a szultán, de elvult végezve, hogy ez a nyugat réme is itt lelje halálát. Szulejmán halála következtében, a kormányzó nélkül maradt nagy sereg széteszolva, az ország minden részén nagy vérengzés és pusztítást vitt végbe Eger és Kassa vidékén, a

töröktáborból elszéledt nagy számú tatárok tettek mindent tönkre és hurcoltak számos hazánkfíát nehéz fogságba.

Ez év december 27-én Verancsics ismét panaszlevelet terjesztett fel a királynak, melyben elsorolá Magótsi istentelenségeit. Ez szerinte: rosszabb volt a pogánynál; nem csak hogy a rom. catholica vallás szerinti ájtatoskodásokat tiltja, hanem a várbeli székesegyházban, az oltárok alól, a szentek ereklyéit kiásták, széljel darabolták és hányták; a feszületeket, szentképeket, nevezetesen a Boldogságos Szűznek és sz. Jánosnak még a sz. István korabeli hármasság képét vassal átlukgatva összetörték s teljesen megsemmisítették; a templom könyvei eltéptettek és eldobattak, a zászlók ellopattak; a prédikálószék, keresztelő medenceze, szentelt víztartó összerontattak és kivágtattak, a püspöki szék fölötti cimert levakartattak stb. stb.; röviden: ezen igen nyakas, esztelen s hitetlensége által elvakult ember égbekiáltó bűneivel a kath. vallást teljesen tönkre akarja tenni. — Erre Miksa király válasza az volt, hogy Verancsicsot Tiefenbachhal együtt tanácsnoki rangra emelve, a török üdvarhoz követségül küldettek.

1567-ben Szapolyai Zsigmond erdélyi vajda, Hassán temesvári basa 5000 főnyi seregével a felvidéket pusztítva, Eger, Kassa, Szendrő, Tarna és Regéc környékén mindent elraboltatott, felperzseltetett és 12000 embert fogságba hurcoltatott.

Ez időben egy kirohanás alkalmakor Magótsy elesett. Helyébe Ungnad Kristóf neveztetett ki várnagyá, ki elődét mindenben híven követte.

1570-ben az eriek Debrecen alatt Ungnad várnagyokkal a törököket megverték.

1575-ben Musztafa budai basa elfoglalván Dévén, innen sokan Egervárába, mint az ország egyik legbiztosabb pontjára, vonultak.

Az 1578-iki országgyűlés Egervár erődtetését Heves, Szolnok, Borsod, Pest és Solt megyéknek parancsolja.

1579-ben Radeci István püspök Lelesz János jezsuitát küldé Egerbe a catholica vallás helyreállítása végett, de fáradozása sikertelen volt, a várba be sem eresztették.

XXIII.

Borbély András.

1580-ban Sasváry, a renegát szolnoki bég, Eger vidékét pusztította. Kolonics Bertalan egri várkapitány, Báthory István — Györgynek fia — Gesztesy Ferenc és Borbély András egyesült erővel megtámadták a bég nagyobb seregét, s bár Kolonics az ellen nagy számától megijedve futásnak eredt, de Borbély András, Rác István és Raibic Albert vasas németek kapitánya a csatát elfogadva 800 huszárral a 2000-nyi török sereget megverték, közülök 300-at levágtak, 400-at elfogtak, — Borbély András népe 13 zászlót foglalt el, — s foglyaikat és zsákmányaikat Egerbe vitték.

1582-ben Sasváry ismét kiűtött Szolnokból, de az egniek által Ónodnál újra megveretett s maga a bég is csak álruhába öltözve mentheté meg életét. E győzelmet leginkább Borbély András vezéri ügyessége s bátorságának tulajdoníthatni. Ekkor 18 zászlót, több aranyos és ezüstös kardot s cifra szerszámu lovakat ejtettek zsákmányul. A zászlókat az egri lovasok vezére Borbély András vitte fel Bécsbe Ernesztnek, Rudolf király testvérének.

Ugyan ez évben szeptember 9-én a budai basa, Ali, levelet irt az egri várkapitány Kolonicsnak, hogy mivel már Ostoros is a török keze alatt van, tehát ezt Koppi Sándor ostroma alól szabadítsa fel, hogy a fényes portával a béke fentartassék.

1588-ban a szikszói csatában Rákocy Zsigmond egri várkapitány, Balázs István és Barcsi János hadnagyaival s 1500 emberével részt vett, hol, noha maga a kapitány megszaladt, a két hadnagy helyt állva nagyban elősegíték a szép győzelmet.

1589-ben Egervárától délra a puszkapormalom iránt több kettős viadal volt. Először is Segnei magyarosabban Sennyei Jób, és Parcolthy András nyeregből, török ellenfeleikkel megvívta, melynek nézésére sok török és magyar jelent meg. Sennyei és Parcolthy is legyőzte ellenfelét, a magyar néző közönség nagy öröme. Ő utánok még sokan vívtak párviadalt úgy hogy egész garmadát lehetne gyűjteni az eltört dárdák és buzogányokból.

Mindezek Rákócy Zsigmond rendeletéből, büntetésként, azért történtek, mivel a szikszói ütközetben ezek beszélték rá Rákócyt a visszavonulásra, mit ő (a mint láttuk) nemcsak hogy elfogadott, de azonnal teljesített is, az indítványozók azonban őt nem követve, helyt álltak és győztek. Ezt Rákócy megboszulandó, elrendelte Sasváryval egyetértőleg a párviadalt, hol nagy bosszuságára mindig a magyarok győztek.

1591-ben Arnath kis Hassán bég, Fülekvár parancsnoka, az egrieket ugyancsak Szikszónál igen megverte, mely alkalommal a törökök Deák Balázst és Sennyei Miklóst foglyul ejték és Szigetvárra hurcolták, a honnan 1593-ban Balázs mind magát, mind sok más fő foglyot kiszabadított.

Ugyanezen évben az egriek Zákoly Miklós és Kellemesi Mihály által kérték a királyt, miszerint rendelné el a város kerítését teljes erővel minél előbb befejezni. Ő Felsége azonban a vár nagyobb mérvbeni megerősítését rendelé el.

Ez év végével Rákócy Zsigmond Egervár kapitánya kétszer sürgette Rudolfnál felmentését, de a király mindannyiszor Prágából azt írta vissza, hogy mivel alkalmatosságában bizik, kívánja, hogy hivatalát tovább is folytassa. Mindazon által 1594-ben Prépostváry Bálint volt az egri várnagy.

XXIV.

1596-ik év gyászos kezdete.

1596 elején érezve a közelgő vészt, az országgyűlés ismételten sürgette Egervár erősítését s őrsége szaporítását. S csakugyan ez év őszén III-ik Mohamet, kihez nemcsak Giáffár eunuch basa 30,000-re menő seregével, hanem a szolnokvári őrizet is csatlakozott, 200,000 főnyi seregével elhagyván a szegedi tábornokot, szeptember 20-án Egervára alatt termett és azt másnap a város lövetésével ostrom alá vette. Látván az őrség, hogy a kevésbé erősített várost, miután a törökök már a falakon bemászni kezdetek, tovább tartani nem lehet, a polgárok házaikat, hogy az ellenség ne használhassa, mind felgyújtották, s miután azok porrá égtek, ők a várba vonultak.

Mahomet elfoglalván a pusztát, ágyuit a vár ellen fordította. Ennek gróf Bedeghi Nyári Pál volt akkor kapitánya, kit Rudolf öccse Miksa herczeg, jó eleve sejtván a veszélyt —

Hatvanból a maga táborából küldött a vele volt német vezérrel, Jurianini Thurn Jakab gróffal és a csehek Terecskó tábornokával, — segített. Ezek a várat összesen 4000 magyar, német, cseh és belga katonasággal védelmezték, tehát még egyszer annyi erővel mint 44 évvel ezelőtt Dobó. Hajh de más faj, más vezérlet mozgott most a várban, mint akkor, s azért dőlnie kellett Felső-Magyarország legerősebb védbástyájának.

Az említett három vezér s a magyar katonaság ugyan most is vitézül viselte magát, de a német és belga legénység nem állta ki a sarat. Amint már több napi ágyuzás után sok rés törtetett a falakon, a törökök erős rohamot intéztek, mely vissza veretett ugyan, de mivel ez alkalommal a védők közül mintegy 400-an elesetek, a német és belga katonaságot annyira lehangolá, hogy lázadást indítva a vár feladását követelték. Vezéreik mindent elkövettek szándékuk meggátlására; szép szó, kérelem, ígéret, fenyegetés, mind hasztalan hangzott el. A pártütés elkészült, s halállal fenyegetődött, ha a feladás elleneztetnék. A magyar katonaság közül, a törökül tudó Balogh Mihályt egy nyiláshoz hurcolva, kényszerítették, hogy a törökökkel a várfeladása iránt — nevékben — alkudozásba eredjen.

A török vezérek, kiknek kevés reményök volt a várnak bevételéhez, kaptak a jó alkalmon, s nemcsak szabad elmenetelt, hanem e mellett — Décsy S.-ként — arany hegyeket ígértek a kényszerszertolmács mellé csoportosult pártos külföldieknek.

Ezeknek hallására fokozódott a zendülés, s végre a pártosok kiküldötték Paksi Jónás Márton kanonokat és Besenyei György alvezért Mahomet császárhoz és Ibrahim nagyvezérhez, hogy ígért szabadságaikat irásban is erősítsék meg. Ezeknek a szultán aranybetűkkel irt, az ígéretet magában foglaló pecsétetes levelét október 14-én kiadá, minek alapján 18 napi ostrom után a várat is elfoglalá. De a török vezérek ígéreteiket megszegék, s a várba bevonulás alkalmakor, a vár vigyázóját Korlát Kristófot a kapuban találva keményen megostorozták, ruháit levonták, őt magát a várból kidobták; a várvédőrség pedig a mint kivonult a várból rögtön körül vétetett jancsárok által s vagy levagdaltattak, vagy fogságba hurcoltattak.

Gróf Thurn és Nyári, Kinszky, Terecskó, Bárcy, Besse-
nyei s több más főtisztek, Mohamet császár eleibe vitettek, ki
őket Nándorfehérvárba fogságba küldötte. A nevezetes keresz-
tési csata alatt, gróf Nyári, ki Ibrahim sátorában jancsárok
által őriztetett, látva a törökök nagy elfoglaltságát, s hogy
vele nem igen törődnek, elmenekült; Besse nyei még Eger alatt
megszökött, Barcy és Kinszki is találtak módot, a fogságból
menekülésre és hazájokba visszatértek; gróf Thurn és Terecskó
szívbeli bánatjokban a fogságban multak ki.

A törökök szavok meg nem tartásának okául azt adták,
hogy a keresztények is Hatvan elfoglalásakor a törököket mind
kardra hányták.

Egervár így történt feladása kiszámíthatlan következmé-
nyeket vont maga után, s e vidéken a török uralmat majdnem
egy századra megalapítá. A várban és városban minden török
lábura állíttatott. A várbeli székesegyház félholdas mecsetté
alakíttatott át, falai gúnyiratokkal teltek meg, a többi közt
egy így hangzott: „A midőn ebbe a faluba jöttünk, egy rop-
pant nagy keresztény templom állott itt, melyet nekünk az
Isten adott, melyért ezer hálákat adunk, a jancsárok lakást
készítettek benne. A várnak ura Abelhamit, és építője Mem-
leketh volt. Bolondok voltak a keresztények, hogy oly nagy
munkával és sok költséggel ebben a kis faluban oly nagy
templomot építettek, a melyet mi most elrontottunk, és be-
lőle kis házakat építettünk, és benne sok gyaurt megöltünk.
Ali basa abból nekünk egy imádkozó házat csináltatott 99-ik
esztendőben.“

A vár külső kapuja mellett is volt egy török irás, már-
ványba vésve, melynek magyar értelme ez volt: „Itten, a hol
ez a kő vagyon, muzsika ház volt ennek előtte; most azonban
ez egy erős bástya, 30 ágyúval fölszerelve. Azonban sok ke-
resztény jött ide. Ezen várat laká Ali basa, ki Konstantiná-
polyba irt a vezérnek és könyörgött hogy ismét elmehessen.
Ezt ő megnyerte, és helyébe más jött, nevezetesen Vernaut
basa. Ez idővel egy szép fürdőházat is építtetett. — A várat
4500 jancsár megszállotta, melyben a kereskedők is épi-
tettek boltokat. Eleintén mi sok bajt szenvedtünk, s sokan
közülünk megölettek. A városban egy kis templomot imádsá-

gunk elvégzésére építettünk. Azonban a keresztények a várban levő templom iránt alattomban Konstantinápolyba egy levelet küldöttek, melyre a császártól oly felelet jött, hogy a parancsnok a keresztények templomát ne bántsa, mert ottan szent testek fekszenek, és a keresztények neheztelik, hogy a szent testekhez nyulnak, s azon időtől hogy ők a templomhoz kaptak, napról napra közülünk sokan meghalának; ezért mi innen elmentünk, és a templom a keresztényeknél megmaradt.“ Ezen felirat azt látszik bizonyítani, hogy a keresztények a várbeli sz. János templomát, bár a török babonák által megszentés-telenítve, csakugyan visszakapták.

Ama hely, a hol a fenti márvány befalazva volt, a mai alsókapu jobb, bemenet bal felé, a Gallasy és Kronberger házak felett volt; a márvány-tábla felső párkány töredéke, a várbeli laktanya ajtajában még ma is az első lépcsőt képezi.

1604-ig a törökök Egervárát egészen átalakították, az ókapunál egy erős bástyát is építettek, melyhez az anyagot a sáncból válogatták; nemkülönbén az általok ostrom ideje alatt ágyúikkal nyitott rések beépítéséhez is innen hordták a java köveket.

Ugyanez évben a törökök Hatvant is szükségesnek látták újra építeni, minélfogva az egri várból ide az építéshez nagyszámú török munkások küldettek. Ezen időtájban III. Mahomet fiával Achomát császárral Rudolf újra megpróbálta a békeségi egyezkedést, akként, hogy a porta Kanizsát és Egert visszaadná, miről azonban ez hallani sem akarván, az egyezés ismét függőben maradt.

1606-ban Rákócy Zsigmond erdélyi fejedelem segítségére Egervárából Begler basa egy csapat tatárt indított utba.

1662-ben az Egervárbeli törökök vad szokásaik szerint rabolni kijárván, Eger környékén egész Kassáig mindent felprédáltak. Egyszer, midőn gazdag zsákmányokkal terheltén, a 4000 főnyi rablócsapat a várba sietett, gróf Forgács Ádám Vezekénynél augusztus 22-ik napján hirtelen megrohanta őket, mely alkalommal heves csata fejlődvén ki, a lankadó magyar sereget példájokkal bátorító 4 fiatal Eszterházyak (u. m. László, Ferenc, Gáspár és János) vitézül harcolva elhullottak, kiknek árán a csata meglelt nyerve, s a magyarok győztek.

Az 1683-iki ostrom alól Bécsnek történt felszabadulása után, a török és fölkelő magyarság mindinkább szűkebb körbe szorítottak hazánkban I. Lipót győzelmes fegyverei által. S így 1685-ben, nyár közepe táján Lipót vezérei Egervárát is ostrom alá akarták venni, hogy annak bevételével a további hadviselést s téli szállásolást az ország felső részeiben maguknak biztosítsák s egyuttal, hogy a felkelők e rejtek vagy menedékhelyét elfoglalva, őket távol tarthassák; mert majdnem egész Abauj és Zemplénnek nagy része az egri várhoz lévén hódolva, a törökökkel tartó Tökölynek e részekben levő párt-hivei és csapatai e várba vonultak, itt szervezkedtek és csoportosultak. De mindamellét az ostrom ez alkalommal elmaradt, mivel Károly lothringeni herceg e kérdésben egy Bécsbe küldött levélben ellenérvül azt hozta fel: hogy Egervára egyike Magyarországnak legerősebb várainak, mivel őt leghelyesebb szegletbástyával van megerősítve, s a felkelők nagyszámu csapatainak kívül 4000 jancsártól őriztetik, azért nagy munkába és időbe kerülne s roppant nehézségekkel járna annak ostroma.

A herceg e véleménye győzött, s a vár ostroma ezuttal elmaradt. Habár azonban az ostrom el is lőn halasztva, de a felső magyarországi hadművelet biztosítása tekintetéből Egervára távolról bekerítettett, olyformán, hogy a már második éve fennállott célszerűtlen nagytávolságu őrvonalat szűkebb körbe vonva, bizonyos fontos pontok és közlekedési vonalakon erősebb figyelő csapatok állítottak fel.

Caraffa Antal tábornok 1686-ban Szolnok alatt a Tiszán hidat építtetett, hogy Szolnokot szükség esetén segíthesse és az egri őrség gyakori kirándulásait korlátozhassa.

Azonfölül, hogy Egervára ekként be volt kerítve, a benn volt törököket mindenképen iparkodtak nyugtalanítani. Így a többek közt Caraffa, ki már másodévi zárólása óta sok károkat okozott a várbelieknek, 1686-ban 50 huszárt küldött Egervára alá, hogy a törököket csalják ki a várból és ingereljék harcra. E csel sikerült: mert midőn a huszárok rémületet színelve megfutamodtak, Ozman basa az őrség egy részével dühösen üldözőbe vette őket, de a sebes vágatásban, minden óvszabályok mellőzésével, csak azon vették magokat észre a törökök, hogy a visszavonulási vonal el volt zárva, s tetemes erejű

csapatok által — Caraffa és Heissler parancsnoksága alatt — körül voltak véve. A törökök elkeseredetten védték magokat, s így rövid, de heves tusa fejlődött, mely a törökökre oly szerencsétlenül ütött ki, hogy közülök csupán kettő jutott vissza a várba, a többi 300, Ozmánnal együtt a szőláthi völgyben halva maradt a csatatéren.

Ezek után a törökök csupán akkor mertek kirontani, mikor már Caraffa körülzáró csapataival téli szállására elvonult. Ily alkalmakkor az éhség által sanyargatott őrség rabolt, pusztított, a télre beszerzetteket a néptől mind elszedték, s a szomszéd megyéket adóztatták.

Minekutánna Buda több más várak és városokkal együtt a törököktől visszafoglaltatott, és az országnak nagyobb része a török iga alól felszabadítottatott volna, Egervárára került a sor. Ekkor Egernek török védőrsége, részint a bekerítés, részint a kirohanások s apró csaták alkalmával szenvedett vereségek által már meg volt gyengítve; azért Caraffa 1687-ik év elején a várnak ostrommal leendő bevételét javaslólag sürgette, így irván Lipót császárnak: „Egervárát okvetlenül be kell venni, hogy ez a vidék valahára békességben lehessen, s a török adóval terhelt és szorongatott szomszéd megyék mindezek-től megszabaduljanak, mert a törökök Egerből messze kijárnak a vidékre rabolni és pusztítani. Ennek végrehajtására ő komolyan vállalkozik; mert Rusten egri várparancsnok elfogott leveléből tudja, hogy élelem dolgában úgy állanak, hogy ha a nagyvezir minél előbb segítséget nem küld, minden remény megszűnik a vár további megtarthatása iránt. E segítséget igazolja azon körülmény, hogy a törökök nagy része a télen Egerből megszökött. Arról ő eleve gondoskodott, — hogy az ostrom ideje alatt az ellenség, Munkács, Nagyvárad és Erdély felől ne alkalmatlankodhassék, — az által hogy a német katonaságot azon a vidéken beszállásolta. A várban pedig a törökök annyira meg vannak félemlítve, hogy midőn seregével Egerhez közeledett, azok nagy része ijedten hagyá el a várost és sietett fel a várba; ő feltette magában, hogy az ostrom megkezdése után harmadnapra beküldi a várparancsnoknak az ő elfogott levelét, hadd lássa, hogy más is tudja a várbeli szorultságot. Az ostrom pedig 10 vagy 12 napnál tovább nem

fogna tartani, s a győzelem sem kerülne nagy áldozatba. Erre nem több mint 600 gyalogból álló segítség lenne Budáról küldendő, kik csak 12 mértföldnyi utat tennének Egerig, mert neki mindig legfőbb gondja volt arra, hogy a hadsereget kímélje. Ő sokat gondolkozott ezen ostrom előnye és kivihetősége felett, s mindent kikémlt, mivel itt a helyszínén sokkal helyesebben tervezhet, mint az ő távollevő irigyei vagy vetélytársai azt ott képzelik. Kéri tehát a császárt, hogy jókor küldesse le hozzá Budáról a gyújtó ágyúkat: különben ha javaslata vissza utasíttatik, a Szolnokról Budára szállítani szokott eleséget a törökök mind elfogdossák, kik folytonosan kóborolva zsákmány után lesnek, és ha az aratás ideje elérkezik s anynyi eleséget rabolnak és hordanak be a várba, hogy az ostromot jövő évre is kitarthatják, a mint azt tették a munkácsiak, a mult évben. Ő tehát a császár és a maga érdekében igen sajnálná, ha tőle irigyelnék e dicsőséget, és hátráltatná a császár előnyét.“

Caraffa ezen javaslatát a császár udvari tanácsa némi vita után elfogadta, de a gyújtó ágyúk leküldését elhalasztották; végtére ugyan ezeket is leküldötték, de a szakadó esők miatt az ostromot nem lehetett megkezdeni, s a közelgő aprilis havára kellett halasztani.

Aközben a haditanács e kérdésben egész másképen vélekedett és Caraffa haditerve ellen több nehézséget hozott, mint pld: hogy a Caraffa kezei között levő elfogott levélnek nem lehet hitelt adni, mert az abban foglaltakhoz hasonlót híreszteltek a szökevények a megszállott Besztercebányáról is, és még is annak az ellenkezője bizonyult be; minélfogva attól tarthatni, hogy itt csalárdság rejlik, hogy t. i. a császár seregei ezen ostrom által elfoglaltassanak és valamint Besztercebányát, úgy ezen várat is csak hosszan tartó ostrom után lehetne bevenni, a mi a sereget nagyon rongálná. A gyújtó ostrom nem is elegendő arra, hogy a várat a császár hatalmába keríthesse; mert az egri lakosok száma nem oly jelentékeny, hogy azok az égés féelme és veszedelme által nyomást gyakorolhatnának az őrségre, s azt a vár feladására kényszeríthetnék; minélfogva a császári fegyverek csorbát fognának szenvedni, mit az is bizonyít, hogy Caraffa a mult évben még Mun-

kács várát sem bírta bevenni, pedig azt nem Rusten basa a bátor és tapasztalt hadvezér, hanem csak egy nő védelmezte. De meg a városok illetén felgyújtása által gyűlöletesekké válnának a hadak, a miért még a legelkeseredettebb hadviselő felek, király és hadvezérek is óvakodtak attól; máskülönb is véteknek tartották, oly városokat, melyeket nem ők építettek, feldulni. — Továbbá Budán oly kevés a katona, hogy onnét most nem lehet elszakítani Egervár ostromára, ha csak a létszám kiegyenlítésekor nem; sőt még akkor sem, mivel a nyílt táborozások bekövetkeztével elmúlt a várak ostromlására való idő. Ha azonban Caraffa bizik magában, hogy 8 nap alatt célt érhet, ugy megkezdheti az ostromot.

A haditanács ezen itélete igen nehezére esett Caraffának; ő Kinski Ferenc barátjához, a haditanács egyik tagjához írt, levélben érzékenyen panaszkodik az ellen; saját javaslata előnyeit újra hosszasan tárgyalja, s a haditanácsnak felhozott ellenérveit és észrevételeit cáfolgatja s a többi között azt írja: hogy ő igen jól tudja, honnét eredt e támadás, mely legérzékenyebben sebzí az ő szívet, irigyeitől! kik neheztelik, hogy ő a fejedelem előtt kedves és neki nagy dolgokat tanácsol, melyek kevés katonasággal az ő, saját maga költségén végrehajthatók volnának; de vigasztalja magát azzal, hogy kötelességét teljesítette. Kinski közölte a császárral Caraffa levelét, mire a császár egy vigasztaló levélben a haditanácsot mentegeti, hogy az nem irigységből, hanem inkább haszon vagy előny tekintetéből ejtette el az ő javaslatát; hogy azonban az egi törökök a szomszéd vidékekre oly szabadon ne barangolhassanak, meghagyja néki, hogy Egervárát szorosabban kerítse be.

Erre Caraffa, hogy a fenti meghagyást foganatosíthassa, előbb megszállá a cserépi, siroki és szarvaskői várakat, melyek a török uralom korszakában szintén Egerhez tartoztak, s annak előrsi állomásai s Eger vidékének védpontjait képezték. Ezen várak megszállása által az egi törökök a kirándulhatás és élelmiszer beszállíthatás csatornáitól és védpontjaitól megfosztattak; ugy ezen várak őrsegei is elszakítatván a törzstesttől, meggyengítették, s ostrom alá vétetvén június közepe táján feladták magukat.

E várak meghódolása után június 25-én Szolnokon hadi-

tanács tartatván, el lön határozva hogy Egervára ostromzáról-tassék s e hadműveletre Marchió Dória János örgróf és alez-redes vezérlete alatt Caraffa Antal tábornoknak hadserege lön kirendelve, mely eddig is ott táborozott. Ehhez még küldetett a bajor választó fejedelem által gróf Koháry István tábornok vezérlete alatt 2000 magyar, továbbá a putnoki és hajnácskői várak őrsége, valamint 500 dragonyos és 500 muskatéros is Károly lothringeni herceg seregéből.

Ezek Egervárát a várossal együtt a következő rendben szállották meg: Marchió Dória János vezérlete alatt az összes németek Egerpatak két oldalán a hegyeken foglaltak állást; Koháry István tábornok a magyarokkal a hatvani kapu előtt, a Kerecsend és Eger-Szalók közti téren táborozott; végre a Felnémeth felőli részt Gombos István putnoki és Vécsey Sándor hajnácskői várnagyok zárták be csapataikkal. Minthogy a magyarok természetüknél fogva alkalmasabbak a nyílt és támadó csatára, mint a várak ostromzárolására, Marchió Dória, Caraffa meghagyása folytán a megszállott város előtt sánc-árkokat hányatott, hogy a türelmetlen magyarok ne unatkozzanak, s egyuttal hogy az egriek kitöréseit gátolja.

És mivel a vár bevétele nem ostrom, hanem kiéheztetés által céloztatott, Marchió Dória Eger körül egy mértföldnyi övben julius utolján az érő gabonát mind elégetteté, nehogy a törökök élelmökre fordíthassák.

Az ostromzárólók összesen 9—10,000-en, az ostromoltak pedig a város és várbeliek együttvéve ekkor már csak 5—6000-en voltak. A törökök mindent megkísérlettek szorult állapotuk enyhítésére. Így 1687 elején, míg Eger nem is volt ostromzárólva, a törökök Nagyváradra mindennemű élelmiszert nagy mennyiségben összehalmoztak, hogy azt onnét Egerbe szállítsák; mert e vár és város akkor már annyira szűkölködött az élelemben, hogy az őrség fenyegetőzve üzené a nagyváradi basának, hogy oda fogja a várat hagyni, még mielőtt az szorosabban bekerítettnek, ha nekik eleséget nem küld. Ezen üzenet következtében a basa 300 szekeret gabonával és mindennemű eleséggel megrakatott s Eger felé indítatá lovas és gyalog csapatok megfelelő fedezete alatt. Hogy pedig a figyelő csapatokat, melyek a Tisza mentén fel valának állítva, ama vidék

védelmére, zavarba hozza és megcsalja, úgy tétette és színlelte, mintha ő, (t. i. a nagyváradi basa), a Tököly párthiveivel majd Temesvár, majd Nagyvárad és Gyula felől szándékoznék Lipót király birtokait megtámadni. — De Heisslert, ki a törökök mozdulatait éber figyelemmel kísérte s e tervet megtudta, nem csalhatta meg. Ez készen várta csapataival a Tiszánál jövetelöket, és midőn a megrakott szekerekkel átmentek a Tiszán, hirtelen megtámadta őket; eleinte védelmezték magukat a szekerek mellől, melyek nekik a védelemben fedezetül szolgáltak; de midőn a löporral töltött s égő golyókat (gránát) lődözték közéjük s ezzel a szekerekbe fogott marhákat megriasztották, azok a szekerekkel ide s tova kezdtek futkosni, azonnal felbomlott a rend, s a zavarban megfutamodtak a spahik, ott hagyván a veszedelemben a jancsárokat, kiket Heissler katonái vagy levagdostak vagy elfogdostak. Azonban nagyobb volt a zsákmányolás mint az öldöklés, s annál jobban esett a mieinknek az a sok gabona és eleség, mely ez uttal hatalmokba került; mivel ama kiélt s elpusztult vidéken ők is kezdték az élelem hiányát érezni.

Midőn pedig Szoliman nagyvezér meghallotta volna Eger ostromzárólasát, több ezer török és tatárból álló sereget indított annak felszabadítására. S ámbár nagyító és ijesztő hírek keringtek Eger felszabadításának nehézségeiről, hogy t. i. a bajor vezér nagy sereggel táboroz a Tiszánál azon vidéknek fedezésére, s az Eger felé vezető utak mind el vannak foglalva a császáriak által; mindamellett még is megindultak, megkísérlendők a megszállott vár megmentését. De a mint előőrseik a Tisza vidékéhez közeledtek és meglátták Caraffa figyelő csapatainak zászlóit, melyeket bajor zászlóknak véltek, hirtelen visszafordultak, s a főcsapatot elrémitették azon hírrel, hogy a bajor vezér nagy sereggel jön ellenök, és sietve ijedten tértek vissza a nagyvezérhez, kit Károly lothringeni herceg serege nagy részével Eszéknél szorongatott. S úgy látszik, hogy ezek ellen, vagyis ezek szándékának meghiúsítására küldötte volt a lothringeni herceg Veteránit 4000 magyar és német lovassal a Zagyvához, hogy Eger felmentésének elejét vegye.

Azután még nagyobb sereget akart a nagyvezér Eger felmentésére küldeni; mert miután Mohácsnál megverettet, s

Erdély elfoglalásának tervében is a lothringeni herceg által megelőztetett: minden gondját Eger felszabadítására fordította s ehhez képest megparancsolta, hogy seregéből 10,000 lovas siessen Eger felmentésére és vigyen élelmet a bekerített őrségnek; de ezek Caraffa híre által elrémítve, félenkségből nem mertek Eger felmentésére megindulni, hanem azon ürügy alatt, hogy már három rendbeli zsoldjuk nincsen kifizetve, megtagadták az engedelmisséget a nagyvezérnek. Ebből eredt aztán ama nevezetes katonai lázadás, melynek a nagyvezér Szolimán és később maga Mohamet császár is áldozatul esett.

Egervárából az őrség több ízben kirontott, részint támadás, de leginkább eleség rablás és zsákmányolás végett, főleg a megszállás első hónapjaiban, mikor még az éhség és nyomor által nem voltak annyira megtörve. Azt képzelhetni, hogy az ily kitörések alkalmával vívott harcok igen elkeseredettek s elszántak voltak, mint kísérletei a végső veszélyben forgóknak, kik mindent mernek és gyakran rendkívüli erőt fejtenek ki megszabadításukra. Ezek folytán a mieinknek nagyon kellett vigyázniok, és mindig készen lenniök, hogy az ily kitöréseket rögtön visszaverhessék. Egy csapat török a többek között, hogy — mint maguk mondták: lomha baromként, éhség által megne emészteszenek a várban, — kirohant a szomszéd falvakra eleséget rabolni, de midőn gazdagon megrakodva a várba vissza akart menni, Semsei András kapitány és csapata által megtámadtatván egytől-egyig lekoncoltattak, a várbeliek szeme láttára a falak alatt.

Egy más alkalommal a törökök Eger-Szalókfélé kísértettek meg erős kitörést, hol Koháry István tábornok serege táborozott. Ezt vitézül veré ugyan vissza derék katonáival a tábornok; de midőn a törököket a harc hevében, a hatvani kapuig üldöze, a vár bástyájáról irányzott és kilőtt golyó, az ellenség véréből párolgó jobb karját veszélyesen megsebesíté, mely sebnek rossz módóni gyógykezelése folytán többé nem írhatott. (Midőn 1715-ben országbíró lett, III-ik Károly király és az országnagyai a 29-ik t. c.-kel megengedték neki, hogy nevét ezüst táblácskára metszetve, aláírás helyett, az ítéletek és más hivatalos okmányokon használhassa, de ugy, hogy kimultával

ezen táblácska a visszaélések kikerülése végett, Bécsbe a királynak megküldessék.)

A fenti kirohanások azonban az ostromlóknak is áldozatába kerültek, mert ily alkalmakkor estek el Semsei András önödi, Gombos István putnoki várkapitány és több mások is.

Az erős körülzárolás és a kitörések folytonos visszaverésének természetes és kimaradhatlan következménye az lett, hogy a várórség és a várbeli lakosság, az élelmiszerek minden neméből végképen kifogyott, és közöttük az éhség és szükség igen nagy mérvben és borzasztóan pusztító alakban jelent meg. Októberben már oly nagy volt az inség, hogy a tehetőbbek, ha kaptak, egy kenyérért 30 frtot is adtak, a mi az akkori pénzviszonyok közt jelentékeny összeg volt. Midőn az élelmi szerek teljesen elfogytak a várórség és városbeliek füvek és gyökerek, kutya, macska, patkány és más undok állatok és a lóhús becses eledelként szerepelt; valamint az elhaltak húsától sem borzadtak vissza, még később a vízben áztatott és megfőzött szijak és bőrökkel kénytelenítettek éhségöket csillapítani és életöket tengetni, minélfogva többen az ostromlókhöz kiszöktek, igen sokan az éhségtől megemésztettek, még többen két-ségbe esve magokat kivégezték.

Rusten basa, a bátor és elszánt várparancsnok, mindent elkövetett, hogy a várat megtarthassa. Az őrséget mindjárt a megszállás után feleskedteté, hogy készebbek lesznek inkább éhen meghalni mint a várat feladni. Ő maga pedig a nagyvezértől segílyt várva, s abba bizva, a megszállóknak a vár feladása iránt tett ajánlatait s üzeneteit határozottan visszautasította, és Caraffának ez ügyben irt első felkérő levelét még csak el sem fogadta. A várparancsnok s őrség ezen elszántságát vagy kitartását nevelte azon magyar fogoly beszéde vagy is hazugsága, ki azt híresztelte: hogy a keresztények Eszéknél megfutamodtak s egészen szétverettek.

Ennek ellensúlyozása s a várparancsnok és az őrség felvilágosítása végett ama négy fogoly jancsár küldetett a várba, kik Mohácsnál estek fogságba; hogy ők mint törökök és szemtanuk, élőszóval és körülményesen beszélnek el a dolgok állását s a törökök veszteségeit; — de a várparancsnok ezeket sem bocsátá maga elé. Azonban a török foglyok beszédbe ereszked-

vén a várórséggel, azoknak elbeszélték az eszéki csata szerencsétlen kimenetelét s a törökök nagy veszteségét, mínek hire hirtelen elterjedvén a vár és városban, hamar megingatá az órség és a lakosság bizalmát és kitartatását. A vár és városbeliek nyugtalanzkodni és zugni kezdettek, nem akarván tovább tűrni a megszállás bajait és keserveit a végletekig.

De a várparancsnok, ki igen jól tudott a néppel bánni s annak nyelvén szólni, a várbástyáján tartott és nagy hangzatos szavakkal elmondott beszédében inté őket, hogy ne adjanak hitelt azoknak az alaptalan híreknek, melyeket a táborozás unalma s az idő viszontagságai által kifárasztott ellenség gondolt ki és terjeszt az ő megfélemlítésökre, hogy őket a vármegtartása dicsőségétől megfossa. Emlékezteté őket, hogy e várat III. Mohamed két sereg véres küzdelmén és roppant nagy veszteségén vehette csak meg, s a mit őseik oly nagy áldozattal és veszteség árán szereztek, azt nem szabad nekik oly könnyen feladni. Végre figyelmeztetésképen ijeszté őket, hogy az ellenség megfogja rajtok boszulni ama kegyetlenségeket, melylyel a vár védelmezői 1596-ban, Eger bevétele alkalmával, az eleve kikötött, s a török császár hitlevele által megerősített egyezség daczára a törökök által legyilkoltattak; mert ugymond: az ősök vétkeért gyakran lakolnak az unokák. Inté tehát őket, hogy fontolják meg jól a dolgot, és ne veszélyeztessék türelmetlenségöökkel mind magukat, mind nejeiket, gyermekeiket és saját életöket; hanem inkább szenvedjék békével még egynehány napig a megszállás bajait, mig a nagyvezér Eszékről győzedelmes seregével az ő felszabadításokra megérkezik, s az ő állhatatos kitartásuknak Európa előtt ismeretes érdemeit méltóan megfogja jutalmazni. Végre ígéré, hogy követeket küld a nagyvezér elé, hogy az ő jövetelét vagy segélyét sürgesse.

Ezzel az ostromlók által beküldött török foglyok izgatását lecsendesíté.

Midőn Károly lothringeni hercegnek a megszállók segítségére küldött csapata megérkezett, Caraffa ismét felszólította Rustent a vár feladására, ily értelemben irván neki: „Az állhatatos kitartás vagy hűség az ellenségben is dicséretes, de a makacsság büntetést érdemel, s azért őt is méltó-

nak ítélte volt arra, hogy szenvedje az ostrom végleteit, mivel első levelét oly kevélyen visszautasította; azonban ez ítéletét megváltoztatta a keresztény szelídség, mely azt ajánlja, hogy még egyszer intse őt meg és figyelmeztesse: miszerint a törökök az országban mindenütt megverettek, Konstantinápolyban katonai lázadás ütvén ki, a hadseregben a rend és fegyelem felbomlott, Szoliman nagy vezér megöletett, Mohamet szultán letétetett, Eszék és Pozsega a mieink által a törököktől vissza van foglalva és katonasággal megrakva, Erdély meghódolt; ama három vár be van véve, melyeknek fedezete alatt az egriek, az éhség enyhítésére, az előtt valami kis eleséget szerezhettek; Péterváradnál a hid a törökök által elrontatott s a vár üresen hagyatott; a Duna és Tisza között nincs egy talpalatnyi föld, hol a törökök megállhatnának; a szökevényektől tudja, hogy a vár és városbeliek az élelem dolgában mily nagy szükségét szenvednek, kik a segélynek semmi reményével sem biztathatják magokat. Ugyanazért inkább fogadja el a becsületes feltételeket, mint megemésztesse tüzzel-vassal vagy éhséggel a népet, és ne veszítse el azokat, a kiket megszabadíthat; nehogy az élet unalmából az ő katonái is arra vetemedjenek, mire az egész török hadsereg vetemedett, hogy t. i. parancsnokok ellen támadjanak.

Azonban Rusten, dacára annak, hogy a levél tartalmát megfontolá, Caraffa várakozásának nem felelt meg. Midőn a nagyvezérhez utba indított, de a magyarok által elfogott és a várba vissza küldött emberei elmondták, hogy a segélynek minden útja nagy erők által el van zárva, — akkor a várőrség megrémülve tömegesen ment a várparancsnokhoz, kijelentvén: hogy ők nem képesek tovább az éhséget tűrni, már sincs jártányi erejük, alig vánszorognak, a kinézésük olyan, hogy ha fegyverrel nem, de azzal bizonyosan elijeszthetnék az ellenséget, s ha még néhány napig így tart, üres várat fog az ellenség elfoglalni, mivel közülök egy lélek sem fog akkor már élni, — kéri tehát, hogy adja fel a várat és tartson meg Mohamet császár részére annyi hiv alattvalót, kik az ő országát más részeken még védelmezhetik. Rusten eleinte határozottan tiltakozott az ellen, mire a várőrség nagyobb része a feljött városbeliekkel egyesülve Rustent fegyveresen körül állták és

rendetlen lárma közt, tőle kenyeret, békét vagyis egyezkedést követeltek, fenyegetődzve, hogy a vár főőrállomását vagy bejáró kapuját felfogják adni a megszállóknak, ha minél előbb nem egyezkedik a vár feladása felől.

A hevesebb vértiek és elszántabbak, dicsőségesebben óhajtván szenvedéseiknek véget vetni, — minthogy éhen halni a gyávák szoktak — magukat pedig a birodalom haszna nélkül elveszteni esküjük szentsége tiltja, nehogy az ő nyomoruságuk a keresztényeknek előnyére szolgáljon, sürgetve kérték a parancsnokot, hogy a várat mennél előbb gyújtassa fel. — De kik ezt kérték, igen csekély számmal voltak, mivel ritkaság az ily elszántság példája. Erre a parancsnok Rusten időt kért és nyert népeitől az ügy megfontolására. Ezalatt éjjel nagy titokban a nagy mennyiségű lőpor készletet titkos embereivel a vár különböző pontjain a legmélyebben fekvő alagutakba helyezteté, s a legpontosabban kiszámított kanócokkal akként látta azokat el, hogy mind egy és ugyanazon pillanatban robbanjon fel, így akarván a meghódolási szégyennek elejét venni az egész vár léggeröpítésével. Katonái azonban még idejekorán észrevették, s e szándékában Rustent fegyveres kézzel megakadályozták, ki e miatti dühében teljesen önkivületi állapotba jutva elterült a földön, mialatt katonái Caraffához, ki a vár feladásának sürgetésére Eger alá jött, és Doriához küldték a hatvani béget, a jancsárok tisztjét, és két kiaiát a vár feladási alkudozás végett.

Ezekből eléggé kitűnik a várparancsnok magatartása és elszántsága, miszerint a várat minden áron megakartartani, és midőn látta annak lehetetlenségét, kész lett volna inkább léggeröpíteni, mint feladni, s így az alkudozást nem önkényt kezdeményezte, hanem őt arra az éhség, a tovább tűrni nem bíró őrség és lakosság kényszerítette.

Igy tehát megkezdettek a vár feladása iránti alkudozások, Rusten basa és Caraffa tábornok közt, mely kérdésben a következő 8 pontból álló egyezség jött létre:

1-ször. Egervára a várossal együtt minden hadiszerekkel, ágyuk és egyéb hozzávalókkal, leltárokkal vagy is a várban található eszközök lajstromával, harangok, órák és mindennel, mi a város közhasználatára tartozik, hiven át fognak adatni

Caraffa tábornoknak, és a várban levő üregek, bárhol legyenek is, ki-fognak jelöltetni.

2-szor. Az egri katonák (a török várórség) mindnyájan szerdán reggel, mely szefer hónapjának 13-ára esik, a várból kifognak költözni, s ki ki tulajdon apró és ruhájához illő fegyverét magával viheti.

3-szor. A többi (török) lakosok is, kicsinyek és nagyok mind a két nembeliek, minden akadály nélkül szabadon kiköltözhetnek, még azok is, kik keresztényekből törökökké lettek. A kik pedig itt akarnának maradni, azok házaik és javaik birtokában minden ellenvetés nélkül megmaradhatnak. Az elköltözők podgyászainak elszállítására 250 szekér fog adatni, s ezenfelül szabadságukban fog állani az elköltözőknek, hogy saját pénzükön magoknak lovakat, ökrök- és szekereket szerezhessenek. Öt aga pedig túsul a megszállók hatalmában marad mindaddig, míg mindnyájan szekereik és podgyászaikkal együtt ki nem takarodnak és míg a vár egészen át nem adatott.

4-szer. Senki ne merészeljen az egriek közül magának ajándék vagy valami más cím alatt puskát, szablyát vagy más-nemű fegyvert követelni.

5-ször. Az elköltözők mellé, az elköltözés biztonságára 400 német lovasból álló kíséret fog adatni, mely őket Tokaj felé Nagyváradig fogja kísélni. De a míg ezek a szekerekkel együtt minden baj nélkül vissza nem érkeznek, addig túsul öt egri aga Debrecenben marad, kik azután szintén szabadon bocsáttatnak, a törököknek pedig Tokajban 400 kenyér fog adatni.

6-szor. Mindazok a foglyok, kik Egerben találtatnak, e pontok aláírása és megpecsételése után azonnal szabadon fognak bocsáttatni.

7-szer. Megengedettetik az egri törököknek, hogy mind itt (Egerben) mind utjokban magoknak élelmet szerezhessenek, a miben nekik a tiszt urak segítségökre lesznek.

8-szor. Ezen egyezés szigorúbb megtartása és minden két-ség elhárítása végett azt esküvel is megerősítjük; annak megtartását az Istenre, az egész világ teremtőjére, és Mahomet Mustafa legszentebb lelkére fogadván, kiadtuk ezen levelünket sa-

ját kezünkkel aláírva és pecsétünkkel megerősítve, mást ehhez hasonlót várván Caraffa tábornoktól is.

Kelt Szefer holdjának 8-ik napján 1099-ik évben.

Minekutána Rusten basa és Caraffa tábornok a fenti alkupontokban megállapodtak, s azok kicseréltettek, a törökök részéről Petricserbaria jancsár vezér, a németek részéről gróf Lamberg József követek által felküldötték Pozsonyba, hogy a király is írja alá és erősítse meg azokat.

E szerint a vár december 12-én feladatott, s a törökök a 2-ik alkupont értelmében, december 17-én délelőtti tizenegy óra tájban, kivonultak a vár és városból mindnyájan, 4000-en a maklári kapun, a hol a mieink, mind a németek, mind a magyarok, sorfalat képeztek teljes fegyverzetben; s e sorok között vonultak ki a törökök. A kapunál Caraffa tábornok állván táborkara élén, az ezen alkalomra az ország minden részéből ide sietett német és magyar nemesekkel.

A kivonuló őrség élén felemelt fővel és büszke diadal érzettel léptetett el a megszállók sorai között a rendithetlen lelkű basa, ki a levertségnek semmi jelét sem adta, s inkább a győzöhöz, mint legyőzötthez hasonlítván, sorsán mintegy felülemelkedettnek látszott.

A mit a basa és tisztjei legkevésbé sem vártak, Caraffa őket táborában igen barátságosan fogadta, megvendégelte, vitéség és kitarásokat megdicsérte; de egyszersmind azt is elbeszélte, hogy mily rosszul állnak a törökök, mily jeles győzelmeket vívtak ki felettök a császár és szövetségesei, mily nagy-szerű készületeket tesznek ezek a háborunak a jövő évben leendő folytatására, és hogy ha haza érkezik, segítsen hanyatló hazája sorsán. A megvendégelést és barátságos beszélgetést becses ajándékokkal tetézték és fejezték be, három nemes véréű paripát ajándékozván a basának, ki Caraffa emberséges bánásmódján és barátságán megilletődve és megindulva sajnálatát fejezte ki, hogy ily jeles hadvezér létére olyanok között él, kik az ő élete ellen leselkednek, és több tisztjeinek jelenlétében figyelmezteté őt, hogy nevének nagyobb dicsősége s a császár javának előmozdíthatása végett jobban vigyázzon életére, és hálájának zálogául neki egy poharat ajándékozza, mely őt, ha

abból iszik, megóvandja a méregtől, kijelentvén: hogy neki, mint ellenségnek, becsebb az ő élete, mint polgártársainak.

Ezzel egyidejűleg Caraffa a kiéhezett török legénységet is megvendégteteté és a legszükségesebb utravalókkal elláttatá, a mi szintén nem maradt hatás nélkül itt sem; mivel a legénység tökéletesen elvolt arra készülve, hogy a mit Rusten basa még a várbástyájáról beszélt, az rajtok végre fog hajtatni; most azonban annak ellenkezőjét tapasztalva, másnapra az Egerben visszamaradni óhajtok száma 626, a renegátokkal 972-re szaporodott.

Végre másnap december 18-án a 4000 főnyi török sereg Heissler Dónát vezérlete alatt 400 német lovas kíséretében megindított Nagyvárad felé.

Heissler seregével Tarcalra érkezve, a bekövetkezett karácsoni ünnepek alkalmából pár napi pihenőt parancsolt; ezen alkalommal a törökök a tarcali szőlősgazdáknak tetemes károkat okoztak, mert a nagy hidegben a szőlőkarókat, kerítésekét, sőt a gyümölcsfákat is kivagdalták és feltűzelték, s ebben őket a német őrök nemcsak nem akadályozták, sőt inkább erre felhatalmazták.

Ettől eltekintve a törökök szerencsésen megérkeztek Nagyváradra. Rusten basa a mint oda ért, legott megköszönte levélben Caraffának az alkupontok szentül megtartását, és tudatá, hogy Heissler az egész uton igen emberségesen bánt velük, mit az illetőnek személyesen is megköszönt.

Ugyan az nap, melyen a törökök Egertől végbúcsut véve N. Várad felé el vonultak, Eger városában egy török mecsetben, mely a jezsuitáknak adatott, s melynek helyén később ezek temploma épült, hirtelen oltár rögtönöztetvén, hálaadó isteni tisztelet tartatott. Itt megjelent: két minorita, két ferencendi, két világi áldozár és két jezsuita, Caraffa tábornok, Dória őrgróf, Koháry István, — felkötött karral; — Koháry János, Fischer Mihály, a szepesi kamara igazgatója, Fingerman Lipót, első várparancsnok, báró Lusanszky és Schwartzpach kapitány és az összes vissza maradt renegátok és törökök, továbbá sok ekkorra ide ért idegen, és még a táborból is nagy számmal.

Aztán még igen sokáig, Eger felszabadulása emlékére évenként december 17-én tartatott meg a hálaadó istenitisztelet.

Elképzelhetni, mint örvendezett Egernek még megmaradt kevés számú keresztény lakossága, és mily buzgó hálát rebegett a seregek urának, midőn oly hosszú szenvedés után, a török iga terhe alul kiszabadult!

December 17-én a mint a törökök a várból kivonultak a mieink az első alkupont értelmében azonnal elfoglalták azt; s az abban talált hadikészletet, a leltárak szerint átvették, a mint következik: a) 106 drb kisebb nagyobb ágyú, a 40 fontos tömör golyókat vető nagy faltörőktől le egész az 1 sőt $\frac{3}{4}$ fontos kis hegyi tarackokig, melyek között részint régiségi, részint műfaji tekintetben számos igen érdekes darabok találtak. Ezek közt tüzetesebben véve voltak: két 40, két 38 és három 30 fontos török mivű nagy faltörő ágyú, továbbá Miksa császárnak neve és czimerére 1565 és 1574-ben öntött 2 fontos faltörője, majd egy magyar faltörő 28 fontos 1561-ből csavarszerűen öntve; négy 23 fontos török faltörő; négy 16 fontos hosszú ágyú, a kalocsai érsek cimerére 1537-ben öntve, I-ső Ferdinand király faltörő ágyúja 29 fontos 1556-ból: Miksáé kettő 8—8 fontos 1571 és 1574-ből; a salzburgi érseké 8 fontos 1564-ből; az egri püspök sz. Antal képével 7 fontos 1560-ből; Miksának két drb. 7 fontosa 1570—1574-ből; Rudolfnak egy 7 fontosa 1584-ből, nagy cimere rajta, és egy 6 fontosa 1583-ból; egy 5 fontos cimer és évszám nélkül; II-ik Mátyás királynak egy 1614-iki és III-ik Ferdinándnak egy 1650-iki cimeres ágyúja; egy 4 fontos török ágyú; egy I-ső Lipót császár 1664-iki 3-fontos tábori ágyúja; — egy 1549-ki 3 fontos tarack; — két Rákóczy féle 1561-iki 3 fontos ágyú; egy 1547-iki 3 fontos magyar ágyú; III-dik Ferdinánd 1650-iki 3 fontosa; — egy török 3 fontos tábori tarack; — egy 3 fontos metszett csövű császári ágyú; egy 1568-iki rongált 3 fontos tarack, egri püspöki cimerral; — egy 1612-iki $2\frac{1}{2}$ fontos; — I-ső Ferdinándnak egy 1532-iki és egy 1554-iki, s Miksának egy 1570-iki $2\frac{1}{2}$ fontosa, cimereikkel; — egy török másfél fontos 1509-ből; — I-ső Rákócy Györgynek egy 1620-ban és egy 1643-ban öntött $2\frac{1}{2}$ fontos tarackja; három jeltelen 2 fontos; — Miksa egy 1569-iki és egy 1579-iki cimeres 2 fontosa; —

egy 1541-iki és egy 1641-iki 2 fontos magyar ágyú, — egy 1552-ben az egri püspök cimereére öntött 2 fontos tarack; egy két 2 fontos I. Ferdinánd 1532-iki tarackjai; ugyanannak egy 2 fontosa évszám nélkül, — egy evet-cimeres tarack 2 fontos; egy megrepedt 2 fontos réz és egy rongált 2 fontos vaságyú; I. Ferdinándnak egy 1532-iki és egy 1554-iki cimeres 1 fontos, Rudolfnak két 1578-iki, és II. Mátyásnak egy cimere és évszám nélküli tarackja $1\frac{1}{2}$ fontosak; — egy török és öt német bombaágyú; — egy 1613-iki német $1\frac{1}{2}$ fontos, egy 1 fontos Rákócy-féle tarack 1620-ból; — egy 1 fontos magyar cimere tarack: — Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1623-iki 1 fontos tarackja; — egy régi megrepedt magyar tarack; — egy megrongált 1 fontos; — két 1 fontos török tarack, — egy 1 fontos német tarack; 12 drb szétszakadott s teljesen használhatlan 3 fontos török réz tarack és két ugyanilyen vas tarack; 9 drb szétszakadozott használhatlan töröktarack, és ugyanilyen jeltelen 2 fontos tarack; és végül egy igen érdekes ugynevezett „csirkésfogoly“ ágyú 1670-ből. E ritkaság egy 30 fontos mozsár volt, a melyet 13 drb két két fontos csövek szorosán öveztek, ezeknek gyúlikjaik mind a fő-mozsár gyúlikjával egyesültek, a mi lehetővé tette, egyszerre mind a 14 töltetet kilőhetni, a mikor a 30 fontos bombával a 13 drb két fontos golyók, mintegy az előbbinek kicsinyei, fiai egyszerre ugyanazon irányban kilövettek, a mit leghivebben a csirkés anyafogoly felrebbenése kicsinyeivel tüntet elő, innen annak elnevezése is.

b) 8 drb kőlvő ágyú, melyek közül kettő 16 fontos, egy 15 fontos és a többi 8 fontos, szintén kőlvő a szász fejedelmi cimert viselte; és egy 1582-iki szintén 8 fontos kőlvő; volt még egy igen régi nagyon megrongált, 28 fontos kőlvő ágyú is.

c) 14 drb különféle nagyságú kőhányó mozsár, melyek mind török mivűek voltak; egy 40 fontos, kettő 20 fontos és négy 18 fontos köveket vetett; azonkívül egy 8 fontos köveket hányó török, — és két 8 fontos, két 6 fontos és egy 3 fontos kis bombákat vagy gránátokat hányó császári vetágyú volt. — Nagyobb bombavető mozsarak a „csirkésfogolyt“ kivéve, mint látszik teljesen hiányoztak, holott a császáriak ilyeneket már egy Buda mint Munkács, sőt maga Egervár ostrománál is nagyban használnak, noha még kőhányó mozsarakkal

vegyest. — A törökök azonban, kik viszont az aknászatban ügyesebb és erősebbek voltak, a szétrobbanó bombákat még nem igen alkalmazták.

d) 573 mázsa lópor.

e) 17 bál török kanóc.

f) 17915 drb tömör vasgolyók 36—40-tól le a 4 és 3 fontosig; azonkívül 150 drb láncos golyó, 180 drb használhatlan ágyúgolyó; $\frac{1}{2}$ mázsa szakállás puskagolyó, $5\frac{1}{2}$ mázsa vas ágyúsörét; 78 drb hüvelyes és gerezdes kartács, 65 drb nagy és kis kartács-szelence; 47 drb 60 fontos bomba; 193 drb ágyúgranát, 31 drb töltött kézi rézgranát; 6874 drb töltött és 2900 drb töltetlen kézi vasgranát; 30 drb bomba-cső; egy láda kézi granát-cső; ugyszintén 12 drb török tüzgolyó, 244 drb tüzes koszorú, 46 drb lóporos gyújtó koszorú; 14 bál pamut; 62 zsák fonott gyapot, 4 bál elromlott fonott gyapot, egy nagy rézüst telve olajjal, és ugyanily 4 üst üresen, 1 mázsa török gyúcsőszer, 14 mázsa salétrom, 91 mázsa kén, 17 ládában 34 mázsa fekete szurok, $35\frac{1}{2}$ mázsa ó-fehérszurok; továbbá 315 vaslapát, 650 falapát, 1359 vascsákánykapa, 395 közönséges kapa; és ércanyagok: 14 drb szétrepedt ágyúcső és mindenféle megromlott ércszközök 32 mázsa súlyúak, mindenféle vasszerek és anyagok, u. m. ágyútalpakhoz való tengelyek és vaszatok; kapuzarak, vasrudak, súlymérők, kópjvasak, emelőgépek, ropant erős vaskocsik, ágyú és egyéb láncok, öntő minták, olvasztóserpenyők, szegek stb. Végre mindenféle szerek és eszközök, u. m. kovácsszerszámok és fűjtatók, kádárszerszámok: fa és bőrtömlők, cserzett marhabőrök, bőr, lóporzsákok, kötelek és kötőfékek és 10 régi szakadozott kupolájú sátor.

Mindezek eléggé mutatják a várnak akkori kellő felszerelését.

A 6-ik alku pont szerint a még élő várbeli foglyok mintegy 270-en rögtön szabadon bocsáttattak; de sokan nem jöhettek ki nedves börtöneikből, annyira el voltak gyengülve a sok kopálás folytán, úgy kellett őket kihordani, mert az utolsó napokban még a szokásos kocsonyaszerű enyv módjára főzött bőrtelvest sem kapták, minek következtében sokan el is haltak, kiket a vár északnyugati bástyája alatt különösen e célra épített roppant nagy és mélyen fekvő üregbe hánytak. Hogy

azonban az üreg hamar meg ne töltődjék, mielőtt a szerencsétlenek hulláit bedobták volna, egy különösen e célra készült géppel minden egyest apróra förettek és aprítottak. Az ilyenek száma több ezerre ment. Ilyenekkel lett a „holtak útja“ is színig töltve, a melyet, (miután már a hullák elporladtak, ülepedés állott be, minélfogva az ut üresen maradt) alul befalaztak és kövekkel kitöltve fölül is hozzáférhetlenné tették erős berakás által, a mit a mostani zászlóaljiroda udvarban a benyíló ajtóval szemben láthatni.

A várbeli foglyok között, mind a két nemből különböző koruak és állásuk találtattak. Azok számára és számánód sorsára némi világot vet az, a mit Delát Jakab fogoly pap így irt Gyöngyösre :

„Az egi tömlöcből, 1687 október 18 napján. Már az éhségtől járni se tudok, mert pünkösöd óta semmi rendes eledel nem adatik nekem. Most már csak 300 rabok sinlődünk itt, de sokkal nagyobb azoknak száma, kiket már a sanyaruság és éhség elvesztett, pedig mind a mellett a meghalásra naponként új keresztény rabok hurcoltatnak ide; azért küldjön nekem ezen fogolyasszony által, ha az ide vissza térhetne, alamizsnát készpénzben, mivel egyebet beküldeni lehetetlen. A gyöngyösi tisztelendő plébános urnak meg fog szive indulni rajta, és a templom javaiból fog nekem segedelmet juttatni, mivel szabad ez az ilyen esetben. Ha a fogolyasszony, levelem általadója, Egerbe vissza nem térhetne, a pénzt nagyságos Gombos Imre urnak kezébe lehetne küldeni, vagy a kapus törökkel, Kundalival az iránt beszélni stb.“

A foglyok közt volt Retek Gáspár a gyöngyösi bíró is és Lázár Norbert ugyancsak gyöngyösi ferenc-rendi szerzetes, kik 1687-iki februárius 12-én hurcoltattak fogságba azért, mivel Gyöngyös városa a törököknek a gabonabeli adót megtagadta. A város birájával a kolostor főnökének, Móra Athanáznak kellett volna a fogságba mennie; de Lázár Norbert főnökéért magát e fogságra nemesen felajánlotta, ki azonban később július 21-én éjjel a várfaláról leereszkedvén, száz veszély közt elmenekült.

A törökök 91 évi itt létök alatt, a már fennebb említett bástyán és mecseteken kívül, ujat a várban csupán börtönöket

építettek; az udvarban körül 46 nagy börtönt, 3 méternyire a föld színe alatt, melyek mindegyikébe 20—30 foglyot vetettek. A lejárát e helyekbe fölülről volt alkalmazva. Ezeken kívül a mélyebben fekvő alagutakat, ugyszintén a Domonkosok kolostorát is börtönökké idomitották át, csupán a folyosót hagyván meg eredetiségében, sőt igen sok „befalazásokat“ is eszközöltek, csakhogy a befalazottakat bizonyos idő múlva, a mikor a helyre szükség lett, ismét kiszedték. Ezenkívül az ókapu jobbfelőli oldalában egy kis ajtót és egy 7 könyöknyi széles lefelé vezető utat is készítettek, mindenütt a faltövében vezetve le, egész a mai „nagy liter“ vendéglőig, azon célból, hogy a kik a piacra vagy a városba akartak menni, nem kénytelenítették a főkapuhoz kerülni.

A váron kívül szintén építkeztek a törökök, így: a budai, tokaji, cserépi és a diósgyőri országutakon kis őrházakat „strázsa“ néven építettek; azonban minden rendszer nélkül, mivel néhol egy úton egymás után 4—5 is következett, míg más-hol már csak egy volt; ismét mások, rendszeren a magánállók, roppant messze, míg ellenben a hol egy úton több is volt, igen közel állottak a vár és városhoz. A vár nyugoti oldalán azonban csak három ily őrházat építettek, azok is inkább déli irányban estek. E „stráz�ák“ száma összesen 27 volt. Ezenkívül a Diósgyőrréli összeköttetés végett a várhegyen s a Bükkesen át egy öszvér utat is készítettek, de nem ám a föld alatt, mint nagyon sokan állítják és hiszik, hanem a föld felszínén, az itteni legmagasabb hegyek csucsán és gerincén át; tehát a hirhedt vaskapu nincs, de nem is volt soha, mint azt eddig annyian erősen állították és hitték.

A törökök oly nagy számu visszamaradását írónk különféleképen vélik okadatolhatni. Vannak, kik Caraffa emberséges bánásmódjának, mások pedig azon számításnak tulajdonítják, miszerint akkori ügyök jobb sorsra fordultával hitsorsosaik visszajövetelében biztak. Így Olai bég, ki a keresztség felvétele után Báthori László nevet nyert, midőn az 1699-iki karlovici békekötésnek híret vette, egy budai kamaratisztnek saját mindenét eladva visszaszökött Törökországba. Ugyan így tettek igen sok mások is, míg az ingatlanok eladásának eleje nem

vétetett akként, hogy szigorú büntetés terhe alatt betiltatott azok megvétele.

Később mindnyájan kikeresztelkedtek, és „új keresztényeknek“ neveztettek. Így egy „hodscha“, toronymester, ki állásához képest igen képzett ember volt, sőt némi jósló, látónoki tehetséggel bírónak is tartatott; (az akkori háborúk ki menetelét mind megjósolta, Bécsnek ostromát nagyon roszalta, Eger és több más váraknak elvesztését eleve hirdette, és valahányszor Belgrád említettett előtte, mindannyiszor keservesen sirt, annak ostromát és végveszedelmét előre jelentvén, és nagyon fájlalta, ha neki ez állításában hitelt nem adtak) ez Pap Dávid nevet nyert. Egy másik, ki igen gazdag volt, kinek Noszvaj helysége és a minoriták temploma, s a városháza telkei és birtokaihoz tartoztak, kikeresztelkedése után Noszvai Ferencnek neveztetett. És így tovább lassanként mind elmagyarosodtak és keresztények lettek, miről az egri plebánia anyakönyve híven tanuskodik. Azonban nem mindnyájan vettek fel a keresztiséggel magyar vezeték nevet is, hanem megtartották a régit, s így még ma is vannak török nevek Egerben, ilyenek: Ali, Bajzáth, Basa, Bege, Cseika, Csausz, Hamza, Hamzus, Hassán, Hatiza, Imán, Janicsár, Kassán, Kavasz stb. stb.

1696-ban Nagyvárad ostromában Egervár őrségének nagy része részt vett.

1697-ben Tokaji Ferenc fölkelése elnyomására az egri várból is Bütler János várparancsnok intézkedése folytán egy német ezred rendeltetett ki, s Deáki Pál Eger alatt 400-at vert szét a Tokajban fészelt de itt kalandozott rablók közül.

XXVI.

Rákócy és Bercsényi

A Rákócy forradalom viharában az egri vár, melynek gróf Zinzendorf Ferdinánd volt ekkor várkapitánya, noha gyenge védőrséggel birt, még sem nyitá meg kapuit a pártosoknak, minélfogva azt Bercsényi ostrom alá vette, és gyorsan intézkedett, hogy Tokajból a nagyobb és Miskolcra a kis ágyúk ide szállíttassanak a várnak lövetésére. Ezen időben a várnak csak a város felőli oldalán volt két szeglet-tornya; a többi részeken pedig, igen csekély kiszögellések — s ezek is csupán

a sarkakon — voltak akként alkalmazva, hogy a sarkok közötti egyenes falakat, a kiszögellésekben alkalmazott ágyúlőréséből keresztűzbe véve teljesen pásztázhatták. Az Almagyaron volt sánc, a mi a törökök alatt „a jancsárvár“ nevet nyert, akkor már csak annyiban volt erősségnek mondható, a mennyiben az ostromlók ágyúinak a falak romjai némi fedezéseket nyújtottak. A Bercsényi által megrendelt ostromágyúk 1704 március hó elején Egervára alá, az ostromló táborba megérkeztek. Bercsényi rögtön megkezdte a vár lövetését két oldalról: a jancsárvárból és a városból, a mai cisterciták temploma megettől dombról, mit Rákócy Ferenc naplójában következőképen jegyzett be: „— — — a várnak ostroma alatt 1704 márciusban a várórséget képezett rácok és kevés magyarok kiűtöttek nagy erővel az én táboromra, de mindenkor legderekabb embereiket elvesztvén, vissza üzettek, azután megmaradtak a falak között.

„Az én ágyúim ugyan a régi falakban semmi különös kárt nem tettek, de minekutána az általszököttektől megtudtam, hogy a víztartó árkok a bombák durranásától repedéseket kapván a vizet meg nem tarthatják, azt véltem, hogy majd a víz fogyatkozása alkudozásokra fogná őket hajtani.

„Március végével az ostromot félbe szakasztám, és kirendelém több fő embereimet, hogy tanácskoznának a Leopold császártól megbízott kalocsai érsekkel, Széchényi Pállal, a békeségnek hogyan lehető megkötése iránt.

„Tudjuk, hogy a magyaroknak bizodalmaival bíró érsek, aprilisnak 2-ik napján 1704-ben az összeszövetkezettek kívánságait Leopoldnak megírta, de a melyeknek semmi sikere se következtvén, a háborgásnak véres jelenségei csak meg nem szűnhettek.

„Néhány nap mulva Gyöngyösről lett visszaérkezésem után, gróf Forgács Simon borsodi főispán és a császár generálissa hozzám jött, mivel ifjúságom óta ismert és én látván, hogy mivel a hadikészületek fogyatkozása miatt, a vár megvételehez kevés reménységem lehetne, ajánlottam Forgácsnak, hogy a várkapitányával beszéljen, és vegye reá őtet a vár általadására. Ez jól ütött ki, reá bírta Forgács a várbeli kapitányt arra, hogy a német őrizet maradjon 4 hónapig a várban,

a nélkül, hogy legkisebb ellenségeskedés gyakoroltassék, sőt még szabad lészen annak az őrizetnek a város piacán eleségrelvőjét megvásárolni; ha pedig az alatt a német táborból segedelem nem érkeznek, adná által az üres várat. Ez a feltétel reám nézve azért is volt kívánatos, hogy az egi katonák mostanában Heister Sigfried császári tábornoknak hadait ne számosítsák, a ki már a maga seregével az egi erősségnek felszabadítására sietett; de midőn útjában meghallá, hogy a várőröknek felzúdulése által a hely elveszett, megváltoztatván szándékát, Komáromnál által költözött a Dunán, mely lépése által Bercsényi hadának fekvését úgy zavarta meg, hogy ez Szeredre venné magát.“

Ezek szerint tehát Egervára aprilis havában Rákócy vezérének Szentpéterinek meghódolt és gróf Zinzendorf Ferdinánd a helynek igazgatója, fegyveres közembereivel együtt szabadon bocsátatott.

Pray György állításaként Egervára, az éhség folytán jutott Rákócy birtokába.

1705-ben Rákócy Ferenc a telet itt tölté, mely alkalommal midőn a földalatti üregeket vizsgálná, a törökök által épített nagy börtönök egyikére, — az északkeleti bástya alatt — azon megjegyzést tette: miszerint az épen olyan, mint a melyből ő Bécsujhelyben elmenekült, a miért azon helyet Rákócy börtönének nevezték el, és nevezik még mai nap is. És innen Egervarából, mint központi főhadi szállásáról, intézé hadi terveit és rendezé seregét.

XXVII.

Telekessy püspök.

Midőn Rákócy Ferenc februarius végén a hadjáratból győztesen visszatért, 300 ágyú lövéssel, harangozással s a Telekessy püspök által elibe vezetett papság s nemességtől fejedelmileg, diadalmi pompával fogadtaték, s a püspök arra kérte őt, hogy a rom. kath. vallást oltalmába venni kegyeskedjék. Rákócy a püspököt atyjának nevezvén, minden jót ígért; s ezután gróf Széchenyi Pál esztergomi érsek, mint Leopold küldöttje, a várban alkudozásba bocsátkozék vele, de eredmény nélkül.

Rákócy emlékirataiban úgy jellemzi Telekessyt, mint minden jeles tulajdonnal bíró főpapot, ki igen sokat tart nemzete szabadságára, s a fölkelésnek valódi barátja, pártolója.

1708-ban Rákócy ismét Egervárába gyűjté hadait, 1709-ben pestis ütven ki, a hadi szerencse fordultával ez is fogyasztá a szabadsághős hadait.

Rákócy 5 évig birván Egervárát, várnagya Rhédei Ferenc, a pápai bullától megrémült Perényi alvezér nógatasára, az ostrommal fenyegetődő gróf Pálffy Jánosnak feladta azt, s 500 főnyi őrseregével császári szolgálatba akart lépni; de a köztük uralkodott pestis miatt ajánlatát nem fogadják el.

Ezután Egervára folytonosan a császáriak birtokában volt. A következőt hosszas béke szárnyai alatt, kipihelve a sok százados harci viszontagságokat, újra épülni, szépülni és erősödni kezdett, de hajdani virágzó korszakát többé soha meg nem közelítheté.

XXVIII.

Gróf Eszterházy Károly püspök.

II. József császár alatt 1783-ban az egrivár többé mint erősség nem használtatott, és teljesen romlás- és pusztulásnak indult, s a tengernyi vérrel áztatott köveit középületekre kezdé használni gróf Eszterházy egri püspök, ki az egész várat 10778 pengő forintért a császártól megvette.

Ekkor a várnak egyes részei lerontásával az egyház is lerontatott, s szépen faragott kövei az andornaki, maklári, kerecsendi és felnémeti templomoknak, és más több középületeknek, mint a lyceumnak, építésére fordítottak; valamint a lakosok által a püspök engedelméből házaik és más építkezésekre hordattak.

1801-ben a megrongált vár déli falának egyik része leomolván, több embert és házat temetett el.

Talán Dobónak szelleme rázkódtatá meg, a szent helynek feldúlása miatt.

Midőn a királyi kamara ezen lerontási munkálatokat folytatná, a munkások 1802-ben az egyház déli részén, a szentély mellett, egy kápolna alapjaiban, Hámy Akác püspök, Estei Ipoly hercegbibornok és egri püspök helyettesének sírjára

akadtak, mit egy ott volt márványlap tanusított, melyre a szokásos sírfelirat volt vésvé. E közt volt a címer: a paizsban 5 ágú koronából kinövő sasmadár alak, jobbról s balról felette egy-egy öt ágú csillag; a paizs felett püspöksüveg a főpásztori bottal, ez alatt pedig az évszám 1522.

1805-ben a székesegyháznak már csupán a homlokzat egy része és a dél oldali fal egész hosszában állott, de nem teljes magasságban, mivel abból már sokat leszedtek. 1806-ban Fuchs Ferenc egri érsek a várnak még épségben fenállott épületeit mind lehordatá, s ez alkalommal az ókapu homlokzatában volt, a Perényi Péter 1542-ik évi építkezéseit megörökítő, követ is levéteté, és az érseki kertnek üvegház ajtajában betüivel lefele fordítva, alsó lépcsőként alkalmaztatá; a helyett hogy ezen nevezetes régiséget az idő vasfogától óva, az utókornak fenntartani iparkodott volna.

Ez alkalommal a törökök által épített, az ókapu alól jobbra a piacra levezető rövid ut elrontatott, és az arra nyíló kis ajtó is berakatott.

Az északi oldalon álló s a törökök által átalakított Domonkosok kolostorát egy emelettel fel emelteté és a nagy padlással együtt igen célszerű magtárrá alakíttatá át; valamint a nyugati oldalon — mintegy 40 évvel ezelőtt épült, és már a német katonaság által lizstraktárként használt — álló hosszú épületet is.

Ezeken kívül még csupán a hajduk részére az alsó kapunál négy és a felsőnél három kis házat hagyatott épen. A börtön felügyelő az északi magtár alatti börtönök mellett, a régi kápolnában lakott, a hol azelőtt mindennap, később azonban csak ünnep és vasárnaponként istenitisztelek tartattak a reggeli órákban, mit az érseki rabok egy két méter széles és 1 méter magas roppant erős 4 □ c. m.-nyi átmérőjű illetőleg vastagságú vasrudakból készült rácsozattal ellátott ablakon át láthattak és hallhattak. E kápolnában volt a sz. Péter és sz. Pál oltára a török idők óta felállítva. A várfelügyelő pedig, a ki rendszeren valamelyik nyugdíjas püspöki gazdatiszt volt, a hajdani koresma helyiségben, a délnyugoti oldalon, az új magtár melletti mai zászlóalj irodai szobákban lakott.

A kút akkor nem volt használható állapotban, minélfogva a hajduk felügyelete alatt az érseki rabok a sötét kapun át a

— jancsárvár — vagy is a sánci forrásból, úgyszintén a városból is hordták a vizet a várba.

A még fennálló székesegyház és várfalak mind lehoradtván, a kövek ölbe összerakatra a különféle épületfákkal együtt elárvereztettek.

A lyceum építése befejeztével a várban is abban hagyatott a további rombolás, talán inkább azért, mivel már úgysem igen volt mit pusztítani. Így hevert azután sok éven át pusztán, elhagyottan; csupán a rabok, az azokra felügyelő börtönőr, néhány hajdú és a főfelügyelő által lakva, a ki egy kissébb-szerű majorságot vezetett itt, minélfogva a nyugot oldali magtár különféle istállóká alakíttatott át.

XXIX.

Pyrker János László pátriarka, egri érsek.

1827-ben Pyrker János László az egri érsekségre s heves- és középszolnoki főispánságra emeltetett. Midőn e kettős hivatásának kezdeti nehézségein átesett, Egervárának a mult idők viharaiiban nyert történeti jelentőségű dicső neve föntartására is gondolt. E végből a sötétkapu nyugoti üregében, melyet sirbolttá átalakíttatott, és faragott kőoszlopok s vasrácsos kerítéssel záratott el, Dobó István veres márványból faragott halotti szobrát ábrázoló siremlékét Dobó-Ruszkáról ide, mint legilletékesebb helyére, hozatá, és a szépen faragott koporsó alakú talapzatra, — fekvő helyzetben — elhelyezteté.

E szobor a vár dicső hőjét fekvő helyzetben ábrázolja, hol jobbájában vezéri zászlót, baljában egy pergamentforma iven bibliai mondatot tartva látszik; hosszú szakállá páncélján simul végig, feje a zászló kibontott lobogójával befedett vánkoston nyugszik, baloldalán régi alakú kardja hever, a márványsisak fejénél a talapzat sarkán áll; a szobor lábfejei meg vannak ujtva. Ez emlék alatt, a talapzat oldalán, szürke márványba vésvé, aranybetűkkel ez a felirat olvasható:

„Az igaz hazafiuság és vitézség halhatatlan érdemének méltó tekintetéből, Dobó István Egervára hősvédőjének P. J. L. P. É. által 1833. emelt és dobó-ruszkai sirjéről nyert képével diszesített emléke.“

A P. J. L. P. É. betűk ezt rejtik magukban: Pyrker

János László, Patriarcha-Érsek, — ki ez emlék által Dobót dicsőítve, önmagát is megdicsőíté.

Ezután a várkútjának kitisztíttatása és használható állapotba helyezéséről intézkedett, mely munkálatok alatt, a kútban egy 1509-beli 2·50 méter hosszú és 5 cm. ürméretű ágyúcsövet leltek, melyet Pyrker, feketesárgára festett kerek talpra helyeztetve, a Dobó sírboltjába, a szobor lábához tetetett. Találtak még ezenkívül a kútban nagy számú cin és réz edényeket. Végre szivattyus gépezettel ellátva a kúti munkálatok befejeztettek, melyek Pyrkernek nem csekély összegbe kerültek.

E kiadások azonban Pyrkert nemes szándékában nem gátolák, és magas önérzületénél fogva elrendelé a kutatási ásatásokat; egyidejűleg a vár befásításához is hozzá fogatott. E munkálatok sikerét még ma is láthatni: ilyen a templom kupolát tartott négy főoszlop egyikének — a délkeletinek — 5 méter magas és 2·25 méter átmérőjű talpzata, melyre Durcsák János néhai egri kanonok sz. István királynak Casagrande Márk, velencei szobrász által faragott, életnagyságú szobrát állíttatá, ily felirattal: „Szent István király az általa építtetett sz. János temploma romjaiból fenmaradott oszlopán. Hálaemlékül honunk és hitünk iránti szent buzgalmaért. 1835.“

Durcsák e szerint, a régi építészetet az újabbkori szobrászattal Casagrande által gyönyörűen egyesítteté.

Az ásatások alkalmával, a többek között, egy igen nevezetes oszlopfőre bukkantak, melyet szintén a Dobó sírboltjába helyeztek. Ez oszlopfőn, a homorú virágkehely alakja tökéletesen látható, mi a korábbi román építészet korából való. Első tekintetre feltűnik rajta a — korinthiszáló — oszlopfőalak, mint ez a román műkorszakban különféle módosításokkal alakítva képeztetett.

Itt például a korinthiszáló oszlopfőnek csupán egy levélsorával, a középső levélsorral van alakítva; a három levél közül t. i. kettő a szélén, egy pedig közepén alkalmazva, felettök egy külön tag hasonlóan a korinthiszáló oszlopfő akanthusz felül kihajlik. Csakhogy ez oszlopfőn a levelek inkább éghajlatunk nagyobb növényleveleihez hasonlítanak, mintsem az akanthushoz; s már is némileg az idomított, palmetteféle alakhoz közelednek.

Igen érdekes tájékozási részlet még ezen, máskép már meglehetősen megcsonkított, s a felsőbb részleteiben nem igen jól kivehető oszlopfőn az, hogy a levélszárakon, vagyis a levelek középfőerein az ugynevezett gyémántjegec vagy máskép szögfejnnek is nevezett ékítőményi alakzat jön elő, mely a korábbi román és nevezetesen szintén az angolországi normannromán építészeti ízlés díszítésének épen oly jellemző sajátja, mint a jóval fennebb említett csürlődéd vagy ruta ékítőmény. Ezek világosan mutatják, hogy a sz. János székesegyház ékítőményrészletei és tagozatai, mint a jellemzett román ízlés művei, teljességgel összhangzatban voltak.

Ezt tanúsítja a fent említett oszloptalap is, erőteljes és csinos faragásaival, melyek nemcsak szélesebben s egymástól távolabban vannak fokenként tervezve, mit ugyan a talap szélessége is igényelhetett, de ezen tagok is inkább erős hengerek és félkörvájatú horonyok, mintsem a finomabb idomsabb körteél-alakzataból állanak; s e mellett már a lapos lécecskék helyett is, a végén egymást átszelő pálcácskák láthatók s a késő kori vesszőművészet uralkodik, mint azt itt is láthatni.

A további ásatások alatt — állítólag — még oltári arany eszközöket és egy csontvázat — Imre királyét — is leltek volna. Ez utóbbi, koronával díszítve az érseki nagytemplom bal oldali hajójában lévő sz. Mihály oltára alatt van, orsó csontjai arany paszományokba, a többi csontjai pedig arany hálóból készült burokba foglalva és üveggel elfedve.

Ugyancsak Pyrker rakatá az ókapu helyén a mai felsőkaput is, mely alkalommal Telegdy Csánád, Oláh Miklós és Perényi Péter építkezéseiknek megörökítő köveit a kapun bemenet jobbra eső falba építteté. Az elsőt a szépbástyán felállított kálvária, és ugyancsak a szépbástya déli oldala alatti oltár vagy kápolna építésekor találták a kiszögelő fal sarkában, a nyugoti oldalon kívülről a felső lőrésekkel egyenlő magasságban befalazva a kis harang mellett, a másodikat a börtönőrné régtől fogva mosogatópadka gyanánt használta. A harmadikat, miután Fuchs az eredetét hogy mire fordította, fennebb láttuk, a honnan az végképen eltűnt, Pyrker gyurmából, egy az eredetinek hű másolataként, famintába préseltette, melybe a betűk és számok nem mind megfelelőleg vésettek, s ugy állitatá elő, minél-

fogva azon több betük és számok fordítva állanak. A kis harangot is Pyrker helyezteté a felső lőrésbe, részint hogy a kápolnában naponta tartatni szokott isteni tiszteletnél szerepeljen, részint pedig hogy a vidékről sz. István napjára ide nagyszámmal zarándokolni szokott bucsujárókat legyen mivel üdvözölni.

Ugyanekkor kezdettek meg a kálvária körüli kápolnák (stációk) építtetése is, melyek közül a Krisztus keresztre szegeztetését ábrázoló emléket Duresák János egri kanonok; a keresztet vivő Krisztust Greskovics Ignác egri kanonok; a Krisztus bemutatását a népnek Lonovics József egri kanonok; a Krisztus koronázását Králik Gábor Eger város előljárója; a Krisztus seprűztetését Naidliard Antal, a Krisztust áruló Judást Naymayer János Eger város bírása; az Olajfák hegyén imádkozó Krisztust Krausz János egri tanácsnok emelteté, melyek mindegyike 30 méternyire van egymástól.

1848-ban az egriek egy vékonyabb fenyőszálra egy óriási nemzeti zászlót erősítettek, s azt a mai torna helyen a várban állították fel, a mely ott diszelgett mind addig, míg Török cs. kir. ezredes Egerbe nem jött, a ki rögtön két lovaskatonát küldött a zászlót tartó fenyő kivágatására. Ezek, mivel fejszék nem volt, a várhoz legközelebbi házhoz betértek és kényszeríték a gazdát, a ki nem volt más, mint az öreg Gallasy asztalosmester, hogy fejszével kezében velők azonnal a várba menjen, s az ottani zászlórudat kivágja. A jó öreg, a kényszernek engedve, sirva fogott a parancsteljesítéséhez, úgy fájt szívének e szomorú munka, mintha minden fejszecsapás a lelkét érte volna, s így nem csoda, ha lassan haladt a keserves munka. Végre is a katonák egyike megúván a sok várakozást, leugrott lováról, kivette az öreg kezéből a fejszét és kivágta a fenyőt; mi alatt Gallasy leborult és zokogva imádkozott, e közben a fenyő ledőlt és épen a zokogó öreg mellé zuhant, mire ez föleszmélt és felkiáltott hogy: miért nem még egy lépéssel közelebb, had sujtott volna agyon inkább, minthogy ezt megérjem!

A katonák a zászlót letépték és parancsnokukhoz vitték.

XXX.

Bartakovics Béla egri érsek.

Midőn Bartakovics lépett az érseki székre, 1851-ben, a várbeli nagy magtárt, az északi oldalon az egri gőzmalomnak, Swartznak hasznobérbe kiadá, a ki az azon időben roppant mennyiségben össze gyülemllett korpát tartá benne.

Az érseki börtönök pedig katonai fegyházzá engedtetek át.

Ez időben, a vár szivattyús kutja ismételten elromolva haszonvehetetlenül állott. Megjavíttatása aránylag sokba került volna, minélfogva Bartakovics a vas csöveket kiszedeté és a káptalannak adományozá, és e helyett „fedett“ kötélén két vederre járó, kézzel hajtó kerekes kútat csináltatott, a mely ugy van még ma is.

Az 1862 év nyarán, midőn a Magyar Tudományos Egyetemnek — régészetkutató — bizottsága által a székesfehérvári basilika alapfalai kiásatása foganatba vétetett, ezen ásatások intézője dr. Henszlmann Imre Gerster Károly építészszel, ki akkor az egri új főegyháznak javítási munkálataiban foglalkozott, Egerben megfordulván, szóba hozták az egri várbani régi székesegyház alapfalainak kiásatások általi nyomozását.

S miután annak iránya kitűzetett, az érsek és a főkaptalan meghagyásából és költségén Gerster építész segédje Benkó építész vezetése mellett megkísértetett.

Ezen munkálatok által nemcsak a sekrestye mind a négy falának, s az által az egyház oldalfalának is a sekrestyével közös része kiásatott, de már a többször említett oszloptalap vagy támtő irányában ázott vonalon ennek párja is feltaláltatott; mi által az egyház hármashajójának fekvése és szélessége meghatározhatóvá vált. Ez utóbbi támtő azonban egész 1½ méternyire leván hordva, minélfogva sokkal mélyebben fekszik az előbbinél.

Az ásatások egyszersmind azon szomorú tapasztalásra is vezettek, hogy az egyháznak lebontásakor nagyobb részén még az alapkövek is felszedettek.

A fenti sekrestyének oldalfalain felfutó támszálak ajtó-bélleti tagozása és egy támnak oszloptöcsoportja, ismét a késő

csúcsíyes rendszernek csavar alakú éktelen sodrott talapzatait mutatták.

Ámbár itt még tagozások, a hengereken s horonyokon kívül erős körteéleket is mutattak, de ezek szintén lapos lécecskében végződtek.

Igy egy fülkének, a sekrestyei mosdómedence hajlékának keretein, dísz művezetül a lángozott vagy ugynevezett hal-hólyag alakzatot és az egymást átszelő vesszőművezettel, míg felső boltszerű födözet alakításán a hálószővedékes vagy inkább ivgerincezet utánzásával volt díszítve.

Hasonlólag ezen fülke felett egy ablakkeret tagozásának alsó részlete volt még észrevehető; ez is ámbár erős, de ritka és tompa tagozási ékeket mutatott.

1867 elején Swartz a bérletet felmondá, s így a magtár felső része üresen maradt, az alsóban még mindig katonai fegyencek voltak. Történt hogy ez évben a Weimár ezred egy zászlóalja jött bizonyos célból Egerbe, melynek egy százada a várbeli magtárba szállásoltatván, az öreg Városit — a ki mint a várfelügyelője, már évtizedek óta üzé a korlátlan tehenészetet, — kényelmes lakásából kiszoríták és abból irodákat rögtönöztek, neki pedig egy kis szobát jelöltek ki lakhelyül; sőt ezentul még teheneit is csak kipányvázva legeltetheté, a mi a jó öreget tökéletesen bús komorrá tette.

1871-ik évben látván a nagylelkű érsek hogy a 49-ik honvéd zászlóalj laktanya hiányában egyik kolostorból a másikba vándorol: a várat, mely még ekkor is érseki tulajdon volt, a kincstárnak ajándékozá, azon kikötéssel: hogy ott honvéd laktanya létesíttessék. Ennélfogva az ekkor a minoriták épületében elszállásolva volt honvédek, az 1872-iki őszigyakorlatok befejeztével, a várba felköltözködtek; de mivel még a Weimárok is ott voltak, egyelőre az egész akkori békelétszám a padlásra rendeltetett, hol valóságos tábori módon másfél hónapig laktanak. Végre november elején, midőn a Weimárok elmentek, költöztek le a tulajdonképeni laktanyába; a nagy börtönt fegyverraktárrá, a börtönőri lakot és a kápolnát puskaművesi lak és műhelylé, az öreg Városi istállóit pótraktárrá, a lakását pedig zászlóalj és kezelőtiszti irodává alakították át; az állandósított század raktára fegyverestől mindenestől, a már ekkor

laktanya padlására jutott, a század iroda a feljárnál balra eső konyhán belől, ennek közvetlen szomszédságában, a pótcsapat iroda volt, mind a kettő az udvarra nyíló ablakkal; a többi szobák legénységi lakhelyek lettek. A börtönök valamint az őrszoba is — ez utóbbi a puskaművesi lakkal szemben — a régiék maradtak. A töltény raktár, a Dobó sirboltja megetti üregben, azon a helyen alakítatott, a hol ezelőtt az öreg Városi kegyéből, Keresztényi, Gavalszky stb. urak a mesterségükhöz szükséges dió és más hasonló keményebb fanemeket tartották. Végül a csaplárság a laktanyától keletre mintegy 30 lépésre az északi fal tövében, a romok közt pince szerűleg építettetett.

A régi nagy börtönön, mely fegyverraktárrá alakítottatott át, északról ablak nem volt, s így új rendeltetésének nem felelt meg; ezen oknál fogva a magy. kir. honvédelmi ministerium engedélye folytán 1874-ben a 6.18 m. vastagságú északi falban egy közönséges 6 fiókos és vékony vasrácsos ablakot készítettek, a mi nem került kevesebbe a kincstárnak 180 forintnál.

Miután a várat minden könnyen hozzá férhető részén jól szemügyre vettem, 1877 elején kezdtem meg reményteljes ásási kutatásaimat.

1877 tavaszán, mikorra már a „gondüző“ környéke is szépen zöldelt, a Pyrker által ültetett fák pótlása, s a vár eddig pusztán állott részei és az utak szélei befásítása céljából, a felső tárkányi erdőből nyert 600 drb. különféle fiatal fákat ültettük el.

1878-ban Rózsa őrnagy úr egy a magyar korona országainak cimereit a középén és két oldalt „magy. kir. hevesi 49-ik honvéd zászlóalj“ feliratot tartalmazó táblát készítettetett, melyet az alsókapu homlokzatára erősítetttek.

A fent soroltak alatt kutatási munkálkodásim szakadatlanul folytatám, minek már is szép eredménye volt, a mennyiben egy oszlopfőt, egy a templom homlokzatán volt kajácsos nyílású négyszegletű követ, több különféle nagyságú golyót leltem, melyeket mind a Dobó sirboltjába halmoztam össze. De hogy a nedves, dohos levegőjű földalatti üregekben a munkálkodás egészségemet végkép meg ne rontsa, mivel már úgy is

gyakori lázaim voltak, fenn is foglalkoztam. Így 1879 tavaszán a Dobó ágyúját — így nevezik most a Pyrker által ide állítottatott 1509-iki szakállast — kezdtem vizsgálni, s miután a csőnek épségéről is meggyőződtem, hozzá fogtam annak kitisztításához; eleinte míg a fa és kődarabokban tartott, csak folyt a munka a cső torkolatában, de a hosszú véső egyszerre vasat ért és megakadt; miután ezen az úton célt nem érhettem, hátulról fogtam a dolgot, és a gyúlikon kezdtem apródónként lőport bele öntögetni, és úgy azt elsütve akartam, a még benn volt akadályt kilöketni, csakhogy a felgyújtott por mindig ugyanott jött ki, a hol beöntöttem; így folyt ez sokáig, míg végre a sok felgyújtott por, a régi töltés elázott porát — mert valóban az még benne volt — kiszórta. Eleinte ezen munkálatok végezhetése miatt az ágyút a sírboltból kivittem, de mivel ez hetekig eltartott, megúntam az örökös cipekedést és csak ott bent sütögettem, minek folytán annyira kitisztult a gyúlik belső körülete, hogy egész 12—15 déka-gr. port bele-rázhattam, de meggyújtás után hosszú tűz sugárban sok lőporsarat kihozva ismét a gyúlikon jött ki. Egyszer azonban a mindig nagyobbodó töltet mégis kilöké tompa zuhanással a régi töltetet, de hogy abban golyó is volt, csak akkor tudtam meg, mi-midőn végre elsült az ágyú; csak a sok lőporsarat láttam megsz-e kilöködni; a golyó azonban, miután a vasrács kerítés egyik lécében megakadt, melyet meg is görbített, bent a sírboltban maradt, az akadályt képező vaslécről vissza pattanva. E golyó csak másfél fontos volt, és nem vas, hanem ércekeverékből öntve, mit szintén a többiekhez helyeztem.

Ezután az ágyút kimostam, de ne hogy újra el rozsdásodjék, azt ki is kelle törülni; minélfogva egy töltőrudat készíttettem fából, a melylyel midőn jó szárazra kiakartam törülni, $\frac{2}{3}$ résznyi hosszúságban a csőben megszorulva eltörött. Most nem volt mit tenni, mint újlag hátulról a gyúlikon tölteni, és úgy kilöketni a beszorult rudat; de nehogy úgy járjak mint a golyóval, kivittem az ágyút, és neki fordítottam a kálvária dombnak; annak oldala azonban nem lévén függélyes, hanem rézsuntosan lejtő, az oda lőtt rúd magasan fellöketett és a minoriták udvarába esett, mit az éppen künn volt Marci bátyánk látva, miután az füstös is volt, azt hitte, hogy az va-

lami fává lágyult „lebkö“ forgács! (saját szavai) — Hogy többé hasonló eset ne ismétlődjék, egy vas töltő és tisztító rudat készíttettem (a mely most is az ágyú mellett áll), melylyel végre sikerült az ágyút kitisztitanom, és miután fokonként kipróbáltam, hogy mily töltetet képes elviselni (14 latnál többet nem próbáltam) eltettem addig nyugalomba, a míg alkalom jő, három százados hallgatása után, nyilvánosan megszólaltathatni; mit a legközelebbi karácson éjjelen véltem tehetni az éjféli mise alatt; ez azonban betiltatott.

XXXI.

Fülek Henrik ezredes.

Eljött végre 1879-ben wittinghauseni és szatmárvári Fülek Henrik ezredes úr, a ki megengedte, hogy Ő cs. és apostoli királyi Felsege születése napján ágyúzhattam. Hozzá is fogtam rögtön az előkészülethez: Legelőször is az ágyútalpat és kerekeket festettem — az összes tiszt urak anyagi hozzájárulásával — nemzeti színűre, az ágyúcsövet pedig, melynek hossza 2.50 méter, feketére. A tengely vágakat kijavítottam, új irányzónézenyt és láncra erősített vas gyúlik fedőt is készíttettem, ugyszintén a cső belsejéről választóvízzel a legkisebb rozsdát is le marattam. Az ágyú ily módoni rendbe hozatala után a töltényekről — melyeket csinvat vászonból készítek — likasztóvasról a töltény zsákok átlukasztására gyutacs- és fojtásról gondoskodtam.

Elkövetkezék végre a nagy nap, melyre Fülek ezredes úr is nagy előkészületeket tett, és a város előkelőit, valamint a 60-ik ezred összes tisztikarát is meghívá.

Az nap hajnalban a „gondüző“ város felőli végére egy nemzeti zászló s alatta keresztben a császári és a bajor zászlók tüzetek, továbbá a torna oszlophoz egy hosszú rúdon egy nagy nemzeti zászló erősítetett, párja pedig a kálvária dombon a hajdani szép bástyán állítatott fel, hová magam is felvontatám a Dobó ágyút, és pont 5 óraker megkezdém a tüzelet. Az első négy lövést a világ négy főtája felé, mintegy üdvözet és híradásul sütöttem el, hogy tudja meg a világ, miszerint ugyan azon a helyen, hol 327 évvel azelőtt Dobó működ-

dött ágyúival, azok egyike újra megszóllalt, csakhogy egészen más célból mint akkor.

Ezután egész 9 óráig folytonosan a város felé változtatott irányban tüzeltem; ekkor ezt abban hagyva, a díszben kivonult szakaszt zászlóval a templom elé vezettem. Délután 1 órakor Danielik püspöknél díszbéd volt, hová ezredes úr is hivatalos vala, a hol ő Felségére egy igen sikerült felköszöntést mondott, melyre annak végeztével három ágyú lövés-sel feleltem. Mivel a püspökilak a vártól jó távol esik, a lövések kellő időbeni történhetéséről úgy intézkedtem, hogy a püspöki ebédlő ajtajába és a nagy templom tornyába egy-egy honvédet rendeltem, s midőn a köszöntő végszavai elhangzottak, az ajtóban álló ember a toronybelinek, ez pedig nekem a várba jelzé azt; mire a lövés, bármint szakadt is a zápor, eldördült háromszor egymásután.

Estére gyönyörűen kiderült, és a szabadban terithettünk. A szakács ekkor én valék; a két nagy bogrács előkerült és fött a felséges gulyásos, mialatt a szép számú vendég tekézve mulatott; ezredes úr pedig Ő Felsege arképét a „gondüző“ keleti falán zöld koszorúval és kétkarú lámpákkal vette körül, ugyszintén az asztalok körül is színes lécekre hasonló lámpákat alkalmazott, valamint a tekepálya két oldalán is, melyek alkonyatkor meggyújtattak. A vacsora alatt számos felköszöntések mondattak, melyek mindenikére egy-egy lövéssel feleltem, mely célból az ágyút lehozattam a tornatérre. Ugy félkilenc óra tájon elfogyott a 15 kilogramm porom; az urak azonban még szerették volna hogy lőjjenek, mivel gyönyörű látvány volt a sötét éjben fel-fel villanó hosszú tűzsugár, és a vidéket övező hegyek nagyszerűen dörgék vissza minden egyes lövés hangját; minélfogva Burik István jogtanár úr lakásáról felhozott még egy pintes üveg finom lőport, melyet három felé osztva, ugyan annyiszor kilőttem, az utolsó lövés éppen 9 órakor dördült el.

Másnap a Dobó ágyú elfoglalá régi helyét, és hallgatott ismét, egész 1881 januárius 9-én délelőtt 10 óráig, a mikor Petrás őrnagy ur rendeletéből, a megérkezett új zászlóaljparancsnok Papp Emil őrnagy urat a vár kapuján előszöri beléptekor két ágyúlövessel üdvözlém a tisztikar nevében.

És most a jó öreg ismét hallgat Dobó néma sírszobra lábánál, ki tudja meddig? csak el-elvétve vetődik egy-egy érdeklődő látogatója, a ki gondolatban beszédbe ered vele, és a kinek ő, a rég lezajlott véres csaták viharait a legnagyobb készséggel oly hiven ecseteli, miszerint az ember szinte sajnálja, hogy már akkor nem élt és nem osztozhatott ama világhírű dicsőségben.

1880-ik tavaszán Szilvásról és Mónosbélből ismét kaptunk vagy 800 drb. különféle fiatal fácskákat, melyekkel az utakat és a kálváriát szegélyeztük; az apró fenyő csemetéket a kálvária domb északi lejtjére, a szép nyírfákat a Dobó sírboltjához vezető út két szélére, a hárs, tölgy és akac fákat szerte, ez utóbbiakat leginkább a „gondüző“ és a kálvária köré ültetjük; de fájdalom szintén kevés eredménnyel, mert a kedvezőtlen talaj mellett, még a látogatók tapintatlan része is — a kecskékkal együtt — pusztíták gyönyörű fácskáinkat.

XXXII.

Még valami a föld alatti különféle üregek és utakról.

A mint már jóval fennebb is említém, az első várnak roppant mélyen fekvő négy soros, több helyen termeket és vizgyűjtő medencéket képező alagutai és tévelyei és ezekben néhol kutak is voltak. Ez alagutak mindenütt az ős várfalak irányát követték; elágazást csupán nyugaton a víz alatt a jobbparttali érintkezés végett mutatnak.

A mint azonban az ősvár egy ismeretlen erő által leromboltatott, ezen üregek is össze romboltattak, ha nem is egészen, de részben kétségkívül. Később, midőn e helyen az új, de sokkal nagyobb várat építették, ez ős alagutakat csak annyiban vették igénybe, hogy, a jóval magasabban épített csak kétsoros alagutakat, függélyesen lefelé vezető kútszerű nyílásokkal kötötték egybe, a vízfelszínre hozhatása céljából. Ilyen kutak vannak: kettő a délnyugoti és egy az északnyugoti bástyák alatt. A jobb partra vezető víz alatti utat is felfedezték, és a rövid eredeti iránytól jobbra északnyugotra eltértek, és a mai nagy gőzmalom tája alatt egy 67 méter hosszú és 42 méter széles roppant erős boltozatú termet építettek, melyből egy út a kis völgy felé elhajlik; de a „Komáromi János“ féle kör-

ház. templom tájánál tovább hatolni nem lehet, mivel be van szakadva; a kibontás roppant munkát igényelne, és veszélyes is járhatna, a mennyeiben valamely épület is leszakadhatna. Hogy a nagy terem a gőzmalom alatt van, leginkább bizonyítja az, hogy a teremben lévő másfél méter mély víz felülete, a malom őrlése alatt folytonos rezgésben van; de különben is a tompa moraj közvetlen az ember feje fölött hallatszik, noha a fölületen intézett mérések az irgalmasok kertje alá vezetnek.

Az idevaló lejuthatás egy olyannak, a ki bátran hatol előre, 42—46 percébe kerül: folytonos nyirkos iszap és agyagban, térden és könyöken, valamint hason csúszva-mászva. Roppant erős itt a viszhang, szinte vágja a fülhártyát.

Az újonan épített, magasabban fekvő alagutakban már a levegő is más; de meg sokkal tisztább és szárazabbak is, különösen a nyugoti szeglet bástyák alatt, a hol kényelmes termeket képeznek. Figyelemre méltók itt a falakban alkalmazott két soros — közönkénti — őrhelyek, melyek egy egy kis szobácskát képeznek; ezekből az illető ór, egy a fal külső oldala felé mindig keskenyebbülő, utóljára egy 6 c. m. széles és 10 cméter magas nyíláson át kémlelte a vidéket. A főalagutakból e helyekre való juthatás aránylag igen keskeny 2 méter magas nyílásokon történik; néhol a sziklába van vájva, mint Fülöpné asszony udvara fölött három ily őrhelynél is. Az északnyugoti bástya melletti nagy domb alatt van ama borzadalmas mélység is, melyben az összezúzott csontok vannak. Ez üreghez a mai laktanya alatti nagy üregből juthatni, a hol a zúzó gép volt felállítva, ide pedig a börtönökből egy kócsatorna szolgál, mely hihetőleg a szerencsétlen hullák lebocsátására volt szánva.

A „gondüző“ alatt is számos termék vannak egymás tejetjén; minélfogva a fenti épület össze vissza repedezett, és hihetőleg valamikor le is fog sülyedni.

Innen az alagutak mindenhol az elsőfalak irányát követik egész a keleti bástyáig, a hol különösen az északi ismét több egymás fölötti nagy termeket képez, melyek annak idején istállók és kocsiszínekül használtattak. E helyekről lehet az egész templom alját is bejárni, melynek ürege majd tele van törmelékkel hordva; a tornyok alatt volt üregek azonban be

vannak omolva. Ugyancsak innen vezetett az egyik közlekedési út a sáncba, a melyet Dobó oly erősen befalaztatott és előtte az üreget vízzel borítatá el; ez ama hely, melyet sokan vaskapunak tartanak. Mivel a mély és hideg vízbe senkisésem mert menni, hogy azt átúszva a túloldalt megvizsgálja, csak köveket dobáltak be a sötét mélységbe a vízen át, s ha eltalálták a szilárd befalazást, az erős hang visszaverődéséből azt következtették, hogy a dobott kődarab vasajtót ért, a melyet a monda szerint, ha kinyitnának, ellehetne jutni Diós-Győrbe, és még roppant sok kincset is lelhetni ezen az ajtón belül.

Ez északi bástya alatt, a templomhoz legközelebb van az úgynevezett Rákócy börtön is. Ettől balra ágazik el a délkeleti bástyába vezető út, melynek hosszközepe táján van egy vörösbarna kőből készült keskeny és magos csatorna kelet felé elhajolva; itt is övig ér a víz, mintegy 75—78 méter hosszúságban, a hol egyszerre beszakadás zárja el a tovább juthatást. Az erre vonatkozó mérések a felszínen azt mutatják, hogy e csatorna a sáncban lévő nagy kuttal lehetett egybekötve; e csatornának van egy 1 □ méter nyílása fölfelé, melyet ha a sáncbeliek felbontanának, mintegy 9—10 méter mélységéből a fent említett csatornából igen jó vizet nyerhetnének; e hely Fülöp Ignác kertje alatt van.

A délkeleti bástyából szintén vezetett egy út a sánc-erődbe; de nem úgy mint az északiból, hanem különféle szögek alatt folytonosan elhajlásokat képezve. Ez is el van ugyan zárva, de nem rendes befalazás, — hanem mintha felülről hanyattak volna le, — rendetlenül egymásra halmozott nagy kődarabokkal. Egy másik elágazás is kinyulik e bástyából, s déli irányt véve a hosszú pince alatt a szarvaslaktanyának tart, de a cédula ház megett ez is bevan szakadva. Még egy ág vezet északnyugoti irányban a törökkert alól kiindulva, és mindenütt egész a „nagy liter“-hez címzett vendéglőig a vár sziklájában halad; itt azonban egyszerre nyugotnak és a város világitására hagyott ház alatt a pataknak tart, ott roppantul lejt lefelé, és a minoriták temploma felé hajlik el, a hol tovább menni nem lehet, mivel az út teljesen meg van telve kiállhatlan büzös iszappal.

A szépbástya, vagyis a kálvária-domb alatt is roppant

erős boltozatú széles és magas üregek szelik egymást keresztül kasúl; a leggyakoribb az észak és déli irány. Ezen nagy üregek $\frac{2}{3}$ résznyire bevannak hordva föld és kődarabokkal; ezek folytatásából rögtönzötteté Pyrker a kápolnát. Ettől balra keleten a feljáratnál egy lyuk látszik; itt sütő helyek voltak. A déli oldalon van a nagy lyuk, melyen át annak idején húzták fel a bástya tetőre a bombamentes helyekről a szükséges lőkészleteket; ahhoz hasonló lyukat láthatni a töltényraktár ajtaján belől a boltozatban.

A törökök által épített 46 börtön egyike 1878 tavaszán a nagy esőzésekor beszakadt. Ennek mind a négy szegletében egy nagy darab szegleteskő van, a mely ülésre elég, de lefekvésre nem; az északkeleti szegletbe e kő fölé a fal kövébe bele van karcolva, hogy: „itt szenvedett Veres Estvány ártatlanul Buhu Máté helyett 1651-től sokájjig.“

E hely a zászlóaljroda előtti kert északkeleti szegletnél van. Ugyan ily börtön volt a kisebb pince is, a „gondüző“-höz vezető úttól jobbra, a zászlóaljrodába vezető úttól pedig balra; ha valaki érdeklődnék, tekintse meg ezt, és teljes fogalma lenend a többi 45-ről is, azon különbséggel, hogy a bejárat, a mely e pincébe most vezet, csak később készült, az eredeti a boltozat közepén van, éppen így a többinél is.

1879 tavaszán hóolvadáskor a „gondüző“ előtt is beszakadt, a hol szintén egymás fölötti termek vannak, melyekben valaha sok köles lehetett, mert roppant sok köleshéj van benők. Az itteni kutatások alkalmakor azon meggyőződésre jutottam, hogy az 1801-iki esemény nem sokára sokkal nagyobb mérvben ismétlődni fog, a mennyiben a Dobó vendéglő és Fülöpné asszony háza feletti saroknál fölülről le egész a fal alapjáig — egy repedés következtében a kövek egymástól 8—12 centiméternyire elváltak és lassan folytonosan távolodnak, míg egyszer csak le dől az egész. Ez annál biztosabban várható, mivel az alapsziklából e tájon a víz folytonosan szivárog és az alapot kimossa. Vagy hat ház van ekkép fenyegetve. A szerencsétlenségnek csupán a fal leszedése által lehetne elejét venni; mert ha alárakást kísérlenénk meg, csak elősegítenénk a bajt; vaskapcsokkal, mint például a brassói várnál láthatni, szintén nem lehetne a leomlandó sarkot megerősíteni, mivel

nincs oly szilárd alap, a hol azok végeit kellőkép meglehetne erősíteni.

A Dobó sirboltjában a már elsoroltakon kívül van még két oszlopfő, az egyiken különösen szép hivitelü szőlőfürtök, levelek és vinyegék láthatók; van ott még egy köcsillag, 9 különféle nagyságú vas- és egy 20 fontos kőgolyó, több repeszdarabok, a legnagyobbtól a legkisebb fajtáig, végre egy fal-törő kosfej és egy török sirkő, ez utóbbiak Gáhy Ferdinánd úr ajándékai.

Ime, Egervár multjának egyszerü történetrajza!

Az eddig felderithetett időköz 1180 év, a mely küzdés- és szenvedésben, de egyszersmind lélekiemelő jelenetekben s tanulásban is gazdag időszak.

S lám, már is mennyire a feledés örvényébe hagyta sodorni számos szépségeit, — a multnak megörökítésére nem mindig eléggé gondos hazafiúi figyelem, — minélfogva az azóta letúnt idők folyama, annak egyes részleteit valósággal eliszapolta.

Bárki mit is mond, mi a multban jövőnkre nézve a leg-erősb biztosítékot bírjuk.

De azt meg kell becsülnünk és híven tanulmányoznunk.

Míg a mult mint tükör nem áll lelkünk előtt, míg minden korszak s minden fontosabb kérdés a lehetőségig minden oldalról felvilágosítva, homályából kifejtve, s a nemzet öntudalma iránt tájékozva nem lesz: addig a jelen folyvást válságos természetű, a jövő soha nem eléggé biztos.

Történetünk egyetemes, alapos ismerete egyedüli éltető forrása az önismeret és önbecsérzetnek, a hazafiúi hűség és munkásságnak.

Mélyen megvagyok győződve, hogy a magyar nemzet életfáját új századokra átnyúlólag csak e szent forrás tarthatja szív és lélek vidámító virulatban.

Tanuljuk és becsüljük, de ne is feledjük hazánk történeteit!

TARTALOM.

	Lap.
Előszó	III—XII.
Egervár ősi fekvése és alkatrészei	13
Egervár diszittetése első királyunk szent István által	23
Egervár az 1241-iki tatárjárás alatt	27
Egervára Nagy Lajos idejében	30
Hédervári és Kapisztrán	33
Hunyadi Mátyás az egri várban	33
Dócy Orbán és Bakáts Tamás	36
Egervára a Dózsa lázadás és mohácsi vész alatt	37
Perényi Péter	39
Dobó István származása és kora	46
A szolnoki vár építése	73
Egervár ostromának előzményei	92
Egervár ostroma 1552. szept. 11-től október 20-ig	104
A hűtlenség és árulás jutalma	111
A valódi hősök	118
Az egri nők	122
Hogyan segítették a németek Egervár hőseit	124
A kudarcral elvonuló törökök	126
Dobó leküszönésének okai	127
Az egri hős vezérek gyászos végpercei	131
Verancsics Antal egri püspök	133
Magótsy Gáspár	136
Borbély András	139
1596. év gyászos kezdete	140
Rákócy és Bercsényi	163
Telekessy püspök	165
Gróf Eszterházy Károly püspök	166
Pyrker János László pátriarka	168
Bartakovics Béla egri érsek	172
Fülek Henrik ezredes	176
Még valami a föld alatti különféle üregek és utakról	178

